

บทที่ 3

สถานะของสตรีในพระพุทธศาสนา

3.1 วิวัฒนาการของสตรีในพระพุทธศาสนา

3.1.1 สมัยก่อนพุทธกาล

ในสมัยก่อนพุทธกาล สตรีอินเดียผ่านการพัฒนาหลายๆ ขั้นตอน ดังจะเห็นจากในยุค ดึกดำบรรพ์ประชาชนชาวอินเดียนับตั้งแต่พระราชธาภิเศกมา จนถึงประชาชนทั่วไปพากันยึดถือเป็นจารีตว่า ผู้หญิงสาวภายหลังแต่งงานแล้ว หากสามีตายลง หญิงผู้เป็นภรรยา นั้นจะต้องโดดเข้ากองไฟในเวลาที่เขาศพของสามีเพื่อตายตามสามีไปด้วย เพราะเหตุที่ผู้หญิงปฏิบัติเช่นนี้ จึงได้มีชื่อว่า “สตี” หรือ “สตรี” แปลว่า ผู้ยอมตายไปกับสามี และเรียกผู้หญิงอีกคำหนึ่งว่า “สมร” แปลว่า “ผู้ยอมตายด้วยกัน” การที่ภรรยายอมตายด้วยการกระโดดเข้าไปในกองไฟเผาที่สามี เพื่อให้ตัวตายไปกับสามีนั้น เพราะประเพณีของชาวอินเดียมีข้อบังคับว่า หญิงหม้ายที่ไร้สามีแล้ว ย่อมเป็นที่รังเกียจของสังคมทั่วไปในยุคนั้น¹

ในยุคต่อมาประเทศอินเดียมีวิวัฒนาการขึ้น เพราะประชาชนได้รับการศึกษาทั้งยังติดต่อกับโลกภายนอกมากขึ้นจึงพยายามเปลี่ยนแปลงจารีตดังกล่าว โดยหากว่าหญิงใดที่สามีตายลง หญิงนั้นจะต้องโกนผมบนศีรษะออกให้หมด ทั้งวัตถุ คือ เสื้อผ้าที่จะใช้นุ่งห่มประดับกาย จะต้องยอมให้มีแต่เฉพาะสีเหลืองเพียงสีเดียว ครั้นกาลเวลาผ่านไป จารีตประเพณีดังกล่าวก็เสื่อมลง ไม่มีผู้ใดยึดถือประเพณีปฏิบัติได้ บรรดานักปราชญ์ในอินเดียยุคต่อมาจึงแก้ไขจารีตนั้นพร้อมกับบัญญัติศัพท์ของคำว่า “สตรี” ลงในพจนานุกรม โดยให้ความหมายคำว่า “สตรี” แปลว่า ผู้ร่วมสุขร่วมทุกข์กับชายผู้เป็นสามีเท่านั้น²

ในสมัยอินเดียโบราณ ไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมศาสนาใดๆ มักจะกำหนดให้สามีภรรยาต้องกระทำร่วมกัน โดยให้ภรรยาเป็นฝ่ายสนับสนุนสามี ศาสนาพราหมณ์ถือว่า เพื่อให้เป็นที่มั่นใจได้ว่า วิญญาณของตนจะไปสู่สรวงสวรรค์ สามีภรรยาจะต้องมีบุตรชาย เพราะบุตรชายจะ

¹พระมหากมล ถาวโร (มิ่งคำมี), “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), น.13.

²เพ็งอ้าง, น.13.

เป็นผู้ทำพิธีทางศาสนาให้กับวิญญาณของบิดา ข้อกำหนดดังกล่าวมีอิทธิพลในการกดขี่ผู้หญิงอย่างยิ่ง เพราะนอกจากผู้หญิงจะมีหน้าที่ทั้งทางสังคมและศาสนาที่จะต้องแต่งงานแล้ว ผู้หญิงผู้เป็นภรรยาจะต้องสามารถให้กำเนิดบุตรด้วย หากเธอไม่สามารถทำหน้าที่นี้ได้สำเร็จทั้งเธอและสามีของเธอก็จะไม่ได้ไปสู่สวรรค์ แม้ในการทำพิธีบูชาโยน เธอก็ได้แต่มีส่วนร่วมในพิธีของสามีเท่านั้น³

ในการทำความเข้าใจสถานภาพของสตรี ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาเราจำเป็นต้องศึกษาสภาพสังคมอินเดียสมัยก่อนและหลังพุทธกาล คือ สถานภาพสตรีในสังคมพราหมณ์และฮินดู ซึ่งสังคมอินเดียในสมัยก่อนพุทธกาล สถานภาพของสตรีในสังคมพราหมณ์และฮินดูสามารถแบ่งได้ดังนี้⁴

ยุคพระเวท สันนิษฐานได้จากในคัมภีร์พระเวทว่าด้วยการประกอบพิธีกรรมทั้งหมด ซึ่งกล่าวถึง ผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ทั้งหมด ว่าคือ พราหมณ์บุรุษ จึงน่าจะเชื่อว่าสตรีได้ถูกกีดกันมิให้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และก็คงถูกกีดกันเรื่องการศึกษาและการประกอบพิธีกรรมเช่นในปัจจุบัน นอกจากนี้ศาสนาพราหมณ์ในช่วงนี้ไม่มีแนวคิดเรื่องการออกบวชบำเพ็ญเนกขัมมบารมี สตรีก็คงไม่มีโอกาสได้บวชด้วย

ยุคอุปนิษัท ยุคนี้ศาสนาพราหมณ์เริ่มศึกษาคำสอนจากพระพุทธศาสนา แม้กระทั่งเรื่องการออกบวชก็เริ่มปรากฏตัวละครในคัมภีร์อุปนิษัทบางเรื่อง พุทธทาร์ณยกอุปนิษัทเล่าเรื่องการได้ว่าที่ เรื่องพรหมัน หน้าพระที่นั่งของกษัตริย์ระหว่างท่านยัชญวาลยกะและนักบวชหญิงชื่อคารคี เป็นต้น ตรงจุดนี้เองจะเห็นได้ว่า อายุของอุปนิษัทนั้น มิได้เก่าแก่เกินสมัยพุทธกาลอย่างที่นักปราชญ์ฮินดูเข้าใจ อุปนิษัทนี้จัดเป็นวรรณกรรมทางปรัชญา ที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือแนวคิดเรื่องการออกบวชไปจากพุทธและเซน ดังนั้น สถานะของสตรีคงไม่สูงส่งนัก

ยุคคัมภีร์ธรรมศาสตร์ ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ หรือมนูสังหิตา ซึ่งมีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับว่า ได้บรรจุคำสอนพื้นฐานของศาสนาฮินดู ในคัมภีร์นี้ ได้กล่าวถึงสตรีในลักษณะไม่เท่าเทียมกันกับบุรุษเพศไว้มาก เช่น สตรีไม่มีสิทธิในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ธรรมชาติของสตรีไม่น่าไว้วางใจล่อลวงชาย สตรีไม่อาจดูแลตัวเองได้ ต้องมีบุรุษคุ้มครองตลอดเวลา สตรีไม่มีสิทธิในมรดกหรือมีสมบัติเป็นของตนเอง บุรุษมีสิทธิเขียนตีสตรีหรือแม้แต่สังหาร แม้

³ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, การศึกษาเรื่องผู้หญิง, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2525), น.42.

⁴พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตโต) และคณะ , สตรีในพระพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ 3 , (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2544), น. 76-79.

เป็นความผิดเพียงเล็กน้อย สิ่งเหล่านี้ในคัมภีร์มนูธรรมศาสตร์ได้กำหนดสถานะของสตรีชาวอินเดียไว้ต่ำมาก ทำให้สตรีชาวอินเดียมีความทุกข์ยาก และยังกำหนดประเพณีที่ให้อินเดียเป็นฝ่ายไปขอผู้ชายแต่งงานด้วยการจ่ายค่าสินสอดแพงมาก บางรายขอผอนสินสอดก็มี เมื่อจ่ายไม่ทัน ก็จะถูกญาติพี่น้องฝ่ายสามีทรมานอย่างทรมาณ บางรายก็ถูกราดด้วยน้ำมันจุดไฟเผาทั้งเป็น แม้จะถูกทรมาน สตรีเหล่านั้นก็ต้องจำยอม เพราะมनुบอกว่า สตรีแต่งงานแล้วขอหย่าไม่ได้ และความซื่อสัตย์จงรักภักดีของภรรยา มิได้จำกัดเฉพาะเวลาแห่งชีวิตของสามีเท่านั้น แต่ยังติดตามไปพร้อมกับสามีด้วย โดยการทำลายชีวิตตนด้วยการเข้าไปในเปลวไฟแห่งกองไฟที่เผาศพสามีด้วย แม้การปฏิบัติที่ถือว่าทารุณโหดร้ายป่าเถื่อนเหล่านี้ จะได้ถูกยกเลิกและถูกห้ามโดยสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นสิ่งที่ชี้ถึงสถานะที่ตกต่ำของสตรีชาวอินเดียในสมัยอดีต และอาจจะยังมีการยึดถืออยู่ในบางระดับในปัจจุบัน

การยอมรับสถานะของสตรีอินเดียเป็นความเชื่อและการปฏิบัติทางศาสนาของสังคมอินเดียสมัยก่อน สร้างภาระความรับผิดชอบทางสังคมและศาสนาแก่ผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงต้องแต่งงานและมีบุตร ฐานะภายในครอบครัวของผู้เป็นภรรยา นับว่าต่ำมาก ไม่ได้รับเกียรติและการยกย่องนับถือ ภรรยาต้องนับถือสามีเป็นเทวดา คอยปรนนิบัติรับใช้และตกอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของสามี ทั้งพ่อแม่และญาติพี่น้องของสามีจะเป็นนายที่คอยสั่งให้ภรรยาต้องกระทำตามทุกสิ่งทุกอย่าง โดยภรรยาอาจได้รับสิทธิ์หรืออำนาจเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่เกี่ยวกับการงานภายในบ้าน แต่จะไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นๆ ที่เป็นสาธารณะ หากสามีตาย ภรรยาผู้เป็นหม้ายต้องกลับไปอยู่ภายใต้บังคับบัญชาของบิดาหรือบุตรชาย สตรีในสมัยนี้จึงไม่มีค่า ไม่มี ความหมายหรือความสำคัญต่อสังคมนอกจากเป็นเพียงสมบัติของบุรุษ สตรีไม่ได้รับการยกย่อง ไม่ได้เป็นเจ้าของชีวิต เป็นตัวของตัวเอง หรือดำรงชีวิตตามที่ตนต้องการเลย⁵

จะเห็นได้ว่า การมีบุตรสาวในสังคมอินเดีย คือ ภาระของครอบครัว เป็นความกังวลของพ่อแม่เพราะหากถึงเวลาอันควรแล้ว หญิงใดที่พ่อแม่ไม่สามารถหาคู่ครองแต่งงานให้ได้ ก็จะเป็นการนำความอับอายมาสู่วงศ์ตระกูล ในสมัยนั้นถือว่า หน้าตาของผู้หญิงคือ การแต่งงานมีครอบครัว หากผู้หญิงในตระกูลใดไม่สามารถหาคู่ครองได้ ก็จะถูกเพ่งเล็งและเป็นที่ดูถูกของสังคม การมีบุตรหญิงของสังคมอินเดียถือเป็นความกังวลและความทุกข์ของพ่อแม่⁶

⁵ปาริชาต นนทกานันท์, “แนวความคิดเกี่ยวกับสตรีในพุทธปรัชญา”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), น. 10.

⁶ลักษณวัฒน์ ปาละรัตน์, สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), น. 6.

ยิ่งกว่านั้น ความเชื่อที่ว่ากรรมมีบุตรสาวไม่สามารถช่วยบิดาให้พ้นจากนรกได้ เพราะตามประเพณีฮินดู เชื่อว่าบุตรชายเท่านั้นที่สามารถประกอบพิธีกรรมให้กับบิดาที่ล่วงลับได้ การแต่งงานของผู้ชายก็มีจุดหมายอยู่ที่การได้บุตรชายเพื่อช่วยให้ตนพ้นจากนรกได้ โดยสตรีที่เป็นภรรยา นั้นเป็นเพียงวิถี ซึ่งจะทำให้ได้มาซึ่งบุตรชายเท่านั้น จะเห็นว่า สถานภาพของสตรีอินเดียสมัยก่อนพุทธกาล ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ สตรีอินเดียมีฐานะที่ต่ำต้อยกว่าผู้ชาย ด้วยกฎข้อห้ามทางศาสนาซึ่งพราหมณ์เป็นผู้กำหนดขึ้น สตรีจึงมีฐานะที่ต่ำเทียมกับวรรณะศูทร⁷

ดังนั้น ในสมัยนี้ สตรีจึงถูกดูถูกว่าเป็นเพียงสมบัติหรือสิ่งของชิ้นหนึ่งเท่านั้น สถานะของสตรี คือ บ้าน โดยอยู่ภายใต้ความพอใจของสามีของตน สตรีไม่เพียงแต่ทำงานบ้านทุกอย่าง แต่ยังต้องดูแลครอบครัว ทั้งยังได้มีการสร้างนิยายปรัมปราขึ้นมาว่า สตรีเป็นผู้ที่มีบาปหนาและวิธีเดียวเท่านั้นที่จะทำให้สตรีพ้นจากการมีบาปหนา คือ ให้สตรีทำหน้าที่เป็นมารดาและทำงานในบ้านตลอดไป

3.1.2 สมัยพุทธกาล

เมื่อพระพุทธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในอินเดีย ท่ามกลางสังคมที่มีการเลือกปฏิบัติและมีท่าทีต่อสตรีอย่างเลวร้ายถึงขั้นสูงสุด คำสอนของพระพุทธองค์ ว่าด้วย เรื่องธรรมชาติอันแท้จริงของชีวิตและความตาย เกี่ยวกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงเกี่ยวกับท่าทีของสังคมที่มีต่อสตรีในสมัยนั้น พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกฎแห่งกรรม บุคคลต้องรับผิดชอบต่อการกระทำและผลของการกระทำของตนเอง ความผาสุกของบิดาและปู่ มิได้ขึ้นอยู่กับการกระทำของบุตรชายหรือหลานชาย แต่จะต้องรับผิดชอบต่อการกระทำของตน จากหลักฐานที่กล่าวถึงสตรีในคัมภีร์ต่างๆ ของพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า สถานภาพของสตรีผู้เป็นบุตรได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี แม้จะไม่มีหลักฐานแสดงว่าได้รับการต้อนรับและเป็นที่ยินดี แต่ก็ไม่มีหลักฐานอันแสดงว่า การได้บุตรสาวเป็นความเศร้า ความผิดหวังของครอบครัว การมองบุตรสาวเป็นความกังวล เครื่องถ่วง เครื่องกีดขวางของบิดาเริ่มหมดความสำคัญหรือแม้จะยังมีอยู่แต่ก็น้อยลงไป เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อความเชื่อเรื่องพิธีกรรมที่จำเป็นจะต้องมีบุตรชายเป็นผู้ประกอบพิธีแก่บิดาผู้ล่วงลับ บุตรชายหรือบุตรสาวจึงไม่แตกต่างกันในการประกอบพิธีกรรมตามศาสนาและความเชื่อ ในสมัยนี้ทั้งบุตรชายและบุตรสาวถือเป็นศูนย์รวมแห่งความรัก ความหวังของพ่อแม่ พระพุทธองค์ทรงเสนอทรรคนะใหม่ เมื่อครั้งที่พระ

⁷ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน, การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสงศยาม จำกัด, 2539), น.66.

เจ้าปเสนทิ แห่งแคว้นโกศล ทรงผัดหวังไม่พอพระทัยเมื่อพระนางมัลลิกาประสูติพระราชธิดา โดยตรัสกับพระเจ้าปเสนทิ ว่า

“ดูกร มหาบพิตรผู้เป็นใหญ่ยิ่งกว่าปวงชน แท้จริงแม้สตรีบางคนก็เป็นผู้ประเสริฐ พระองค์จงชুবเลี้ยวไว้ สตรีที่มีปัญญา มีศีล ปฏิบัติแม่ผัวพ่อผัวดังเทวดา จงรักสามี บุรุษที่เกิดจากสตรีนั้นย่อมเป็นคนแกล้งกล้าเป็นเจ้าแห่งทิศได้ บุตรของภริยาดีเช่นนั้น แม้ราชสมบัติก็ครอบครองได้”⁸

พระพุทธร่องค์ทรงเสนอพรรณณะใหม่ที่ค้ำกับพรรณณะเดิม โดยแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงและผู้ชายมีความสามารถเสมอกัน บุคคลจะดีได้เพราะความรู้ ความสามารถ การกระทำ ไม่ใช่ที่เพศ และบุตรหญิงอาจดีเสมอหรือดีกว่าบุตรชายได้ ฐานะของสตรีในสมัยพุทธกาล จัดว่าดีกว่าสมัยก่อนพุทธกาลที่เปรียบสตรีเหมือนวัตถุหรือสินค้า ไม่มีสิทธิเสรีภาพที่จะจัดการกับชีวิตของตน ตามหลักฐานในพระไตรปิฎก มีกรณี que แสดงให้เห็นว่าสตรีได้รับอนุญาตให้มีเสรีภาพขึ้นบ้าง การแต่งงานเริ่มเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับหญิงสาว ความคิดเรื่องการแต่งงานเริ่มเปลี่ยนไป จากประเพณีความเชื่อถือเดิมที่จำเป็นต้องประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและฉลองอย่างเอิกเกริก ภายใต้พุทธศาสนาการแต่งงานจะไม่มีพิธีกรรมเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์แต่กลายเป็นเรื่องทางการบ้านการเมือง ไม่ใช่เรื่องทางศาสนา นอกจากนี้ การที่พระพุทธร่องค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวช ก็เป็นการปูทางเพื่อเสรีภาพทางศาสนาอย่างสมบูรณ์ให้แก่สตรี นับเป็นความสำเร็จอย่างแท้จริง เพราะการยอมรับสตรีเข้าในหมู่สงฆ์เป็นการเปิดโอกาสให้สตรีนับถือศาสนาและประกอบพิธีกรรมทางศาสนาได้โดยตนเอง ไม่ต้องพึ่งหรือขึ้นอยู่กับผู้อื่นในการจะเข้าถึงจุดหมายในทางศาสนา สตรีในทัศนะของพระพุทธศาสนาจึงมีเสรีภาพที่จะดำเนินชีวิตอย่างอิสระและสามารถลิขิตชีวิตตนเองได้ พระพุทธศาสนานอกจากจะช่วยให้สตรีมีส่วนร่วมในชีวิตพหุภพจรวย ยังช่วยยกสถานภาพสตรีในทางโลก(ฆราวาส) ให้สูงขึ้นด้วย

การที่พระพุทธร่องค์ ทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณี เป็นการยกระดับของสตรีขึ้นอย่างมาก ทั้งยังเป็นการยกสถานภาพของสตรีโดยตรง การยอมรับว่า สตรีมีศักยภาพที่จะบรรลุธรรมได้เท่าเทียมกับผู้ชาย จุดนี้เองที่เป็นจุดเด่นของพระพุทธศาสนา ศาสนาพุทธจึงเป็นศาสนาที่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงได้มีสิทธิทั้งในสังคมและในระดับวิญญาณ โดยมิบทบาทสำคัญในการให้อิสระภาพทางจิตวิญญาณแก่ผู้หญิง และมีความชัดเจนขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับผู้หญิงในสังคมของศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนายอมรับว่าผู้หญิงมีความสามารถเท่าเทียมผู้ชายในการที่จะบรรลุธรรมเช่นเดียวกัน โดยการปฏิบัติธรรมะนั้นไม่มีการแบ่งแยกเพศสถานะ

⁸ ติตฺตฺสูตฺร.สงฺ.ส. 15/377 /121-2.

การยกระดับสถานภาพของผู้หญิงถือเป็นความเปลี่ยนแปลงในสังคมอินเดีย เป็นความสำเร็จขั้นพื้นฐานของพระพุทธศาสนาในการยอมรับผู้หญิงว่ามีความสามารถเท่าเทียมผู้ชาย ถือเป็นก้าวเข้าสู่สิทธิมนุษยชนโดยปราศจากอคติในทางเพศ พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาที่ให้สิทธิความเสมอภาคระหว่างผู้ชายกับผู้หญิงอย่างเท่าเทียมกัน ผู้หญิงอินเดียในสมัยนั้นจึงมีอิสระที่จะตัดสินใจและเลือกปลายทางชีวิตของตน โดยการมีสิทธิที่จะเข้าถึงการหลุดพ้นทางจิตวิญญาณซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งพระพุทธศาสนาถือว่าผู้ชายและผู้หญิงมีสิทธิเท่าเทียมกันที่จะหลุดพ้นทางจิตวิญญาณได้โดยไม่ต้องมีการแบ่งแยกทางเพศ

ดังนั้น ผู้หญิงในสมัยพุทธกาลจึงมีความเป็นอิสระและพร้อมที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาต่างๆ มากขึ้น และพระพุทธศาสนายอมให้มีการเปลี่ยนแปลงในกิจกรรมด้านผู้หญิง และไม่ให้ความสำคัญในพิธีกรรม การบวงสรวง ซึ่งเป็นกิจกรรมของศาสนาพราหมณ์ โครงสร้างของพระพุทธศาสนาจึงมีความแตกต่างจากความเชื่อตามวัฒนธรรมประเพณีของศาสนาพราหมณ์ในอินเดียโบราณที่ว่า การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ที่สามีและภรรยาจะต้องทำพิธีกรรมร่วมกัน หรือความเชื่อที่ว่า พ่อแม่จะได้ขึ้นสวรรค์ ก็ด้วยการอาศัยพิธีกรรมที่บุตรชายทำให้ กฎเกณฑ์เหล่านี้เป็นการบังคับให้ผู้หญิงจะต้องแต่งงานเพื่อให้มีสิทธิประกอบพิธีกรรมร่วมกับสามีและจะต้องมีบุตรชายเพื่อที่บุตรชายจะได้พาเธอและสามีไปเกิดในสวรรค์ได้⁹ แต่พระพุทธศาสนาไม่ได้ให้ความสำคัญกับพิธีกรรมหรือการบวงสรวง ทำให้ผู้หญิงเป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ของศาสนาและสังคมในสมัยนั้น และสามารถที่จะหลุดพ้นหรือบรรลุนิพพานได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องพึ่งพาสามีและบุตรชาย

การที่พุทธศาสนาแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงมีความสามารถเท่าเทียมกับผู้ชายในการที่เข้าถึงการหลุดพ้นอันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา ย่อมแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายอมรับมานานแล้วว่า ผู้หญิงและผู้ชายต่างมีความสามารถและมีสิทธิเท่าเทียมกัน โดยไม่เลือกเพศ

หากพิจารณาถึงสตรีที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา สามารถแบ่งได้เป็นสองพวก คือ “ภิกษุณี” ซึ่งเป็นสตรีที่เลื่อมใสและอุปสมบทในพระพุทธศาสนา ซึ่งมีได้มาจากชนชั้นใดชนชั้นหนึ่ง แต่มาจากทุกชนชั้นวรรณะทางสังคมอินเดีย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พุทธศาสนาเปิดกว้างสำหรับสตรีโดยทั่วไป ทำให้สตรีทุกชนชั้นวรรณะมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันในทางพุทธศาสนา เพราะทุกคนจะต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยเดียวกัน และจะได้รับการปฏิบัติต่อในฐานะเสมอภาค การยอมรับให้สตรีทุกชนชั้นวรรณะมาแสวงหาความหลุดพ้นทางจิตวิญญาณ ถือเป็นก้าว

⁹ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, มาตรฐานสตรีในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสามัคคีศาสตร์ จำกัด, 2528), น.20.

ส่งเสริมเสรีภาพและความเป็นปัจเจกบุคคลของสตรีได้โดยตรงซึ่งพระพุทธศาสนาได้ยอมรับเรื่อง
นี้มานานแล้ว โดยไม่แบ่งแยกชนชั้นวรรณะและเพศ ในสมัยพุทธกาล แม้พระพุทธองค์จะ
กำหนดให้ภิกษุณีต้องกราบไหว้ภิกษุซึ่งกำหนดเพื่อให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและธรรมเนียม
ปฏิบัติของสังคมอินเดียในสมัยนั้น แต่สถานะของภิกษุณีก็ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในพุทธ
บริษัท 4 อันให้ความสำคัญอย่างเท่าเทียมกันกับภิกษุที่จะช่วยกันส่งเสริมและเผยแผ่
พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างมีหน้าที่ช่วยเหลือสนับสนุนซึ่งกันและกัน ซึ่ง
เป็นที่ยอมรับว่าสตรีก็สามารถเข้าใจธรรม บรรลุุมรรคผล และแสดงธรรมได้ นอกจากนี้พระพุทธ
องค์ยังทรงยกย่องภิกษุณีหลายรูปขึ้นเป็นเอตทัคคะเสมอภิกษุในหลายๆ ด้าน

อีกพวกหนึ่งเป็น “อุบาสิกา” คือ สตรีที่เลื่อมใสในพุทธศาสนาแต่ไม่ได้บรรพชา ซึ่งเป็น
สตรีที่รับปฏิบัติธรรมตามพระธรรมคำสั่งสอนโดยยังคงครองเรือนอยู่ และมีบทบาทในการ
อุปถัมภ์พระพุทธศาสนา ซึ่งก็ยังมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งของสังคมพุทธศาสนาและเป็นหนึ่งใน
พุทธบริษัท 4 เช่นกัน จะเห็นได้ว่า สตรีที่ได้รับการยกย่องในทางพุทธศาสนาไม่ด้อยไปกว่าบุรุษ

สำหรับรูปแบบการถือบวชของสตรีสมัยพุทธกาล มีลักษณะ คือ สตรีที่ยังครองเรือน
อยู่ แต่โน้มเอียงไปในทางแสวงหาโมกขธรรม ส่วนมากจะแต่งกายนุ่งขาวห่มขาว เรียกว่า ปริพา
ชิกา ตาปสีนี หรืออุปัชชีวินี แต่เมื่อบวชแล้วก็จะแต่งกายตามลัทธิที่ตนเองบวชด้วย¹⁰

การพิจารณาเรื่องราว หลักฐานต่างๆ ในพระไตรปิฎก ได้สะท้อนให้เห็นเป็นอย่าง
มากกว่า พระพุทธองค์มีทรรคนะที่เสรีเมื่อเทียบกับผู้นำของศาสนาอื่นๆ ขณะที่พระองค์ไม่ได้ถือว่า
ผู้หญิงเป็นเพศที่อ่อนแอ ไม่มีความสามารถและด้อยกว่าผู้ชายดังความเชื่อในสมัยนั้น แต่
พระองค์กลับปฏิบัติต่อสตรีเช่นเดียวกับบุรุษ โดยมองว่ามนุษย์ทุกคนเท่ากันในความเป็นสัตว์โลก
ประเภทเดียวกัน เป็นผู้ที่มีทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน ยิ่งกว่านั้นความเมตตากรุณาที่
พระองค์มีต่อสัตว์โลกก็แผ่กว้างไปกว่าการให้เฉพาะมนุษย์เท่านั้น โดยสัตว์โลกนั้นพระองค์ไม่ได้
แยกแยะสัตว์หรือคน แต่ทรงมองด้วยทรรคนะที่ว่า พระองค์ต้องการจะช่วยสัตว์โลกทั้งหมดให้พ้น
ทุกข์ไม่เฉพาะแต่มนุษย์ที่เป็นชายหรือหญิงเท่านั้น พระองค์ทรงแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างในการ
ปฏิบัติต่อสตรีอย่างยุติธรรม เช่น ทรงให้สิทธิแก่บุรุษ สตรี เสมอกันในการฟังธรรม และในการ
แสดงธรรม ทรงประทานคำสอนอย่างเดียวกันในทั้งสองฝ่าย ไม่มีการแบ่งว่าธรรมชนิดใดต้อง
แสดงแก่เพศใดฝ่ายใด แต่สิ่งที่พระองค์ทรงคำนึงถึงเป็นในทางพิจารณาทางปัญญา ตาม
ความสามารถของผู้ฟังว่าจะรับฟังหรือสามารถเข้าใจได้หรือไม่มากกว่า การที่พระพุทธองค์ทรง
ให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนาในการเข้าเป็นสมาชิกในสังฆมณฑล และทรงประทานธรรมให้แก่ทั้ง

¹⁰ ประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์, “บทบาทของแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม”, (วิทยานิพนธ์
มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), น. 1.

ชายและหญิง ทรงเมตตาและปฏิบัติต่อชายและหญิงอย่างยุติธรรมเสมอภาคกัน ทรงให้สิทธิเสรีภาพทางศาสนาทั้งชายและหญิงอย่างเท่าเทียมกัน จะเห็นว่าเป็นความสำเร็จหรือเป็นการยกระดับของสตรีที่สำคัญอย่างหนึ่งอันมีมาก่อนการเกิดแนวคิดสิทธิมนุษยชน

3.3.1 สมัยหลังพุทธกาล

หลังจากพระพุทธเจ้าทรงเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว เรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณียังปรากฏอยู่หลายครั้ง โดยเฉพาะในช่วงสังคายนาครั้งที่ 1-3 จากนั้นก็ค่อยๆ เงียบหายไปและสูญสิ้นไปพร้อมกับพระพุทธศาสนาในอินเดีย คือ

การสังคายนาครั้งที่ 1 กระทำขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 3 เดือนก่อนนี้ จะทำการสังคายนา พระอานนท์ได้แจ้งที่ประชุมสงฆ์ที่ทำการสังคายนาถึงพุทธาอนุญาตให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อย และในการประชุมสงฆ์ในการสังคายนาครั้งที่ 1 ได้ปรับอาบัติพระอานนท์ โดยมีเรื่องของภิกษุณีเป็นเหตุถึง 2 ข้อ คือ การปรับอาบัติข้อที่ 3 คือ ปล่อยให้สตรีถวายบังคมพระสรีระก่อน และพวกนางได้ร้องให้น้ำตาเปียกเปื้อนพระสรีระ และข้อที่ 5 คือ ขวนขวายให้สตรีได้บวชในพระธรรมวินัย ซึ่งพระอานนท์เห็นว่า ท่านไม่ผิด แต่เพราะเชื่อฟังสงฆ์จึงได้แสดงอาบัติ จะเห็นว่าในการประชุมสงฆ์ครั้งนี้มีการกล่าวถึงเรื่องราวของภิกษุณี ซึ่งทำให้เชื่อว่า การสังคายนาครั้งที่ 1 ยังมีการปรากฏของภิกษุณีอยู่

การสังคายนาครั้งที่ 2 กระทำหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 100 ปี พวกภิกษุวัชชีบุตร ชาวเมืองไพศาลี มีจำนวนมาก พวกนั้นละเมิดสิกขาบทอันมีมาในพระปาติโมกข์ 10 ประการ การละเมิด ทำให้พระสงฆ์แตกออกเป็น 2 ฝ่าย การสังคายนาครั้งที่ 2 นี้ กลุ่มภิกษุวัชชีบุตรประมาณ 700 รูป ได้แยกตัวประกาศปฏิเสศฝ่ายเถรวาท ไม่ยอมยึดหลักธรรมวินัยดั้งเดิม ซึ่งพระเถระผู้ใหญ่กำหนดไว้ในการทำสังคายนาพระธรรมวินัยครั้งแรก ร่วมกับพวกที่เห็นด้วยจำนวน 10,000 รูป ยกพุทธาอนุญาต ที่ให้ถอดถอนสิกขาบทเล็กน้อย ขึ้นเป็นหลักประกาศสังคายนา เรียกว่า “มหาสังคีติ” ประกาศชื่อว่า “มหาสังฆิกะ” แปลว่าพวกมาก หรือหมู่ใหญ่ หลังการสังคายนาครั้งนี้ ก่อให้เกิดการแบ่งนิกายออกเป็น 2 นิกายใหญ่ คือ เถรวาทหรือสเถวีระ และนิกายมหาสังฆิกวาท หรืออาจารย์วาท หรือมหายาน นอกจากนั้นทั้ง 2 นิกาย ยังมีการแตกแขนงเป็นนิกายย่อยรวมอีก 18 นิกาย แต่ละนิกายต่างมีเอกลักษณ์เป็นของตนเอง การสังคายนาครั้งที่ 2 ภิกษุณีได้รับการกล่าวถึงในช่วงแรกในฐานะผู้เตือนสติพระเจ้ากาลาโศกราชที่ถือผิดตามพวกอลัชชี ให้ไปขับไล่ภิกษุอื่นๆออกจากมหาวันวิหาร ซึ่งพระนางนันทเถรี ผู้เป็นพระน้องนางได้

เดือนสติพระเจ้ากาลาโศกราช ดังนั้น ในการสังคายนาครั้งที่ 2 ได้กล่าวถึงพระนางนันทเถรีเท่านั้น โดยไม่มีการกล่าวถึงภิกษุณีอื่นๆ

การสังคายนาครั้งที่ 3 กระทำขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานได้ 234-235 ปี โดยมีนักบวชศาสนาอื่นปลอมบวช แสดงลัทธิศาสนาตามความเห็นของตนที่ขัดต่อหลักการพระพุทธศาสนา โดยมีพระโมคคัลลีสบุตรสีสะเถระเป็นประธาน มีพระเจ้าอโศกมหาราชเป็นผู้อุปถัมภ์ บทบาทและสถานภาพของภิกษุณี ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ได้รับการกล่าวถึงก่อนจะมีการสังคายนาครั้งที่ 3 ว่า พระเจ้าอโศกมหาราชบังเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา จึงดำรัสให้พระมหินทระและเจ้าหญิงสังฆมิตตา สองพี่น้องร่วมครรรค์พระมารดาออกอุปสมบท ซึ่งการอุปสมบทของพระมหินทระมีพระโมคคัลลีสบุตรเป็นพระอุปัชฌาย์ พระมหาทะวะเป็นผู้ให้บรรพชา และพระมัทตติเถระเป็นกรรมวาจา ส่วนการอุปสมบทของเจ้าหญิงสังฆมิตตา จะมีพระธรรมปาตีเถรี เป็นพระอุปัชฌาย์ และพระอายุปาตีเถรี เป็นพระกรรมวาจา

การอุปสมบทของพระมหินทระและพระสังฆมิตตา เป็นการอุปสมบทในปีที่ 6 นับตั้งแต่พระเจ้าอโศกเสวยราชสมบัติ และทั้งสองถือเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาหลังการสังคายนาครั้งที่ 3¹¹ เมื่อเสร็จการสังคายนาแล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงส่งพระสงฆ์เป็นสมณทูต ไปประกาศพระพุทธศาสนาทั้งในประเทศและนอกประเทศ รวม 9 สาย มีสายที่สำคัญ คือ

สายที่ 8 พระโสณะกับพระอุตระเถระ พร้อมด้วยคณะ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ดินแดนสุวรรณภูมิ ได้แก่ ดินแดนแถบพม่า ไทย มาเลเซีย อินโดนีเซีย แต่หลักฐานที่ค้นพบดูจะเป็นแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาในประเทศไทยปัจจุบัน โดยได้ให้การบรรพชาสตรีจำนวนถึง 1,500 รูป แต่แม้กระนั้น ก็ไม่อาจยืนยันได้แน่ชัดว่า มีภิกษุณีสงฆ์มาถึงประเทศไทย เพราะประเทศไทยก่อตั้งเป็นอาณาจักรครั้งแรกในพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งมีการบันทึกการประดิษฐานพระสงฆ์ โดยการสืบพระศาสนาจากศรีลังกา เรียกว่า ลังกาวงศ์ แต่ได้สืบมาเฉพาะพระภิกษุสงฆ์

สายที่ 9 พระมหินท์เถระ โอรสพระเจ้าอโศกมหาราช พร้อมด้วยคณะ ไปประกาศพระพุทธศาสนา ณ ลังกาทวีป คือ ศรีลังกา ซึ่งในครั้งนั้น พระนางอนุพา น้องสะใภ้ของพระเจ้าติสสะ กษัตริย์แห่งลังกา เมื่อได้ฟังธรรมก็มีความศรัทธาเลื่อมใส ได้บรรลุพระโสดาบัน จึงขอบวชเป็นภิกษุณี พระมหินท์เถระจึงทรงแนะนำให้พระเจ้าติสสะส่งทูตขึ้นไปเฝ้าพระเจ้าอโศกมหาราช

¹¹สมชาย ไมตรีและคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2546), น.94.

ทูลขอนิมนต์พระนางสังฆมิตตาเถรี พระชนนีฐานของพระองค์พร้อมคณะภิกษุณีสงฆ์ ให้เสด็จลง
ไปลังกา เพื่อประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์ ทำให้พระพุทธศาสนาในลังกาเจริญรุ่งเรืองต่อมา มีชาว
ลังกาเข้าอุปสมบทเป็นภิกษุและภิกษุณีจำนวนมาก

หลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 เรื่องราวของภิกษุณียังมีปรากฏบ้าง แต่ไม่มากนัก
คือ ในพุทธศตวรรษที่ 8 ประมาณ พ.ศ. 734 มีการกล่าวถึงเรื่องราวนางมณีเมขลาที่นำน้ำได้
หลบหนีภัยจากเจ้าชายอุทัย ราชโอรสกษัตริย์แห่งโจลงนครผู้หลงใหลในตัวนาง ซึ่งนางได้เลือกใส่
พระพุทธศาสนาจึงเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีครองเพศบรรพชิตตลอดชีวิต ในพุทธศตวรรษที่ 9
ปรากฏเรื่องราวของภิกษุณีในประวัติของกุมารชีวะ นักปราชญ์สำคัญคนหนึ่งทางพุทธศาสนา ซึ่ง
เกิดเมื่อ พ.ศ. 836 โดยกล่าวถึงมารดาของกุมารชีวะได้บวชเป็นภิกษุณี ในพุทธศตวรรษที่ 10
ปรากฏเรื่องราวของภิกษุณีในบันทึกการเดินทางของ ฟาเหียน นักจาริกแสวงบุญชาวจีน ได้
เดินทางไปอินเดียระหว่าง พ.ศ. 942-957 เมื่อเดินทางถึงเมืองมิลิรา ท่านได้กล่าวถึงเมืองนี้ว่า
พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก มีวัดวาอารามมากมาย ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาจะมี
ภิกษุณีไปชุมนุมสวดมนต์บูชาสถูปของพระอานนท์เถระ เพื่อรำลึกบุญคุณของท่านที่ช่วยเหลือให้
สตรีได้มีโอกาสบวชในพระพุทธศาสนา

ในปี พ.ศ.976 คณะภิกษุณีสงฆ์ โดยการนำของพระภิกษุณีเทวสรา ได้รับนิมนต์ไป
ให้การอุปสมบทให้ภิกษุณีจีนถึง 300 รูป ที่วัดป่าใต้ เมืองนานกิง ภิกษุณีสงฆ์เจริญรุ่งเรืองใน
ประเทศจีน ได้หวั่น ประเทศเกาหลีและตะวันออกไกล สืบมาจนถึงทุกวันนี้

ในบันทึกของเหียนฉ่าง หรือหยวนฉ่าง(พระถังซำจั๋ง) นักจาริกแสวงบุญชาวจีน ได้
เดินทางไปยังประเทศอินเดีย ระหว่าง พ.ศ.1172-1188 กล่าวว่า เมื่อท่านเดินทางไปถึงเมืองกิส
สะหรือสังกัสสะ ซึ่งเป็นเมืองที่พระพุทธเจ้าเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ หลังจากเสด็จไปจำ
พรรษาเพื่อโปรดพุทธมารดา ในพรรษาที่ 7 ท่านได้พบวัดที่มีภิกษุและภิกษุณีจำพรรษาอยู่เป็น
จำนวนมากถึง 1,000 รูป

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 มีศิลาจารึกพบที่พุทธคยา กล่าวถึงภิกษุณี อติต
มเหสีของพระเจ้าอินทรมิตรได้บรรลุนิพพาน ศิลาจารึกที่เมืองกุษาณก็กล่าวถึงพุทธมิตตภิกษุณี
ศิษย์ของพระภิกษุพละ ได้รับการยกย่องให้มีตำแหน่งเป็น “ไตรปิฎก” หมายถึง ผู้ทรงความรู้
แตกฉานในพระไตรปิฎก

เรื่องราวของภิกษุณี ปรากฏครั้งสุดท้ายช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 คือประมาณ พ.ศ.
1546-1644 มีการกล่าวถึงความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาทางอินเดีย สาเหตุจากภิกษุและ
ภิกษุณีย่อหย่อนละเลยในพระธรรมวินัย ประพฤตินอกนอกรทาง ส่วนประชาชนหันไปนิยมผีสาร
เทวดา จากหลักฐานต่างๆ จะเห็นว่า ภิกษุณีได้เจริญรุ่งเรืองในอินเดียเรื่อยๆ มาพร้อมกับภิกษุ

เพียงแต่ไม่ค่อยมีการกล่าวถึง จนถึงพุทธศตวรรษที่ 17 ภิษุณีได้สูญสิ้นไปจากอินเดียพร้อมกับ พุทธศาสนาได้สูญสิ้นไปจากอินเดีย แม้ภิษุณีในอินเดียจะสูญสิ้นไปตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 แต่ก็ยัง มีการกล่าวถึงการสืบสายของภิษุณีในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ที่พระนางสังฆมิตตา ได้ เดินทางไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในลังกา ซึ่งจะขอกกล่าวถึงการสืบสายการบวชภิษุณีในลังกา และในจีน-ไต้หวัน อันเป็นการสืบสายการบวชภิษุณีทั่วโลกในปัจจุบัน เพื่อให้เกิดความเข้าใจว่า ภิษุณีมิได้สูญสิ้นไปเหมือนที่ประชาชนส่วนใหญ่เข้าใจ

(1) การสืบสายภิษุณีในศรีลังกา

การศึกษาประวัติความเป็นมาของภิษุณีสงฆ์ในศรีลังกาในอดีตมีความจำเป็น อย่างยิ่งเพื่อจะให้เห็นความต่อเนื่องและเชื่อมโยงถึงการสืบสายการบวชภิษุณีในปัจจุบัน

ประเทศลังกา หรือศรีลังกา เดิมมีชื่อว่า ลังกาทวีป สิงหลทวีป หรือตัมปปณณทวีป¹² เป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองที่สุดจนได้รับการขนานนามว่า "ธัมมที่ปะ" หมายถึง เกาะแห่งธรรม¹³ พระพุทธศาสนาในลังกาทวีป เริ่มต้นในสมัยของพระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะ (พ.ศ. 236-276) กษัตริย์ผู้ครองลังกาสสมัยนั้น พระองค์ทรงมีไมตรีสนธิสนมกับพระเจ้าอโศก มหาราช ได้ส่งสมณทูตไปเผยแผ่พุทธศาสนายังดินแดนต่างๆ ทั้งหมด 9 สาย ซึ่งสายที่ 9 นำโดย พระมหินทเถระ เดินทางไปประกาศพระพุทธศาสนาในลังกาทวีป พระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะ น้อมรับพระพุทธศาสนาด้วยความศรัทธาอย่างยิ่ง ส่งผลให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ในลังกาอย่างรวดเร็ว

ต่อมาพระนางอนุฬา พระชายาในพระอนุชาของพระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะเองทรง เลื่อมใสในพระธรรมคำสอน และแสดงความประสงค์จะอุปสมบทเป็นภิษุณี พระมหินทเถระ เสนอให้พระเจ้าเทวานัมปิยะติสสะส่งราชทูตไปยังพระเจ้าอโศกมหาราช เพื่อนิมนต์พระนาง สังฆมิตตาเถรีพร้อมคณะภิษุณีสงฆ์มาประดิษฐานภิษุณีสงฆ์ในลังกา พร้อมนำกึ่งพระศรีมหาโพธิ์ อันเป็นกิ่งด้านใต้ของพระศรีมหาโพธิ์ที่พุทธคยา เป็นบรรณาการไปประดิษฐานในลังกาด้วย

¹² ชูศักดิ์ ทิพย์เกษร, พระพุทธศาสนาในศรีลังกา, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, 2508), น. 1-4.

¹³ พระมหาเสียม แสขชาติ, สยามวงศ์ในลังกา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน , 2535), น. 1.

ขณะที่พระนางอนุพัทธการอุปสมบทพระนางได้ทรงศีล 10 รอยอยู่ครบ 2 ปี เมื่อพระนางสังฆมิตตาเถรีและคณะภิกษุณี ซึ่งในคัมภีร์ทีปวงศ¹⁴ ได้บันทึกไว้ว่า ภิกษุณีผู้ติดตามมาในคณะมีรายนามดังนี้ คือ ภิกษุณีอุตตรา ตามา ปสาทปาส อัคคิ มิตตา ทาสิกา เฟคคุ ปัพพต้ามัตตา มัลลา ธัมมทียา มหาเทวี ปทุมมา เหมสา อุนนลา อัญชลา และสุมา ซึ่งเดินทางมาถึงลังกาพร้อมด้วยกิงพระศรีมหาโพธิ์ พระเจ้าเทวานัมปิยะตีสสะโปรดฯ ให้ประดิษฐานพระศรีมหาโพธิ์ไว้ที่เมืองอนูราธปุระ และพระนางอนุพัทธการพร้อมด้วยข้าราชการบริพาร ฝ่ายหญิงตามเสด็จออกบวชเป็นจำนวนมาก พระนางอนุพัทธการเมื่ออุปสมบทไม่นานก็ได้บรรลุอรหัตต์ การประดิษฐานพระพุทธรูปในศรีลังกา เริ่มที่สถาบันกษัตริย์ การเผยแพร่พระพุทธรูปได้รับการยอมรับจากสังคมและได้รับการสนับสนุนโดยสถาบันกษัตริย์ ในรัชสมัยต่อจากพระเจ้าเทวานัมปิยะตีสสะก็ปรากฏหลักฐานการที่สถาบันกษัตริย์ให้การสนับสนุนภิกษุณีสงฆ์

ในสมัยพระเจ้าพราหมณตีสสะ พวกทมิฬมาแย่งชิงอำนาจ เกิดทุกข์ภัยติดต่อกันนาน 12 ปี ภิกษุณีภิกษุพากันหนีตายไปยังอินเดีย เรื่องราวของภิกษุณีในลังกา ยังมีการกล่าวถึงซึ่งปรากฏในคัมภีร์หลายแห่ง เช่น ในคัมภีร์ทีปวงศ คัมภีร์มหาวงศ์ ฎูปวงศ เป็นต้น รวมทั้งปรากฏในจารึกหลายแห่งที่พบในศตวรรษที่ 8-10 ภิกษุณีสงฆ์เจริญควบคู่มากับภิกษุสงฆ์จนถึง พ.ศ. 1570 เมื่อกษัตริย์โจฬะจากอินเดียได้เข้าไปรุกรานและครอบครองลังกาอยู่ 50 ปี และทรงนับถือศาสนาฮินดู ภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ซึ่งเคยได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ไม่ได้รับการสนับสนุนแล้วยังถูกทำลายภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ทั้งหมดสิ้นไป¹⁵ ในลังกา

เมื่อพระเจ้าวิชัยพาหุ (พ.ศ. 2282-2290) กษัตริย์ลังกาทรงกอบกู้เอกราชคืน โปรดฯ ให้มีการรื้อฟื้นพระพุทธรูป โดยทรงทราบจากพ่อค้าชาวฮอลันดาที่ทำการค้าบนเกาะลังกาว่า พระพุทธรูปในสยามประเทศมีความรุ่งเรืองและเป็นสายเถรวาทด้วยกันจึงส่งคณะทูตไปยังสยามประเทศ เพื่อขอให้ส่งคณะภิกษุสงฆ์ไปประกอบพิธีอุปสมบทให้แก่กุลบุตรในลังกา แต่พระเจ้าวิชัยพาหุสวรรคตก่อน เมื่อพระเจ้ากิตติศิริราชสิงห์ (พ.ศ. 2290-2323) ทรงส่งราชทูตมาอาราธนาพระสงฆ์จากสยามประเทศ พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดฯ ให้คณะสงฆ์ไทย 25 รูป¹⁶

¹⁴ Dipavamsa, ed. W. Feiger. tr. By E. M. Coomaraswamy, Colombo 1908, อ้างถึงใน ธัมมบัณฑิต สามเณรี (รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), การสืบสายภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, 2544), น. 4.

¹⁵ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, นักบวชหญิงในต่างแดน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ ปัญญา, 2532), น. 106-110.

¹⁶ ธัมมบัณฑิต สามเณรี (รศ. ดร. ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), อ้างแล้ว เจริญธรรม ที่ 14, น. 8.

ไปลังกามีพระอุบาลีแห่งวัดธรรมารามเป็นหัวหน้าคณะออกเดินทางไปอุปสมบทกุลบุตรชาวลังกาโดยมีพระอุบาลีเป็นอุปัชฌาย์ จนเกิดเป็นนิกายสยามวงศ์ หรืออุบาลีวงศ์ สืบมาถึงปัจจุบัน

แม้ภิกษุณีจะสูญสิ้นไปจากลังกา แต่สตรีชาวลังกายังสนใจการถือบวชอยู่ ซึ่งรูปแบบการถือบวช เป็นการบวชที่แบบนุ่งขาวห่มขาว และถือศีล 8 เช่นเดียวกับแม่ชีไทย ต่อมา พ.ศ.2446 สตรีชาวสิงหล บิดาเป็นมิชชันนารี¹⁷ ชื่อ แคทเธอริน เดอ อัลวิส (Catherine de Alwis) เดินทางไปศึกษาพระพุทธศาสนาที่ประเทศพม่าและรับศีล 10 ได้ฉายาว่า"สุธรรมจารี" โดยนุ่งห่มเหลือง เพื่อแสดงให้เห็นความแตกต่างจากแม่ชีที่นุ่งขาวห่มขาว¹⁸ และกลับมาศรีลังกาใน พ.ศ. 2446 โดยเรียกชื่อว่า "ทศศีลมาตา" ก่อตั้งสำนักทศศีลมาตา ทศศีลมาตาเป็นที่ยอมรับของสังคมชาวพุทธในศรีลังกา รัฐบาลให้การสนับสนุนเข้าช่วยเหลือในการจัดโครงการให้การศึกษา ต่อมา ได้มีความพยายามรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นในศรีลังกา นำโดย "ทศศีลมาตาเขมา" หรือ "อายะเขมา" ซึ่งเป็นชาวยิวเกิดในเยอรมันนี ถือสัญชาติอเมริกา ได้บวชเป็นทศศีลมาตา จากพระนารทเถระแห่งวัดวชิรารามในลังกา เมื่อพ.ศ. 2522 และได้พยายามให้ทศศีลมาตาชาวลังกามีส่วนร่วมในการเรียกร้องให้มีการฟื้นฟูภิกษุณีสงฆ์ ในปีพ.ศ. 2531 ทศศีลมาตารุ่นแรกจากศรีลังกา จำนวน 10 รูป โดยการสนับสนุนของอุบาลีการราชปักเส (Mrs. Rajpakse) ได้เดินทางไปบวชเป็นภิกษุณีจากคณะสงฆ์ฝ่ายของไต้หวันทีลอสแอนเจลิส ถือว่าเป็นการรื้อฟื้นภิกษุณีเป็นครั้งแรกในศรีลังกา แต่เนื่องจากทศศีลมาตาที่เดินทางไปบวชขาดการเตรียมตัว ในการใช้ภาษาสำหรับการบวชจึงมีผู้เข้ารับการบวช 5 รูป¹⁹ จากนั้น ได้มีการบวชภิกษุณีอีกหลายครั้ง คือ ในวันที่ 8 ธันวาคม 2539 ที่สารนาถ ทศศีลมาตาศรีลังกาจำนวน 10 รูปเข้ารับการบวชเป็นภิกษุณีจากคณะสงฆ์เกาหลี จากนั้นในเดือนกุมภาพันธ์ 2541 ได้มีการจัดการอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์ที่พุทธคยา โดยเจ้าภาพในการจัดการอุปสมบท คือ วัดไฟกวางซาน ประเทศไต้หวัน มีทศศีลมาตาจากศรีลังกาซึ่งได้รับการคัดเลือกจากทั่วประเทศเข้าอุปสมบท 20 รูป และในปีเดียวกันคณะสงฆ์ศรีลังกา ได้เริ่มจัดการอุปสมบทภิกษุณีเอง มีพระมหาเถระเป็นประธานจัดการอุปสมบท คือ ท่านอนินามาธุเอ ศรีสุมังคโล มหาเถระ เป็นภิกษุอัศศีรีนิกาย ซึ่งเป็นสยามนิกาย เพราะเห็นว่าทศศีลมาตาที่ปรารถนาจะบวชเป็นภิกษุณีต้องเดินทางไปรับการอุปสมบทจากต่างประเทศ จึงมีดำริให้จัดการอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์ที่ดัมบุลละ ท่านสุมังคโลได้จัดการบวชภิกษุณีปีละ 2 ครั้งๆ

¹⁷ ภิกษุณีธัมมฉันทา, แก๊ไขข้อมูลเพิ่มเติมในการสอบวิทยานิพนธ์เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2551 ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

¹⁸ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, *อ่างแล้ว เจริญธรรมที่* 15,น.48.

¹⁹ ธัมมฉันทา สามเณรี (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์),*อ่างแล้ว เจริญธรรมที่* 14,น.10.

ละ 30 รูป ต่อมาในเดือนพฤษภาคม 2543 วัดโพทฆวางซาน ประเทศไต้หวัน ได้จัดการอุปสมบท ภิกษุและภิกษุณีนานาชาติ มีทศศีลมาตาจากศรีลังกาเข้ารับการอุปสมบทครั้งนี้จำนวน 30 รูป

จากประวัติการรื้อฟื้นภิกษุณีในศรีลังกา การบวชภิกษุณีศรีลังกาเป็นการบวชจาก คณะสงฆ์ไต้หวัน ซึ่งเป็นสายมหายาน ในขณะที่เดียวกันก็ประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของเถรวาท ซึ่งเป็นการรื้อฟื้นโดยผสมผสานจากหลายๆ นิกาย ทั้งจากไต้หวัน เกาหลี และนานาชาติ ต่อมา คณะสงฆ์ ศรีลังกาได้พัฒนามาบวชภิกษุณีเอง การบวชภิกษุณีในศรีลังกา แม้ในช่วงแรกจะยังไม่ได้รับการยอมรับจากพระมหาเถระ หรือมหานายกบางส่วนในศรีลังกา แต่ต่อมาพระสงฆ์ศรีลังกาเริ่มตระหนักว่า หากให้สตรีศรีลังกาไปบวชโดยสายต่างประเทศ พระสงฆ์ศรีลังกาจะไม่สามารถควบคุมภิกษุณีได้ ท่านสุเมงคโล มหาเถระ จึงจัดให้มีการบวชภิกษุณีในศรีลังกา และได้จัดให้มีการบวชภิกษุณีเรื่อยมา ซึ่งได้รับการตอบรับจากสตรีศรีลังกา และสตรีจากชาติอื่นๆ เป็นจำนวนมาก

(2) ภิกษุณีในจีนและไต้หวัน

พระพุทธศาสนา ได้เผยแผ่เข้าสู่จีนในปี พ.ศ. 608 โดยพระเจ้าจักรพรรดิเมิ่งตี้ ราชวงศ์ฮั่น ทรงส่งคณะทูตไปสืบศาสนา ณ เมืองโซตาล หลังจากนั้น 2 ปี คณะทูตได้กลับมาพร้อมด้วย ภิกษุ 2 รูป คือ พระกาศยปมาตังคะ กับพระธรรมรักษะ และพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายในจีนมากขึ้น แต่ก็ยังได้รับการต่อต้านจากลัทธิศาสนาดั้งเดิม คือ ขงจื้อ และเต๋าอยู่ไม่น้อย

สำหรับการบวชภิกษุณีในจีน เริ่มในสมัยเจียงซิงแห่งราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. 856-859) โดยจิงเจียง เดิมชื่อ จุง หลิงยี บุตรสาวของอดีตข้าหลวงเมืองหวูเว่ ได้สนใจศึกษาพระพุทธศาสนา และเกิดความเลื่อมใส อยากจะบวช จึงไปหาพระอาจารย์ฟาซื่อ และได้รับการทักท้วงจากพระอาจารย์ฟาซื่อ เนื่องจากเห็นว่า การบวชภิกษุณีต้องบวชจากสงฆ์สองฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ อย่างไรก็ตาม พระอาจารย์ ฟาซื่อได้สอบถามเรื่องการบวชจากพระอุปัชฌาย์อีกครั้ง และพระอุปัชฌาย์ได้แนะนำว่าแม้จะไม่มีภิกษุณีสงฆ์ที่จะบวชให้ แต่ก็อาจจะรับศีล 10 จากพระภิกษุ และบวชเป็นสามเณรีได้ เพียงแต่ไม่มีประวัตินี้คอยอบรมสั่งสอน จึงเจียงจึงตัดสินใจปลงผม และขอรับศีล 10 จากพระอุปัชฌาย์ ซึ่งการบวชครั้งนี้ผู้หญิงจีนศรัทธาเข้ารับการบรรพชาเป็นสามเณรีพร้อมจิงเจียงอีก 24 คน จากนั้น คณะสามเณรีได้ก่อตั้งอารามจุหลิน²⁰ นับเป็นการเริ่มต้นการบวชสตรีในพระพุทธศาสนาในจีน

ในสมัยราชวงศ์เซียนกั๋งในราชวงศ์ฮั่น (พ.ศ. 878-885) พระสมณะเล็งเจี้ยน ได้รับ คัมภีร์ตันฉบับคัมภีร์ มหาสังฆิกะ-ภิกษุณี-กัมมัน และภิกษุณีปาติโมกข์ มาจากอาณาจักร

²⁰ พระภิกษุเปา-จาง,, ชีวประวัติของพระภิกษุณีจีน, ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ชาญเสน, แปล (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2535), น.1-3.

เหยี่ยว-จ้อ และได้แปลจากภาษาสันสกฤตเป็นภาษาจีน ทำให้ชาวจีนได้รับทราบเรื่องราวเกี่ยวกับภิกษุณีในพุทธศาสนามากขึ้น ต่อมาในสมัยเฉิงปิง(พ.ศ.900-904) มีพระสงฆ์ต่างชาติจากนิกายธรรมคุปต์ จัดพิธีอุปสมบทภิกษุณีขึ้นบนเรือกลางแม่น้ำซู่ จิงเจียงพร้อมกับผู้หญิงอีก 3 คน ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณี เป็นครั้งแรกของจีนซึ่งอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว²¹ ซึ่งการอุปสมบทบนเรือเป็นการกำหนดเขตสีมาตามพระธรรมวินัยอีกแบบหนึ่ง เรียกว่า “อุทกเขปสีมา”²²

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาในจีนเริ่มขยายตัวมากขึ้น แต่การบวชภิกษุณียังเป็นการบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ต่อมาเมื่อภิกษุณีจีนเพิ่มมากขึ้น จนในสมัยหยวนเจี๋ย(พ.ศ.972) เจ้าของเรือหนันตี ได้นำกลุ่มภิกษุณีจากอาณาจักรสิงหล มายังราชวงศ์สูง ภิกษุณีจากสิงหลจึงได้สอบถามภิกษุณีสิงหลถึงกฏการบวชภิกษุณีจีน และพบว่าเป็นการบวชจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว จึงได้แนะนำการบวชอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัย จากนั้นในปีพ.ศ.976 ได้มีภิกษุณีมากับเรือหนันตีจำนวน 10 รูป โดยการนำของเทสสรภิกษุณีและคณะภิกษุณีจากสิงหล ได้จัดการอุปสมบทให้ภิกษุณีชาวจีนใหม่ซ้ำอีกครั้ง การบวชครั้งนี้มีภิกษุณีชาวจีนเข้ามาบวชภิกษุณีซ้ำใหม่จากคณะภิกษุณีสิงหลถึงจำนวน 300 รูป²³ จึงเป็นการบวชภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่ายเป็นครั้งแรก ภิกษุณีและภิกษุในจีนได้เจริญรุ่งเรืองพร้อมกับความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนา พุทธศาสนาในจีนก็ประสบชะตากรรมเช่นเดียวกับอินเดียและศรีลังกา คือ ถูกทำลายล้างอยู่หลายครั้ง จนถึงยุคที่จีนเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นสาธารณรัฐประชาชนจีน (พ.ศ. 2492 เป็นต้นมา) ได้มีการเพิกถอนสิทธิของวัดในการยึดครองที่ดิน บีบบังคับภิกษุและภิกษุณีจีนในการดำรงชีพทางอ้อม เพื่อให้ลาสิกขาบท ภิกษุณีที่ทนการบีบบังคับไม่ไหวได้นือพยพไปเกาะไต้หวันซึ่งแยกตัวออกมาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ซึ่งพระพุทธศาสนาแพร่เข้าสู่ไต้หวันเมื่อไรไม่ปรากฏแน่ชัด เพราะเมื่อ เซ็ง เซ่ง กุง หรือ โกชินกา วีรบุรุษชาวไต้หวัน ได้ขับไล่พวกคัซซึ่งปกครองไต้หวันไป ปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้ตั้งมั่นในเกาะนี้แล้ว ปัจจุบัน พระพุทธศาสนาในไต้หวันเจริญรุ่งเรืองมาก โดยเฉพาะภิกษุณีได้รับการยอมรับจากสังคมเป็นอย่างมาก ไต้หวันถือเป็นศูนย์กลางภิกษุณีสงฆ์ จึงจัดให้มีการอุปสมบทภิกษุณีปีละครั้งทุกปี แต่ละปีจะมีการอุปสมบทภิกษุณีจำนวนมากกว่าภิกษุ

การสืบสายภิกษุณีในศรีลังกาและไต้หวัน นับว่ามีความสำคัญมากต่อการพยายามรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ดังนั้น ในการกล่าวอ้างว่าภิกษุณีได้สูญสิ้นไปแล้วจริง

²¹ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสณ,แปล, ชีวประวัติของพระภิกษุณีจีน, เพิ่งอ้าง, น.4-5.

²² ภิกษุณีธัมมฉันทา ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในการสอบวิทยานิพนธ์ เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2551 ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

²³ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษฎุเสณ,อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 20, น.47-48.

หรือไม่จึงจำเป็นจะต้องศึกษาการสืบสายการบวชภิกษุณีจากศรีลังกาไปจีน และจากจีนไปศรีลังกา เพื่อจะได้เข้าใจว่า ภิกษุณียังคงมีการสืบสายไม่ขาดสายอยู่ในปัจจุบัน

เมื่อเราทราบถึงวิวัฒนาการของสถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนาแล้ว ต่อไปจะศึกษาความเป็นมาและความหมายของสตรีในพระพุทธศาสนาในประเทศไทย

3.2 ความเป็นมาและความหมายของสตรีในพระพุทธศาสนา

3.2.1 ความเป็นมาและความหมายของคำว่า “แม่ชี”

ปัจจุบันประเทศไทยมีจำนวนของผู้หญิงที่ โจนम्म โจนคิ้ว นุ่งขาวห่มขาวและรักษาศีล 8 เป็นจำนวนมากขึ้น ซึ่งสถานะของสตรีเหล่านี้ เรียกว่า “แม่ชี” ตามพระวินัยบัญญัติจัดเป็นเพียงอุบาสิกามีใช้นักบวชหรือภิกษุณีในพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นต้องศึกษาประวัติความเป็นมาของการเกิดแม่ชีในพระพุทธศาสนา เพื่อนำไปสู่การศึกษาการเกิดขึ้นของภิกษุณีในประเทศไทยในปัจจุบันต่อไป

3.2.1.1 ความเป็นมา แม่ชีเริ่มมีมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังมีพระชนม์อยู่ พระพุทธองค์ตรัสเรียกแม่ชีว่า “อุบาสิกา” ข้อเท็จจริงดังกล่าวนี้ศึกษาได้จากปาสาทิกสูตร แห่งทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค พระองค์ตรัสแก่สามเณรจนทว่า “ดูก่อนจนทะ บัดนี้ อุบาสิกาสาวิกาทั้งหลายของเราผู้เป็นคฤหัสถ์นุ่งห่มขาวประพฤติพรหมจรรย์ (พรหมจารินี) ก็มีอยู่ บริโภคกาม (กามโภคินี) ก็มีอยู่”

จึงยืนยันได้ว่าแม่ชีเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยที่พระพุทธองค์ยังคงมีพระชนม์อยู่ คือ แม่ชีที่ประพฤติพรหมจรรย์ หมายถึง แม่ชีที่ไม่บริโภคกาม ถือศีล 8 ส่วนแม่ชีที่บริโภคกาม หมายถึง แม่ชีที่ถือศีล 5²⁴

ส่วนความเป็นมาของแม่ชีไทย ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่ามีแต่เมื่อใด ซึ่งก็มีการสันนิษฐานกันว่า น่าจะมาพร้อมกับพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งก็มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยปรากฏในบันทึกของชาวต่างชาติ คือ ในจดหมายเหตุของลาลูแบร์ อัครราชทูตฝรั่งเศส ซึ่งเข้ามาเมืองไทยสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ได้กล่าวว่า ในสยามจะมีนางชี คือ สตรีที่ปฏิบัติพระวินัย อาศัยอยู่ในวัดของพระภิกษุบางวัด ซึ่งนางชีเหล่านั้น ส่วนมากจะบวชตอนอายุเข้าวัยชรา ในจดหมายเหตุของ

²⁴ มานพ นักการเรือน,แม่ชี,

หมอ เอนเยนเบิร์ต แคมเฟอร์ ชาวเยอรมันซึ่งเข้ามาเมืองไทยสมัยสมเด็จพระเพทราชา ได้กล่าวว่า นางชี จะเป็นผู้นำพิธีกรรม และปฏิบัติกิจในวัดซึ่งที่เหล่านั้นจะห่มผ้าสีขาว²⁵ จากจดหมายเหตุของ นิโคลาส แซแวงส ได้แสดงให้เห็นถึงสถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสมัยอยุธยา ซึ่งในสมัยนี้ผู้หญิงที่ต้องการบวชต้องมีอายุล่วง 50 ปีขึ้นไป เพื่อป้องกันการถูกครหา นินทา จึงต้องโกนคิ้ว และนุ่งขาวห่มขาว ออกจากครอบครัวมาอยู่รวมกันกลุ่มละ 3-4 คน ในบริเวณใกล้ๆวัด เพื่อสะดวกในการสวดมนต์และเจริญภาวนาและมีการประพาศิตินบำเพ็ญประโยชน์จึงเป็นที่เคารพนับถือ ทำให้คนส่วนใหญ่เรียกว่า นางชี²⁶ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสถานะค่อนข้างสูงทางสังคมของแม่ชีในสมัยอยุธยา ว่าได้รับการยกย่องนับถือและยอมรับของประชาชนโดยทั่วไป และยังมีบทบาทในทางสังคมสงเคราะห์

สมัยกรุงธนบุรี แม่ชี ยังได้รับการกล่าวถึงในสถานะค่อนข้างสูง โดยปรากฏในคำปฏิญาณของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ที่ยกย่องให้สมณะ พราหมณ์ชี ปฏิบัติให้พอสม ซึ่งก็แสดงถึงสถานภาพของแม่ชี ว่ายังได้รับการยกย่องเช่นกัน

สมัยรัตนโกสินทร์ ประเทศไทยเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม จนทำให้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมุ่งเน้นการพัฒนาวัตถุนิยมมากขึ้นเพื่อให้ทันกับโลกตะวันตก วัฒนธรรมไทยที่เป็นวัฒนธรรมเกษตรที่มีชีวิตเรียบง่ายสงบ เอื้อเฟื้อต่อเพื่อนบ้าน กลับต้องพัฒนาเป็นสังคมอุตสาหกรรม คนในสังคมต้องทำงานหนัก และเริ่มนึกถึงตนเองมากขึ้น ทำให้เกิดความเห็นแก่ตัว นึกถึงความสะดวกสบาย แม้กระทั่งถึงกับโกงกิน (คอร์รัปชัน) ต่อบ้านเมืองก็เพื่อผลประโยชน์แก่ตนเองทั้งสิ้น คนไทยรุ่นใหม่ภายใต้การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่มุ่งเน้นการพัฒนาภาคอุตสาหกรรม การใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย จนมองข้ามการพัฒนาจิตใจของตนให้มีความเอื้ออาทร โดยการเริ่มกระทำความผิดมากขึ้น โจรผู้ร้ายมากขึ้น เนื่องจากความต้องการแต่ประโยชน์ของตนเป็นใหญ่ ปัญหาสังคมที่มีมากขึ้นพร้อมๆ กับการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ทำให้แม่ชี ซึ่งแต่เดิมได้รับการสนับสนุนจากประชาชน ดังจะเห็นได้จากสมัยอยุธยา ที่ภาพพจน์ คือ ผู้หญิงที่สละทางโลก มุ่งศึกษาธรรมและบำเพ็ญประโยชน์เพื่อสังคม แต่ปัจจุบัน กลับมองภาพพจน์ของแม่ชีว่าเป็นผู้หญิงที่ออกหักมาบวช เมื่อไม่ได้รับการสนับสนุนจากชาวบ้าน ก็ออกขอทานเรียกเงิน ประชาชนทั่วไปจึงจำภาพของแม่ชีในลักษณะของขอทาน

²⁵ สมชาย ไมตรีและคณะ, *อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 11*, น.121.

²⁶ โสภา อ่อนโสภาและคณะ, *รายงานวิจัยสตรีศึกษากลุ่มนอกแรงงาน : แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพุทธศาสนา, โครงการพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย, สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนการวิจัย (ธันวาคม, 2546)*, น.1.

มากกว่าผู้หญิงที่ต้องการบวชเรียนเพื่อศึกษาธรรม²⁷ ทำให้แม่ชี ไม่ได้รับความศรัทธาและไม่ได้รับการสนับสนุนปัจจัยจากประชาชนในปัจจุบัน

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแม่ชีส่วนใหญ่ยังไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนว่า ผู้หญิงสมัยก่อนนิยมบวชชื่อน้อยเพียงใด เริ่มมีหลักฐานทางสถิติของแม่ชีจากรายงานผลการวิจัยเรื่อง ชีในประเทศไทย ของกรมการศาสนา ปี 2509-2510 ประมาณ 77,559 คน แต่ในยุคปัจจุบันมีข้อมูลเอกสารรายงานสถิติแม่ชีทั่วประเทศของสถาบันแม่ชีไทย ปี 2543 ปรากฏว่ามีแม่ชีขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทยจำนวน 5,000 คน หากแต่ยังมีแม่ชีอีกจำนวนมากที่มีได้ขึ้นทะเบียน จึงไม่ทราบจำนวนที่แท้จริงของแม่ชีในประเทศไทย

3.2.1.2 ความหมาย ตามความหมายของคำว่า “ชี” ทางนิรุกติศาสตร์ “ชี” น่าจะมาจากภาษาบาลีว่า “ธชี” แปลว่า ผู้มีธงชัย กล่าวคือ ผู้นุ่งห่มชุดขาวเป็นเครื่องหมายของความมีชัยชนะเหนือกิเลสจนจิตใจสะอาดบริสุทธิ์ ผู้ที่นุ่งห่มผ้าขาวจึงเรียกว่า ธชี หรือ เรียกสั้นๆ ว่า “ชี”

“แม่ชี” หรือ “ชี” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 หมายถึง นักบวช ; คำเรียกผู้หญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โขนคิ้ว โขนผม ถือศีล

ส่วนตามพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง “ชี” ว่า เป็นนักบวชหญิง ถือบวช อุบาสิกาที่นุ่งขาวห่มขาว โขนผม โขนคิ้ว ถือศีล นอกจากนี้ยังมีคำที่ใกล้เคียงอีก 2 คำ คือ “ชีตัน” หมายถึง พระสงฆ์ที่คุ้นเคยใกล้ชิดกับครอบครัวหรือตระกูล ซึ่งเขาเคารพนับถือเป็นอาจารย์ที่ปรึกษา เรียกอย่างคำบาลีว่า กุลุปกะ หรือกุลุปก์ และคำว่า “ชีเปลือย” หมายถึง นักบวชจำพวกหนึ่งถือเพศเปลือยกาย²⁸ จากความหมายของคำว่า “ชี ชีตัน และชีเปลือย” มีความหมายร่วมกันอย่างหนึ่ง คือ หมายถึง “นักบวช” ซึ่งครอบคลุมทั้งนักบวชหญิง และนักบวชชาย แต่ประเทศไทย เรียกสตรีที่ถือบวชด้วยการโขนผม โขนคิ้ว นุ่งขาวห่มขาว และถือศีล 8 ว่า แม่ชี หรือชี ซึ่งปัจจุบันมีชื่อหลายชื่อ เช่น อุบาสิกา ชีพรหมณี พรหมณี จาริณี ธรรมจาริณี ศีลจาริณี เป็นต้น ส่วนกรมการศาสนา ถือว่า “แม่ชี” เป็นคฤหัสถ์เทียบเท่าศิษย์วัด

ผู้หญิงที่บวชในประเทศไทย เราเรียกว่า “แม่ชี” คือ ผู้หญิงที่ปลงผม นุ่งห่มสีขาว และรักษาศีล 5 หรือ ถือศีล 8 ซึ่งก็มีทั้งแม่ชีที่อยู่วัด และอยู่บ้าน หากจะจัดกลุ่ม พุทธบริษัท 4 ที่พระพุทธองค์กำหนด ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่ง “แม่ชี” น่าจะอยู่ในกลุ่มอุบาสิกา เพราะรักษาศีล 5 หรือศีล 8 เท่านั้น ขณะที่ภิกษุณีถือศีล 311 ข้อ

²⁷ ไสยา อ่อนโอภาสและคณะ, เพลิงอ่าง, น. 2-3.

²⁸ พระราชวรมุนี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์(ฉบับประมวลศัพท์), น. 56.

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า “แม่ชี” หมายถึง ผู้หญิงที่นุ่งขาวห่มขาว โขนคิ้ว โขนผม ถือศีล 8 มักจะออกจากบ้านเรือนและพำนักอาศัยในบริเวณวัดหรือสำนักชี

ปัจจุบัน แม่ชีในประเทศไทยได้แตกแยกเป็นหลายคณะตามที่ระบอบ สังฆนาทนิติวัตร ได้เสนอไว้มี 4 คณะ คือ

1) พวกที่นุ่งห่มสีกรัก โขนผมโขนคิ้ว สมาทานศีล 10 ซึ่งเป็นศีลของสามเณร มีแบบอย่างมาจากแม่ชีพม่าที่เรียกว่า “ศีลจาริณี” หรือเรียกว่า “ศิลาชิน”

2) พวกที่นุ่งห่มสีเหลือง โขนผม โขนคิ้ว สมาทานศีล 8 หรือศีล 10 เรียกตนเองว่า “สังฆิณี”

3) พวกที่นุ่งขาวห่มขาว ไม่โขนผม ไม่โขนคิ้ว สมาทานศีล 8 เรียกว่า “ชีพรหมณี” ตามอย่างพรหมณีผู้นิยมนุ่งห่มขาว นับถือพุทธศาสนา ปฏิญาณตน แต่มิได้โขนผม โขนคิ้ว ผู้ที่บวชลักษณะนี้มักจะเป็นผู้ที่บวชชั่วคราว มิได้ตั้งใจอยู่ตลอดไป

4) พวกที่นุ่งขาวห่มขาว โขนผมโขนคิ้ว สมาทานศีล 8 ถือศีลเป็นอาจิณ ซึ่งได้แก่ “แม่ชี” ส่วนใหญ่ในสังคมไทย

แม่ชีที่มุ่งอธิบายในที่นี้ คือ แม่ชีคณะที่ 4 ซึ่งระบอบ สังฆนาทนิติวัตร เสนอความรู้โดยทั่วไปๆ ของสังคมชาวพุทธในสมัยนี้ (คือ ที่เขียนถึง พ.ศ. 2516) ที่มีต่อแม่ชี ว่า

“แม่ชี คือ ผู้ที่หมัดหวังในชีวิต ไม่สามารถที่จะแสวงหาความสุขในทางโลกได้บ้าง ไม่มีอาชีพเพราะขาดการศึกษาบ้าง หมัดหนทางประกอบอาชีพจึงยอมตนเข้าบวชเพื่ออาศัยวัด เป็นที่พักพิงบ้าง เพื่อขอทานเลี้ยงชีพบ้าง ประกอบกับผู้ที่จิตทุจริตคิดมิชอบ เห็นว่าการปลอมตัวเป็นแม่ชีเที่ยวออกขอทาน และเรียกรายเงินนั้นเป็นวิธินำเงินได้โดยง่าย จึงปลอมตัวเป็นแม่ชีเที่ยวออกขอทานและเรียกรายเงินในที่สาธารณะต่างๆไป”²⁹

จะเห็นว่า ภาพลักษณ์ของแม่ชีมิได้มีการพัฒนาให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส นอกจากเป็นภาพของผู้หญิงที่หนีความทุกข์มาบวชมากกว่าความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนา หรือด้วยค่านิยมความเชื่อที่ว่าเป็นผู้สืบทอดพระธรรมคำสั่งสอนมีแต่ผู้ชายเท่านั้น ทำให้เป็นอุปสรรคสำคัญในการยอมรับนักบวชหญิงในสังคมไทยปัจจุบัน ต่อไปจะศึกษาความเป็นมาของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา บทบาทและความสำคัญของภิกษุณี

²⁹มานพ นักการเขียน, อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 24.

3.2.2 ความเป็นมาและความหมายของ “ภิกษุณี”(Bhikkhunis)

3.2.2.1 ความเป็นมา สตรีคนแรกที่อยู่สมทบเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา คือ พระนางปชาบดีโคตมีผู้เป็นมาตุจฉาของพระพุทธเจ้า ซึ่งได้ให้การอุปการะเลี้ยงดูเจ้าชายสิทธัตถะ หลังจากที่พระนางสิริมหามายาสวรรคตแล้ว กาลต่อมาเมื่อเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชและได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว อีกเจ็ดพรรษาต่อมาได้เสด็จมากรุงกบิลพัสดุ์ตามคำทูลเชิญของพุทธบิดา ทำให้พระประยูรญาติหลายองค์ออกบวชตาม ต่อมาไม่นานพระเจ้าสุทโธทนะพระราชสวามีได้สวรรคตแล้ว พระนางปชาบดีโคตมีทรงเศร้าโศกเสียพระทัยเป็นอันมาก เพราะการสูญเสียพระราชสวามีก็เหมือนกับการสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่าง ประกอบกับพระชนม์ชีพของพระองค์ก็เข้าสู่ปัจฉิมวัย จึงทรงตระหนักถึงความไม่แน่นอนของชีวิตเพราะมองไม่เห็นที่พึ่งทางอื่นใดที่จะจรรงยั่งยืน นอกจากพระพุทธศาสนาด้วยการบวชอุทิศพระองค์ในธรรมวินัยนี้เช่นเดียวกับบุรุษ แต่ติดขัดที่ยังไม่เคยมีสตรีบวชในพุทธศาสนาเลย พระนางจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าซึ่งประทับอยู่ ณ นิโครธารามนอกกรุงกบิลพัสดุ์พร้อมด้วยสาภิยานีทั้งหลายเพื่อทูลขออุปสมบท นางทูลอ้อนวอนอยู่ถึง 3 ครั้ง ว่าขอให้ทรงมีพระพุทธานุญาตให้สตรีออกบวชได้ แต่ก็ได้รับการปฏิเสธทั้ง 3 ครั้ง เมื่อพระนางปชาบดีโคตมีไม่ได้รับพุทธานุญาตตามที่ปรารถนา ก็เศร้าโศกโศกโทมนัสเป็นอย่างยิ่ง ครั้นพระพุทธเจ้าเสด็จไปสู่เมืองเวสาลีและประทับอยู่ที่ภูฏาคารป่ามหาวันพระนางพร้อมด้วยสาภิยานีทั้งหลายพากันปลงพระเกศานุ่งห่มผ้ากาสาเยะ แล้วตามเสด็จไปยังภูฏาคารศาลาด้วยความเศร้าโศกเสียพระทัย เมื่อพระอานนท์ไปพบเข้าจึงถามถึงสาเหตุความเป็นมาต่างๆ หลังจากได้ทราบเรื่องแล้วจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้ากราบทูลขอการอุปสมบทให้แก่สตรี พระอานนท์กราบทูลรบเร้าอยู่ถึง 3 ครั้ง แต่ก็ได้รับการปฏิเสธเช่นเดียวกัน ในเมื่อทูลขอโดยตรงไม่ได้ พระอานนท์พุทธอุปัฏฐากจึงหาอุบายเพื่อจะให้มีโอกาสมีพุทธานุญาตให้ได้ (พระไตรปิฎก 7 / 515) โดยทูลถามว่า

“พระพุทธเจ้าข้า สตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ควรหรือไม่ เพื่อให้แม่ซึ่งโสดาปัตติผล สกิทาคามีผล อนาคามีผล หรืออรรหัตตผล”

พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบพระอานนท์ว่า “ภัพโพ³⁰ อานันท มาตุคามิ ตถาคคตูปเวทิตะ อัมมวินเย อคัรฺสมา อนาคาริยัง ปัพพชิตวา โสตาปัตติผลัมปิ อนาคามิผลัมปิ อรหัตตผลัมปิ สัจจิกาทุนติ” แปลไทยว่า “ดูก่อนอานนท์ มาตุคามิออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ควรทำให้แจ้งแม้ซึ่งโสดาปัตติผล สกิทามิผล อนาคามิผล หรืออรหัตตผล”³¹

พระอานนท์จึงถามต่อว่า “พระพุทธเจ้าข้า ถ้าสตรีออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ควรเพื่อให้แจ้งแม้ซึ่งโสดาปัตติผล สกิทามิผล อรหัตตผลได้ พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงมีอุปการะมาก ทรงประคับประคอง เลี้ยงดู ทรงถวายจีวรธำรา เมื่อพระชนนีสวรรคต ได้ให้พระผู้มีพระภาคเสวยพระจีวรธำรา ขอประทานวโรกาส ขอสตรีถึงได้การออกจากเรือนเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว พระพุทธเจ้าข้า”

ในการกราบทูลขออนุญาตนั้น มีเงื่อนไขสองอย่างด้วยกันที่พระอานนท์แสดงให้เห็นว่าเป็นเหตุผลที่พระพุทธเจ้าควรอนุญาตให้สตรีบวช³² เงื่อนไขแรก คือ “ถ้าสตรีออกเรือนบวชเป็นบรรพชิต ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ควรเพื่อให้แจ้งแม้ซึ่งโสดาปัตติผล สกิทามิผล อนาคามิผล อรหัตตผลได้” และเงื่อนไขที่สอง คือ “พระนางมหาปชาบดีโคตมี พระมาตุจฉาของพระผู้มีพระภาค ทรงมีอุปการะมา ทรงประคับประคอง เลี้ยงดู ทรงถวายจีวรธำรา เมื่อพระชนนีสวรรคต ได้ให้พระผู้มีพระภาคเสวยจีวรธำรา”

การที่พระอานนท์กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงเรื่องสตรีเมื่อออกบวชเป็นบรรพชิตในพระธรรมวินัยนี้แล้ว จะสามารถทำให้แจ้งซึ่งมรรคผลต่างๆ ได้หรือไม่ จึงได้รับพระพุทธดำรัสตอบ

³⁰ ภิกษุณีธัมมันทา ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในวันสอบวิทยานิพนธ์เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2551 ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ว่า ภัพโพ “bhabbo” มาจากคำว่า bhabba แปลว่า 1. able, 2. capable, fit for อ้างอิงจาก หน้า 498 ขวา Pali-English Dictionary. India : Banarsidass publishers private ltd. Reprinted : Delhi 1997 by T.W.Rhys Davids, William Stede. ภิกษุณี ธัมมันทา อธิบาย คำว่า “ภัพโพ” ที่ใช้ในภาษาบาลี แปลเป็นไทยว่า “ควรจะ” นั้น ที่ถูกควรจะแปลว่า “สามารถ” แสดงว่าการแปลไทย และคนไทยแปลเข้าใจนั้นคลาดเคลื่อนไปจากต้นฉบับพระไตรปิฎกบาลี.

³¹ คำแปลข้อความ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยของมหาจุฬาราชวิทยาลัย เล่ม 9 หน้า 444 พิมพ์ พ.ศ.2525.

³² ชาญญรงค์ บุญหนุน, “การบวชภิกษุณีในสังคมไทย”, วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปีที่ 11 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม 2547, น.81-96.

ว่ามีทางเป็นไปได้ อันเป็นการแสดงให้เห็นว่า พระองค์ทรงยอมรับว่าสตรีก็มีความสามารถเท่าเทียมบุรุษ

เมื่อได้โอกาสเช่นนี้แล้วพระอานนท์จึงกราบทูลขออนุญาตให้พระนางปชาบดีโคตมีได้บวชตามความประสงค์ พระพุทธองค์จึงทรงอนุญาตโดยมีข้อแม้ว่า จะต้องยอมรับครุธรรม 8 ประการ คือ

(1) ภิกษุณีแม้อุปสมบทแล้ว 100 ปี ก็ต้องกราบไหว้ ลูกรับ ทำอัญชลีกรรม สามีจิกรรม แก่ภิกษุผู้แม่อุปสมบทในวันนั้น

(2) ภิกษุณีไม่พึงอยู่จำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ

(3) ภิกษุณีต้องหวังธรรม 2 ประการ คือ ถ้ามถึงวันอุโบสถและเข้าฟังคำสั่งสอนจากภิกษุทุกๆ กึ่งเดือน

(4) ภิกษุณีเมื่ออยู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในสงฆ์ 2 ฝ่าย โดย 3 สถาน คือ โดยได้เห็น โดยได้ยิน และโดยสงสัย

(5) ภิกษุณีต้องอาบติสังฆาภิเสกแล้ว ต้องประพตูปักขมานันต์ในสงฆ์ 3 ฝ่าย

(6) ภิกษุณีต้องแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์ 2 ฝ่าย เมื่อสึกมานานได้ศึกษาธรรม 6 ประการครบ 2 ปี

(7) ภิกษุณีไม่พึงด่า บริภาษภิกษุโดยปริยายอย่างใดอย่างหนึ่ง

(8) ปิดทางไม่ให้ภิกษุณีสั่งสอนภิกษุ แต่ภิกษุสั่งสอนภิกษุณีได้ฝ่ายเดียว

ธรรมเหล่านี้ ภิกษุณีต้องเคารพสักการะนับถือบูชาและไม่ละเมิดจนตลอดชีวิต เมื่อพระอานนท์นำเอาข้อความดังกล่าวมานั้นมาบอกแก่พระนางปชาบดีโคตมี พระนางก็มีความยินดีน้อมรับและจะปฏิบัติตามพระพุทธบัญญัติอย่างเคร่งครัด

จากพระดำรัสของพระพุทธเจ้าที่ทรงปฏิเสธคำกราบทูลขอรับของพระนางปชาบดีโคตมีเองและของพระอานนท์พุทธอุปัฏฐากผู้กราบทูลขออนุญาตพระนางปชาบดีโคตมี ถึงการขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อให้สตรีได้ตระหนักถึงเหตุผลและจุดมุ่งหมายของการบวช นอกจากนี้พระองค์ทรงวางหลักเกณฑ์ไว้อย่างรัดกุมเพื่อสกัดกั้นการหลงไหลเข้ามาอุปสมบทของสตรี ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดขึ้นแก่พระพุทธศาสนาเพราะสตรีเป็นเหตุ และอีกประการก็เพื่อเป็นการคัดเลือกสตรีผู้ที่มีความเลื่อมใสอดทนอย่างแท้จริงเท่านั้นจึงจะสามารถบวชได้ มิฉะนั้นแทนที่จะได้สตรีมาเป็นกำลังของพระพุทธศาสนา กลับจะกลายเป็นจุดเสื่อมสันคลอนเสถียรภาพตลอดจนฐานะของพระพุทธศาสนาได้

การที่พระพุทธองค์ทรงยอมรับต่อพระอานนท์ว่าสตรีมีความสามารถเท่าเทียมบุรุษ และยอมให้สตรีบวชนั้น อภิญญา เฟื่องฟูสกุล ได้อธิบายว่า “การอนุญาตให้ผู้หญิงมาบวชนั้น

พระพุทธองค์ต้องแบกรับความเสี่ยง คือ ต้องเสี่ยงกับความกดดันทางสังคม ทั้งในสังคมพุทธเอง หมายถึง ภายในหมู่ภิกษุเองแล้วก็สังคมคฤหัสถ์อย่างมหาศาล แต่ถึงกระนั้น พระองค์ก็ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบวช ด้วยเหตุผลเพียงประการเดียว และเป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักมากพอซึ่งพระองค์คิดดูแล้วว่า คຸ້ມกັບការຮັບຮອງຄວາມສ່ຽງທັງມວນ ເຫຼືອຜູ້ນັ້ນກໍ່ຄື ການໃຫ້ອິສຣາຟາທາງຈິດ ວິຽຽນຸຽນ”³³

ชาญณรงค์ บุญหนุน³⁴ เห็นว่า แม้พระพุทธองค์จะยอมรับความเท่าเทียมกันในการบรรลุนิพพานของสตรีและบุรุษ เหตุผลทางสังคมก็มีผลต่อการตัดสินใจพระทัยของพระพุทธองค์มากเหมือนกัน เพราะตามธรรมเนียมของอินเดีย ภายหลังจากสามีสิ้นชีวิตแล้ว บุตรต้องรับภาระคุ้มครองรักษา มารดา คำกราบทูลของพระอานนทก็ดูจะบ่งนัยถึงจารีตดังกล่าวนี้ด้วย การอนุญาตให้พระมหาปชาบดีโคตมีบวชเป็นภิกษุณี ในด้านหนึ่งก็น่าจะมาจากการที่พระพุทธองค์ทรงตระหนักถึงจริยธรรมสังคมของชุมชนอินเดียโบราณด้วย

ฉะนั้น พระนางปชาบดีโคตมีจึงนับได้ว่าเป็นผู้มีบทบาทอย่างสำคัญในพระพุทธศาสนา ในฐานะเป็นผู้บุกเบิกให้สตรีได้มีโอกาสอุปสมบทในพระธรรมวินัย ทำให้สตรีมีสิทธิอย่างสมบูรณ์ในทางศาสนา นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสำเร็จของพระพุทธเจ้าในการเผยแผ่พุทธศาสนาหลังจากที่ตรัสรู้แล้วเพียง 5 ปี เพราะการเกิดสถาบันภิกษุณีทำให้องค์ประกอบ คือ พุทธบริษัทมีครบองค์บริบูรณ์เป็นกำลังสำคัญอย่างยิ่งในการดำรงไว้ซึ่งพระพุทธศาสนา สมดังพุทธปณิธานที่ทรงตั้งไว้ก่อนแล้วขณะที่ประทับอยู่ใต้ร่มไม้ชปาณีโคธ เพื่อทรงพักผ่อนพระอิริยาบถหลังจากได้ตรัสรู้แล้วใหม่ๆ ว่า พระองค์จะไม่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ตราบเท่าที่บริษัททั้งสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา ยังไม่ฉลาดอาจแสดงธรรมยำยี่ปรับปวาทโดยสธรรม และพรหมจรรย์ยังไม่ประกาศแพร่หลายบริบูรณ์ด้วยดี สำเร็จประโยชน์แก่ประชาชนเป็นอันมาก³⁵

3.2.2.2 ความหมายของ “ภิกษุณี” หมายถึง ผู้หญิงที่ได้อุปสมบทแล้ว, พระผู้หญิงในพระพุทธศาสนา หรือแปลว่า ภิกษุที่เป็นหญิง หญิงที่เลี้ยงชีวิตด้วยการยอมรับปัจจัย 4 อันได้แก่ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคจากชาวบ้านเพื่อเลี้ยงชีวิต เพื่อจะได้

³³ <http://www.midnightuniv.org/finearts2544/newpage1.html>.

³⁴ ชาญณรงค์ บุญหนุน, *อ้างแล้ว เจริญธรรมที่* 32, น.81-96.

³⁵ เสมอ บุญมา, “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา”, *วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ* ปีที่ 13 เล่มที่ 1, (มกราคม – มิถุนายน 2524), น. 9-10.

ศึกษาปฏิบัติธรรมะ และสั่งสอนพุทธศาสนาให้ประชาชนต่อไป³⁶ การบวชสตรีในพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย การบวชภิกษุณี การบวชสิกขมานา และการบวชสามเณรี

(1) การบวชภิกษุณี มีด้วยกัน 4 วิธี³⁷ คือ

1. การบวชแบบครุฑมมปฏิคคณาอุปสัมปทา คือ วิธีการรับครุฑมม³⁸ 8 ประการ การบวชด้วยวิธีนี้เป็นกรณีที่พระอานนท์ได้เรียนครุฑมม 8 แล้วจึงไปแจ้งให้พระนางมหาปชาบดีโคตมี ซึ่งพระนางยอมรับครุฑมม 8 พระอานนท์จึงไปกราบทูลพระพุทธเจ้า การรับครุฑมมจึงเป็นวิธีการบวชภิกษุณีครั้งแรกในพระพุทธศาสนา แต่พระมหาปชาบดีเกิดความสงสัยในการบวชของตน พระอานนท์จึงทูลถามพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าก็ตรัสยืนยันว่า ในเวลาที่พระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุฑมม 8 ก็ได้ชื่อว่าได้อุปสมบทแล้ว³⁹ ดังนั้น การรับครุฑมม 8 จึงเป็นวิธีการบวชภิกษุณีครั้งแรก หรือเรียกว่า “ครุฑมมปฏิคคณาอุปสัมปทา” ซึ่งเป็นวิธีการรับครุฑมมผ่านพระอานนท์ เป็นวิธีที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตเฉพาะบุคคล การบวชวิธีนี้จึงไม่สามารถนำมาใช้กับสตรีอื่นได้ เช่นเดียวกับการบวชด้วยวิธี “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” ซึ่งเป็นวิธีแรกที่พระพุทธเจ้าทรงใช้บวชภิกษุ ผู้ที่จะใช้ ก็คือพระพุทธเจ้าเท่านั้น หลังจากนั้น ก็มีเหล่านางสาภิยานีและโกลิยานีออกบวชตามพระนางมหาปชาบดีโคตมี พระพุทธเจ้าจึงรับสั่งให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทภิกษุณีได้⁴⁰ ซึ่งเป็นการอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทให้ภิกษุณี แต่ในพระวินัยปิฎกไม่ได้ระบุว่าให้อุปสมบทโดยวิธีใด

2. การบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมอุปสัมปทา

การบวชด้วยวิธีญัตติจตุตถกรรม หรือ “ญัตติจตุตถกัมมอุปสัมปทา” เป็นการอุปสมบทที่สงฆ์เป็นผู้กระทำ โดยมีภิกษุประชุมครบองค์กำหนด เป็นการอุปสมบทด้วยการประกาศขอความเห็นจากสงฆ์ 3 ครั้ง รวมเป็น 4 ครั้ง ทั้งญัตติเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “กรรม” มีวจาครบ 4 เป็นวิธีการอุปสมบทที่พระพุทธเจ้าประทานความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์หรือหมู่คณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการ ผู้ที่จะอุปสมบทด้วยวิธีนี้ต้องมีผู้รับรอง เรียกว่า พระอุปัชฌาย์

³⁶ กาญจนา นาคสกุล, พุทธบริษัท ภิกษุ หลักปฏิบัติตนของภิกษุใหม่ ภิกษุณี ครุฑมม 8 ประการ, <http://www.sakulthai.com/Dsakulcolumnndetail.asp?stcolumnid=672&stissueid>.

³⁷ เสมอ บุญมา, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 35, น. 9-15.

³⁸ ครุฑมม 8 เป็นหลักการที่พระพุทธองค์มอบให้ได้อุปสมบทเป็นภิกษุณีของพระนางปชาบดีโคตมี.

³⁹ วิ.จ. (ไทย) 7/404/320-321.

⁴⁰ วิ.จ. (ไทย) 7/402-404/ 313-321.

สำหรับภิกษุณี ได้รับการอุปสมบทด้วยวิธีนี้ ได้แก่ บรรดาสาิกยานี้ข้าราชการบริพารของ พระนางปชาบดีโคตมี ส่วนกรรมวิธีในการอุปสมบทนั้นไม่ปรากฏหลักฐานกล่าวไว้ เข้าใจว่ามี วิธีการอย่างเดียวกันกับการอุปสมบทภิกษุ เนื่องจากในขณะนั้นเป็นครั้งแรกที่ทรงอนุญาตให้สตรี อุปสมบทเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา จึงยังไม่มีกำหนดแบบอย่างไว้โดยเฉพาะ

การบวชวิธีนี้เป็น การบวชหลังจากพระพุทธเจ้าประทานการบวชด้วยวิธีการรับครุ ธรรม 8 ประการแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมีแล้ว การบวชวิธีนี้เป็น การบวชจากภิกษุสงฆ์ฝ่าย เดียว เรียกว่า “เอกโตสงฆ์” และยังไม่มีการถามอันตรายกกรรม (ธรรมที่เป็นอันตราย หรือ ขัดขวางการอุปสมบท)

3. การบวชด้วยวิธีอัฐฐวาจิกอุปสัมปทา

เป็นการบวชภิกษุณีอีกวิธีหนึ่ง โดยการประกอบพิธีกรรม ๒ ครั้ง คืออุปสมบทใน สำนักภิกษุณีสงฆ์ด้วยญัตติจุดตถกรรมวาจาครั้งหนึ่งก่อน จากนั้นจึงไปขออุปสมบทในสำนัก ภิกษุสงฆ์ซ้ำอีกครั้ง รวมเป็นการขอความเห็นชอบ 8 ครั้งทั้งญัตติเมื่อเสร็จการอุปสมบทในสำนัก ของภิกษุสงฆ์แล้ว จึงถือเป็นการบวชภิกษุณีที่ถูกต้องตามพุทธบัญญัติ

ส่วนการสอบอันตรายกรรมเกิดขึ้นภายหลัง เมื่อปรากฏว่าต่อมามีภิกษุณีที่บวชแล้ว ไม่มีเครื่องหมายเพศบ้าง ตั้งครรภ์บ้าง เป็นต้น ทำให้พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุณี สอบถามอันตรายกรรม 24 ประการ กับสตรีที่บวช เช่น เธอเป็นผู้มีเพศหรือไม่ ไม่มีประจำเดือน บ้าง มีประจำเดือนบ้าง ไม่ใช่ผู้ไม่มีเดือยหรือ เธอเป็นผู้หญิงหรือ เธอไม่มีหนี้สินหรือ มารดาหรือ สามีอนุญาตแล้วหรือ เป็นต้น ต่อมา อันตรายกรรมก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้นตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการใช้ชีวิตนิกายและต่อการปฏิบัติธรรม เป็นการถามเพิ่มขึ้นหลังจาก อนุญาตให้บวชภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวแล้ว เนื่องจากการบวชภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวจะมี ภิกษุเป็นผู้ถามอันตรายกรรมทำให้สตรีที่จะอุปสมบทเกิดความกระดากไม่สามารถตอบคำถาม ได้ ภิกษุทั้งหลายจึงนำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระพุทธเจ้า ซึ่งพระพุทธเจ้าก็รับสั่งอนุญาตให้สตรี อุปสัมปทาเปกขา ผู้อุปสมบทแล้วในสงฆ์ฝ่ายเดียวบริสุทธีในภิกษุณีสงฆ์แล้ว จึงไปอุปสมบทใน ฝ่ายภิกษุสงฆ์ได้⁴¹ การบวชด้วยวิธีนี้จะต้องมีผู้ รับรองในฝ่ายภิกษุณี เรียกว่า “ปวัตตินี”

ด้วยเหตุนี้ การบวชภิกษุณีจึงต้องบวชจากสงฆ์สองฝ่าย หรือเรียกว่า “อุภโตสงฆ์” คือ เมื่อบวชจากภิกษุณีสงฆ์แล้ว ก็ไปบวชจากภิกษุสงฆ์อีกครั้ง จึงเรียกรับบวชภิกษุณีสงฆ์ จากสงฆ์สองฝ่ายว่า “อัฐฐวาจิกอุปสัมปทา” เป็นหลักการอันแสดงให้เห็นถึงความสำคัญของการบวช โดยเฉพาะการบวชภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่าย เนื่องจากการบวชภิกษุณีจากสงฆ์สอง ฝ่าย เป็นการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้เป็นหลัก ดังนั้น คณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาท จึงใช้

⁴¹วิ.จ. (ไทย) 7/ 423-425/345-352.

แนวทางการบวชนี้ เป็นข้อพิจารณาว่า การบวชภิกษุณีในสมัยต่อมานั้นถูกต้องตามพระธรรมวินัยหรือไม่

4. การบวชโดยใช้ทูต

เป็นกรณีที่มีหญิงแพศยา (หญิงหากินในทางกาม, หญิงหาเงินในทางร่วมประเวณี)⁴² ชื่อ อัทธมาสี ต้องการที่จะบวชในสำนักพระพุทธเจ้า แต่มีพวกนักเลงได้ยืมข่าว จึงคอยแอบข่มขู่ โกล้อนทาง นางอัทธมาสี ทราบจึงส่งข่าวไปกราบทูลพระพุทธเจ้าถึงแนวทางการปฏิบัติ พระพุทธเจ้าจึงอนุญาตให้ภิกษุทั้งหลายอุปสมบทสตรีได้โดยทูต แต่เนื่องจากมิได้ระบุดคุณสมบัติ ภิกษุที่จะเป็นทูต ทำให้มีทั้งภิกษุ ลิกขมานา สามเณร สามเณรี เป็นทูตบ้าง ทำให้พระพุทธเจ้าทรงห้ามไม่ให้ภิกษุโดยบุคคลเหล่านั้นเป็นทูต และทรงกำหนดคุณสมบัติผู้ที่จะเป็นทูต ว่า ภิกษุไม่พึงให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยมีภิกษุณีโง่เขลาเป็นทูต และอนุญาตให้ภิกษุณีอุปสมบทโดยมีภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถเป็นทูตได้ การบวชโดยทูตนี้ เป็นวิธีการเดียวกับการบวชด้วยญัตติตุตถกรรมวาจาจากสงฆ์สองฝ่าย เพียงแต่ขั้นตอนการบวชจากภิกษุสงฆ์ จะใช้ภิกษุณีผู้ฉลาดสามารถเป็นทูตแทน เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นในระหว่างทางกับผู้ที่จะบวชภิกษุณี การบวชวิธีนี้เรียกว่า “ทูตอุปสัมปทา”

(2) การบวชลิกขมานา คือ การบวชขึ้นต่อจากการบวชเป็นสามเณรี สำหรับสามเณรีหรือสตรีที่มีอายุ 18 ปีขึ้นไป ผู้บวชลิกขมานานอกจากจะรักษาศีล 10 ข้อตามปกติแล้ว จะต้องรักษาศีล 6 ข้อ ให้เคร่งครัดยิ่งขึ้น โดยจะล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่งไม่ได้ตลอดระยะเวลา 2 ปี หากล่วงละเมิดข้อใดข้อหนึ่ง จะต้องกลับมาเริ่มต้นสมาทานรักษาใหม่ การบวชลิกขมานา จะเป็นการบวชด้วยญัตติตุตถกรรมวาจา จากภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเดียว และนางลิกขมานา จะต้องเปล่งวาจาขอสิกขาสมมติในธรรม 6 ข้อเป็นเวลา 2 ปี ต่อภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งการบวชลิกขมานา จะต้องมีปวัตตินีเช่นเดียวกับการบวชภิกษุณี

(3) การบวชสามเณรี เป็นการบวชสตรีที่มาขอบวชในพุทธศาสนาซึ่งจะเป็นผู้ที่มีอายุ 20 ปีขึ้นไป ต่อมาเมื่อมีสตรีที่อายุยังไม่ครบ 20 ปี มาขอบวช พระพุทธเจ้าจึงทรงอนุญาตให้บวชเป็น “สามเณรี” เช่นเดียวกับที่ทรงอนุญาตให้บุรุษผู้ที่มีอายุยังไม่ครบ 20 ปี บวชเป็นสามเณร โดยเปล่งวาจาเข้าถึงพระรัตนตรัย (ไตรสรณคมน์) และสมาทานศีล 10 เช่นเดียวกับสามเณร ซึ่งการบวชสามเณรีจะบวชจากสำนักภิกษุณี ในขณะที่การบวชสามเณรจะบวชจากสำนักภิกษุ

จะเห็นว่า การบวชภิกษุณีจะต้องบวชเป็นสามเณรีและบวชเป็นลิกขมานา 2 ปี จากภิกษุณีสงฆ์ และการบวชภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่าย คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ จึงจะสำเร็จเป็นภิกษุณีโดยสมบูรณ์ ซึ่งกระบวนการบวชดังกล่าว พระพุทธเจ้าได้วางไว้เป็นครั้งแรกในครุ

⁴² พระราชวรมุนี (ประยูร ปรยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (ฉบับประมวลศัพท์), น. 196 .

ธรรมข้อที่ 6 คือ “ภิกษุณีพึงแสวงหาการอุปสมบทในสงฆ์สองฝ่าย ให้แก่สิกขมานาที่ศึกษาธรรม 6 ข้อ ตลอด 2 ปีแล้ว”

การบวชภิกษุณีสงฆ์ จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุและภิกษุณีสงฆ์ให้ความสำคัญ ยึดมั่นในการทำให้ถูกต้องมาโดยตลอด จึงมีประเด็นปัญหาถึงวิธีการบวชภิกษุณีที่นำมาใช้เป็นข้ออ้างในการสนับสนุนหรือการคัดค้านการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ต่อไปจะศึกษาถึงบทบาทสำคัญของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

บทบาทสำคัญของภิกษุณีในพระพุทธศาสนา

แม้ว่าพระพุทธเจ้าจะกำหนดให้ภิกษุณีต้องกราบไหว้ภิกษุ อันเป็นการกำหนดให้สอดคล้องกับธรรมเนียมปฏิบัติของสังคมอินเดียในสมัยนั้น และลำดับการเกิดขึ้นของสงฆ์ แต่สถานะของภิกษุณีก็ได้รับการยกย่องให้เป็นหนึ่งในสังคมชาวพุทธ หรือ พุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้ง 4 กลุ่มนี้มีความสำคัญเท่าเทียมกันที่จะช่วยจรรโลงและส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง แต่ละฝ่ายก็มีหน้าที่ต่างสนับสนุนซึ่งกันและกัน โดยฝ่ายฆราวาสคือ อุบาสก อุบาสิกาจะเป็นฝ่ายสนับสนุนภิกษุ ภิกษุณี ในด้านปัจจัย 4 ในขณะที่ฝ่ายบรรพชิตคือ ภิกษุ และภิกษุณีจะเป็นฝ่ายสั่งสอนอบรม เผยแพร่ธรรม แนะนำการดำเนินชีวิต และเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ฝ่ายฆราวาส นอกจากนี้ ในชุมชนที่เป็นฝ่ายบรรพชิต ผู้หญิงยังมีสถานะเป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญของชุมชนผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน หรือ สหธรรมิก 5 คือ ภิกษุ ภิกษุณี สามเณร สามเณรี และสิกขมานา จากองค์ประกอบของพุทธบริษัท 4 และ สหธรรมิก 5 ดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ผู้หญิงได้รับการวางไว้ในสถานะที่ไม่ได้ด้อยไปกว่าผู้ชาย

ในด้านบทบาท หลังจากภิกษุณีบริษัทได้เกิดขึ้น ภิกษุณีได้ร่วมกับภิกษุเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมากยิ่งขึ้น บทบาทเหล่านั้นปรากฏอย่างเด่นชัดในพระสูตรต้นตปิฎก เถรีคาถา ซึ่งบันทึกวาทะของพระเถรีที่เป็นอรหันต์ จำนวน 73 รูป⁴³ ความโดดเด่นของภิกษุณี มีทั้งในด้านการปฏิบัติธรรม จริยวัตร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึงได้ทรง ยกย่องสตรี ทั้งภิกษุณีและอุบาสิกา ให้เป็น “เอตทัคคะ” คือ ผู้เป็นเลิศในด้านต่างๆ เช่นเดียวกับที่ทรงยกย่องภิกษุ และอุบาสก ซึ่งสตรีที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะคือ ผู้เป็นเลิศในฝ่ายภิกษุณี มีจำนวน 13 รูป ประกอบด้วย

1) พระมหาปชาบดีโคตมีเถรี	เป็นเลิศว่าภิกษุณีผู้อาวุโส
2) พระเขมาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้มีปัญญา
3) พระอุบลวัณณาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้มีฤทธิ์
4) พระปฎาจาราเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ทรงวินัย

⁴³ พุ.เถรี.(ไทย) 26/1-524/551-640.

5) พระธัมมทินนาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาพระธรรมาภิกษุ
6) พระนันทาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ยินดีในฌาน
7) พระโสธนาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ปรารถนาความเพียร
8) พระสกุลาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้มีทิพยจักขุ
9) พระภัททากปิลาณี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ระลึกชาติก่อนได้
10) พระภัททาภุณฺณทลเกสาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ตรัสรู้ได้เร็วพลัน
11) พระภัททากัจจานาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ได้บรรลุอุภยปัญญาใหญ่
12) พระกัสาโคตรมีเถรี	เป็นเลิศในบรรดาผู้ทรงจักรศรัทธา
13) พระสกาลมาตาเถรี	เป็นเลิศในบรรดาพนักิเลสได้ด้วยศรัทธา

ในบรรดาภิกษุณีที่ได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะ พระเขมาเถรี ยังได้รับการยกย่องให้เป็นอัครสาวิกาเบื้องขวา เช่นเดียวกับที่ทรงยกย่องพระสารีบุตรให้เป็นอัครสาวกเบื้องขวา และพระอุบลฉันทาเถรี ยังได้รับการยกย่องให้เป็นอัครสาวิกาเบื้องซ้าย เช่นเดียวกับที่ทรงได้ยกย่องให้พระโมคคัลลานะให้เป็นอัครสาวกเบื้องซ้าย และยังมีอุบาสิกาที่ได้รับการยกย่องให้เป็น “เอตทัคคะ” คือ ผู้เป็นเลิศในบรรดาอุบาสิกา หรือสตรีฆราวาส จำนวน 10 คน

1) นางสุชาดา	เป็นเลิศในบรรดาผู้ถึงสรณะก่อน
2) นางวิสาขา	เป็นเลิศในบรรดาผู้ถวายทาน
3) นางชุชชุตรา	เป็นเลิศในบรรดาผู้เป็นพหูสูต
4) นางสามาวดี	เป็นเลิศในบรรดาผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา
5) นางอุตตรา นันทมาดา	เป็นเลิศในบรรดาผู้ยินดีในฌาน
6) นางสุปปวาสา โกลยธิดา	เป็นเลิศในบรรดาผู้ถวายรสอันประณีต
7) นางสุปปิยา อุบาสิกา	เป็นเลิศในบรรดาผู้อุปัฏฐากภิกษุอาพาธ
8) นางกาติยานี	เป็นเลิศในบรรดาผู้เลื่อมใสมั่นคง
9) นางนกุลมาตา คฤหปตานี	เป็นเลิศในบรรดาผู้คุ้มเคยในพระศาสนา
10) นางกาฬี กุรรชริกา	เป็นเลิศในบรรดาผู้เลื่อมใสตามคนอื่น

จะเห็นว่า เอตทัคคะฝ่ายภิกษุณี และอุบาสิกาข้างต้น เมื่อพิจารณาถึงพื้นเพดั้งเดิมแล้ว จะประกอบด้วยบุคคลทุกระดับชั้นตั้งแต่เจ้าหญิง ธิดาเศรษฐี สตรีชาวบ้านธรรมดา จนถึงคนใช้ โดยเฉพาะนางชุชชุตราอุบาสิกา นั้น แม้จะเป็นหญิงค่อมและมีสถานะเป็นคนรับใช้ แต่ก็ได้รับการยกย่องให้เป็นเอตทัคคะด้านพหูสูต คือ เป็นเลิศในอุบาสิกาผู้ได้ยินได้ฟังมาก เช่นเดียวกับที่ทรงยกย่องให้พระอานนท์เป็นเอตทัคคะด้านพหูสูต อันแสดงให้เห็นถึงความเท่าเทียมกันระหว่างบุรุษและสตรี และการไม่แบ่งชนชั้นวรรณะในพระพุทธศาสนาอีกด้วย ซึ่งการ

ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะนี้จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้กราบไหว้กันตามลำดับอาวุโสโดยการบวช⁴⁴ ในสมัยพุทธกาลสตรีได้เข้ามาบวชเป็นภิกษุณีจำนวนมาก ซึ่งเหตุผลและความต้องการของสตรีที่เข้ามาสู่พระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าประกาศแล้วนั้น เป็นที่เข้าใจและยอมรับโดยทั่วไปถึงความไม่เสมอภาคทางสังคมของชาวอินเดีย ซึ่งมีมาแต่โบราณ โดยเฉพาะสตรีถูกอบรบให้อยู่ในจารีตประเพณีมาช้านาน ความเป็นอิสระและความเท่าเทียมกันในสิทธิได้ปรากฏขึ้นหลังจากที่พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้น เมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงประกาศพุทธศาสนาให้แพร่หลายออกไปอย่างกว้างขวาง จนก่อให้เกิดองค์ประกอบที่สำคัญเป็นหลักประกันถึงความสำเร็จของพระพุทธเจ้า องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ พุทธบริษัทสาม คือ ภิกษุ อุบาสก และอุบาสิกา อย่างมากมาย แสดงให้ชาวโลกได้เห็นประจักษ์ว่าพระพุทธศาสนาได้ปักหลักมั่นคงในชมพูทวีป เพราะพระพุทธศาสนาให้ความเป็นอิสระเสรีภาพแก่มนุษย์ทุกคน โดยปราศจากการแบ่งชนชั้นวรรณะ ประกอบกับหลักธรรมคำสอนที่มีเหตุผลสามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ประพฤติปฏิบัติอย่างแท้จริง จึงเป็นแรงกระตุ้นให้ผู้ที่ใคร่รู้ทั้งหลายเข้ามาอุปสมบทในพระธรรมวินัยนี้ รวมทั้งหมู่สตรีอีกจำนวนมากที่ยอมสละบ้านเรือนและโภคทรัพย์ อุทิศตนบวชเช่นเดียวกับบุรุษจนไม่มีใครต้านได้ การบวชของพวกเธอทั้งหลายมีแรงผลักดันและเหตุผลที่แตกต่างกัน⁴⁵ เช่น

ก. ความศรัทธาเลื่อมใสเป็นมูลฐาน เรื่องของความเชื่อถือความเลื่อมใสของแต่ละคนไม่มีสิ่งใดจะขัดขวางเหนี่ยวรั้งได้ เพราะเหตุที่ได้สดับตรับฟังพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้ามาแล้ว ทำให้เกิดความเชื่อมั่นอย่างแรงกล้าในศาสนา จึงยอมสละบ้านเรือน ญาติพี่น้อง เพื่อเข้ามาสู่เพศบรรพชิตเช่นเดียวกับบุรุษโดยมีจุดหมายปลายทาง คือ การบำเพ็ญตนเพื่อความหลุดพ้นจากอสังกิลเลสอันเป็นต้นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เช่น พระนางปชาบดีโคตมีพร้อมข้าทาสบริวารได้กราบทูลรบเร้าต่อพระพุทธเจ้าเพื่อขออุปสมบทเป็นภิกษุณี ความต้องการที่แท้ของพระนางปรากฏอย่างเด่นชัด เมื่อตอนทูลขอลาปรินิพพานต่อพระพุทธเจ้าว่า “คำสอนของพระพุทธเจ้าหม่อมฉันได้ทำเสร็จแล้ว หม่อมฉันออกบวชเป็นบรรพชิตเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นหม่อมฉันได้บรรลุแล้วโดยลำดับสังโยชน์ทุกอย่างหมดไปแล้ว”⁴⁶ เพราะความตั้งพระทัยอย่างแน่วแน่ที่จะบวชให้ได้ด้วยความบริสุทธิ์ใจนี้เอง แต่ก็หวาดหวั่นว่าจะไม่สมควร เพราะเหตุที่ทรงรบเร้าอยู่ครั้งแล้วครั้งเล่า จึงได้กราบทูลพระพุทธเจ้าในโอกาสเดียวกันว่า “อนึ่ง

⁴⁴ สมชาย ไมตรีและคณะ, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่* 11, น.85-86.

⁴⁵ เสมอ บุญมา, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่* 35, น.11-20.

⁴⁶ กรมการศาสนา, *พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย กัจจายวรรค เล่ม 41,*

หม่อมฉันทูลขอบ่อยๆ ให้สตรีทั้งหลายได้บวชเข้าแต่พระนราสภะ ถ้าโทษในข้อนั้นจะมีแก่หม่อมฉัน ขอทรงอดโทษนั้นด้วยเถิด”

ข. การประสบปัญหาที่ยุงยากในชีวิต เป็นภาวะที่มนุษย์จะต้องประสบ แต่สตรีเป็นผู้ต้องเผชิญกับปัญหาดังกล่าวอย่างหนักหน่วงและซับซ้อน ทั้งนี้เพราะสตรีเป็นผู้ที่ธรรมชาติกำหนดให้รับภาระในทางครอบครัวสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีในสังคมอินเดียในสมัยโบราณ พ่อแม่ผู้ปกครองต้องป้องกันหวงแหนเหมือนทรัพย์สมบัติ เมื่อถึงเวลาต้องไปสู่ตระกูลของสามีจึงต้องได้รับการอบรมสั่งสอนให้ปฏิบัติให้เหมาะสมถูกต้องตามจารีตประเพณีเพื่อชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูล ทั้งต้องป้องกันคำครหาในทางอันจะมีมาในภายหลัง ซึ่งจะเป็นการเสื่อมเสียชื่อเสียงไม่เฉพาะแต่ตัวเอง หากยังรวมไปถึงพ่อแม่ญาติพี่น้องอีกด้วย เพราะความที่สตรีต้องเผชิญปัญหาชีวิตมากมาย บางครั้งจึงไม่อาจที่จะแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้ ทำให้เกิดความทุกข์ทรมานขมขื่นตลอดมา ผู้ที่ตกอยู่ในสภาพชีวิตเช่นนี้เมื่อไม่สามารถหาทางระงับความเศร้าโศกได้ จะมีผลกระทบกระเทือนทางจิตใจอย่างรุนแรงจนอาจเป็นคนวิกลจริตได้ เช่น นางกิสาโคตมี เมื่อลูกน้อยถึงแก่ความตาย นางเศร้าโศกเสียใจ เพราะความรักความอาลัยในบุตร ร้องไห้คร่ำครวญของลูกที่ไร้วิญญาณเที่ยวถามหาคนที่สามารถทำให้ลูกของนางฟื้นคืนชีพได้ ก็ไม่มีใครจะช่วยนางได้ จนมีผู้แนะนำให้ไปหาพระพุทธรูป พระองค์จึงออกอุบายให้นางไปหาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดจากบ้านของคนที่ไม่เคยมีคนตาย เพื่อนำมาประกอบเป็นเภสัช นางเที่ยวเสาะแสวงหาไปทุกหนทุกแห่ง บ้านแล้วบ้านเล่าก็ไม่มี จึงกลับได้สติว่าไม่มีบ้านไหนที่ไม่เคยมีคนตาย ผลสุดท้ายเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธรูป จึงขออุปสมบทเป็นภิกษุณีและปฏิบัติธรรมต่อมาจนได้บรรลुพระอรหันต์⁴⁷

เรื่องทีกล่าวนั้น แสดงให้เห็นว่าสตรีอีกพวกหนึ่งที่เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธรูปนั้น มีเหตุผลอันเนื่องมาจากการประสบความยุ่งยากในชีวิต ซึ่งตนเองไม่สามารถที่จะหาทางออกที่ดีได้ จึงหันเข้าหาพระพุทธรูปเพื่อยึดเอาเป็นที่พึ่งแนวสุดท้ายในชีวิต และหลักธรรมคำสอนของพระพุทธรูปก็สามารถสมานความคับแค้นใจตลอดจนความทุกข์ยากของบุคคลเหล่านั้นได้

ค. การบวชด้วยเหตุอย่างอื่น สตรีบางคนก็เข้ามาบวชในพระธรรมวินัยของพระพุทธรูปได้มีความตั้งใจหรือเพราะเกิดความเชื่อถือ ความเลื่อมใสมาก่อนและก็มีได้รับความบีบคั้นทางจิตใจเนื่องจากปัญหาของชีวิตดังกล่าวแล้ว แต่เป็นการบวชเพราะอาศัยสิ่งแวดล้อมอย่างอื่นชักนำ เช่น การนำพาของมิตรสหายหรือญาติพี่น้อง เช่น นางรูปนันทาเป็น

⁴⁷ พระสังฆราช (ปสุสเทว), สมเด็จพระปฐมสมโพธิ ธรรมสมบัติ เล่ม 1 พิมพ์ครั้งที่ 17, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2516), น. 66-67.

ผู้หนึ่งที่ได้ยินคนทั้งหลายพากันกล่าวสรรเสริญเกียรติคุณของพระพุทธเจ้าโดยประการต่างๆ จึงกระตุ้นความรู้สึกของนางให้เกิดความอยากรู้ อยากเห็นว่า พระพุทธเจ้านั้นสวยงามอย่างไร เพราะนางเป็นผู้ที่หลงใหลในความงามของตนเอง วันนั้นพระพุทธเจ้าจึงเนรมิตหญิงสาวที่มีรูปร่างงามยิ่งกว่านางนั่งถวายเป็นภรรยาของพระองค์อยู่และทรงกระทำหญิงเนรมิตนั้นมีวัยเปลี่ยนแปลงไปโดยลำดับจนแก่หง่อมมีรูปร่างไม่เป็นที่เจริญตา ทำให้นางรูปนั้นเกิดความสังเวชสลดใจคลายความมัวเมายึดมั่นในความงามของตน และพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของสังขารผลสุดท้ายได้ฟังพระธรรมเทศนา ต่อมาจึงขอบวชในสำนักของภิกษุณี

จากเหตุผลและความต้องการของสตรีที่เข้ามาอุปสมบทในพระพุทธศาสนาดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นถึงระดับจิตใจของแต่ละบุคคลว่ามีความสูงต่ำแตกต่างกันในการเข้ามาสู่เพศบรรพชิต แต่ทั้งหมดก็มีจุดมุ่งหมายอย่างเดียวกัน คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อความรู้แจ้งเห็นจริงในศาสนานี้ ซึ่งก็ได้บรรลุผลตามสมควรแก่อัตภาพของแต่ละบุคคล ศาสนาพุทธจึงเป็นศาสนาที่เปิดกว้างสำหรับบุคคลทุกคนไม่เลือกชนชั้น วรรณะหรือเพศ ต่อไปจะศึกษาสถานะและสิทธิของสตรีในพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

3.3 สถานะและสิทธิของสตรีในพระพุทธศาสนาในต่างประเทศ

3.3.1 ประเทศไต้หวัน

ชาวพุทธไทยส่วนมากเข้าใจว่า ภิกษุณีในประเทศจีน เป็นคนละฝ่ายกับเถรวาท เมื่อภิกษุณีในอินเดียและลังกาซึ่งเป็นสายเถรวาทสูญไปแล้ว จึงนับว่าภิกษุสงฆ์ในฝ่ายเถรวาทขาดสายลง แต่ข้อมูลจากพระไตรปิฎกฝ่ายจีน ซึ่งจัดพิมพ์โดยศาสตราจารย์ ทากา กุสุ และศาสตราจารย์เอ็ดเวิร์ด คอนซ์ ปรมาจารย์ในพุทธศาสตร์ได้นำมาแปลในตำราของท่าน⁴⁸ ซึ่งขัดแย้งกับความเชื่อของไทย โดยกล่าวว่า ภิกษุณีองค์แรกของจีน ชื่อ จิงเจียน เป็นผู้มีศรัทธาเลื่อมใสในพุทธศาสนาประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณี แต่เนื่องจากไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในประเทศจีน จึงได้บวชโดยการปลงผมและรับศีล 10 จากท่านอาจารย์ฝ่ายชื้อ เมื่อบวชแล้วไปตั้งอารามเป็นเอกเทศ

ต่อมาปี พ.ศ.900 ตรงกับวันที่ 8 เดือน 2 มีพระภิกษุเดินทางมาจากอินเดีย ชื่อท่านธรรมกตตะ ได้รับนิมนต์เป็นอุปัชฌาย์ ทำการอุปสมบทภิกษุณี แต่พระอาจารย์เต้าฉางไม่เห็น

⁴⁸ Buddhist Texts Through The Ages, Harper & Row, Publishers, Inc, N.Y. 1964, น. 291, อ้างถึงใน ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, มาดสตรีในพุทธศาสนา, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 9, น. 109.

ด้วยโดยอ้างว่าควรจะต้องมีอุปชฌาย์ในสงฆ์ทั้งสองฝ่าย อย่างไรก็ตาม จิงเจียน ก็ได้รับศีลภิกษุณีจากท่านอาจารย์ธรรมกตตะ จึงนับว่าจิงเจียนเป็นภิกษุณีรูปแรกของจีน ภิกษุณีจีนยังคงได้รับศีลภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวติดต่อกันมานาน ต่อมาในสมัยหยวนเจีย ปีที่ 6 ตรงกับพ.ศ.972 ได้มีเรือสินค้ามาจากลังกา ชื่อเรือหนันที ซึ่งเรือลำดังกล่าวมีภิกษุณีชาวลังกาอาศัยมาในเรือด้วย และได้พบกับภิกษุณีเซ็งกัว ซึ่งเป็นภิกษุณีจีน ภิกษุณีเซ็งกัว เล่าว่าภิกษุณีจีนได้รับการอุปสมบทจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว เพราะไม่มีภิกษุณีสงฆ์ในจีน และอ้างถึงการอุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียว และภิกษุณีเซ็งกัวมิได้นิ่งนอนใจที่จะได้รับการอุปสมบทให้สมบูรณ์ จึงนำความไปปรึกษากับพระอาจารย์คุนจวนมัน ซึ่งเป็นภิกษุชาวอินเดียและเป็นผู้เชี่ยวชาญในพระไตรปิฎก และได้รับการสนับสนุนแนะนำเป็นอย่างดี

ในปี พ.ศ. 976 เรือหนันทีเดินทางมาสู่ประเทศจีนอีกครั้งพร้อมกับภิกษุณีสงฆ์จำนวน 10 รูปโดยการนำของเทศสรวภิกษุณี มีภิกษุณีชาวลังกามาก่อนหน้านั้นทำหน้าที่เป็นล่ามและจัดการอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์ชาวจีนครั้งใหญ่ที่วัดป่าใต้ เมืองนานกิง โดยมีสงฆ์ทั้งสองฝ่ายเป็นอุปชฌาย์ถูกต้องตามพิธีอุปสมบท ตามที่ปฏิบัติในสมัยพุทธกาลทุกประการ ครั้งนั้นมีการอุปสมบทภิกษุณีถึง 300 รูป รวมทั้งนักบวชใหม่และภิกษุณีที่อุปสมบทจากสงฆ์ฝ่ายเดียวก็เข้ารับการอุปสมบทซ้ำอีกครั้ง ภิกษุณีในประเทศจีนได้รับการอุปสมบทโดยสายภิกษุณีสงฆ์จากลังกาถูกต้องตามแบบแผนของนิกายเถรวาททุกประการ พระวินัยที่ภิกษุณีจีนรักษาเป็นพระวินัยนิกายธรรมคุปต์ซึ่งเป็นนิกายย่อยของเถรวาท มีศีล 348 ข้อ ข้อวัตรปฏิบัติตรงกับฝ่ายเถรวาทแทบทุกข้อแต่มีศีลเกี่ยวกับการถวายความเคารพแก่พระเจดีย์และสถูปเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น

พระญาณโมลีเถระแห่งวัดบวรนิเวศวิหาร ได้แสดงความเห็นว่า ภิกษุณีสงฆ์นั้นศึกษามหายานสูตรและมีการแต่งตัวที่แตกต่างไปจากฝ่ายเถรวาทในลังกาเนื่องจากความจำเป็นทางภูมิประเทศ แต่ในการปฏิบัติพระวินัยเป็นแบบเดียวกับคณะสงฆ์ของเถรวาท⁴⁹

ต่อมาเมื่อคอมมิวนิสต์เข้าปกครองประเทศจีนในปีพ.ศ. 2492 พุทธศาสนาในประเทศจีนต้องถูกระทอนกระเทือนไปด้วย พ.ศ.2492 ภิกษุ ภิกษุณี ชาวจีนถูกบังคับให้สึก ภิกษุ ภิกษุณีที่ทนต่อการถูกบีบบังคับไม่ได้และไม่ยอมสึกจึงได้พากันหลบหนีออกไปตั้งรกรากอยู่บนเกาะไต้หวัน ฮองกง ปัจจุบันประเทศไต้หวันเป็นประเทศที่มีภิกษุณีมากที่สุด ซึ่งภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวันเป็นผู้ที่อพยพมาจากจีนแผ่นดินใหญ่และได้ตั้งรกรากเป็นปึกแผ่น มีวัดวาอารามของตนเมื่อภิกษุณีสงฆ์ตั้งรกรากเป็นปึกแผ่นแล้ว ภิกษุชาวจีนที่ทนอยู่ในประเทศจีนไม่ได้จึงอพยพมาที่เกาะไต้หวัน และได้รับการช่วยเหลือจากภิกษุณีสงฆ์ ทำให้ภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวันไม่ถูกเหยียดหยามและได้รับการยกย่องจากภิกษุสงฆ์เสมอมา ทำให้กิจการต่างๆของภิกษุณีสงฆ์

⁴⁹ วัชรสุมาลย์ กบิลสิงห์,อ้างแล้ว เชียงธรรมที่ 9, น.111.

เจริญรุ่งเรืองโดยไม่มีอุปสรรคจากภิกษุสงฆ์ ได้หวั่นจึงเป็นแหล่งสำคัญในการสืบทอดสายการอุปสมบทของภิกษุณี

และตั้งแต่ปี ค.ศ. 1980 เป็นต้นมา ศาสนาพุทธรุ่งเรืองมากในประเทศไต้หวัน ไม่เพียงแต่วัฒนธรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ยังมี การก่อตั้งสถาบันพุทธศาสนาขึ้น การเจริญเติบโต และพัฒนาของภิกษุณีในไต้หวันเป็นไปอย่างรวดเร็วอย่างไม่เคยมีมาก่อนในประวัติศาสตร์ของโลก ในจำนวนผู้ที่บวชเป็นภิกษุณีและภิกษุ มีจำนวนภิกษุณีประมาณ 75 เปอร์เซนต์ ของประชากรนักบวชทั้งหมดในไต้หวัน⁵⁰ แต่เดิมผู้หญิงชาวไต้หวันมีหน้าที่อบรมสั่งสอนเลี้ยงดูบุตรหลาน หลังจากมีการเกิดขึ้นของภิกษุณีและมีการเผยแผ่พุทธศาสนาโดยภิกษุณีมากขึ้น จึงทำให้เปิดโอกาสให้ผู้หญิงไต้หวันได้เข้าถึงธรรมะได้มากขึ้น และพวกเขายังนำธรรมะที่ได้เรียนรู้จากภิกษุณีมาใช้ในชีวิตประจำวันในการดูแลสามีและบุตร พุทธศาสนาจึงกลายเป็นวิถีชีวิตของประชาชนโดยทั่วไป ในระยะแรก แม้ว่าการศึกษาของภิกษุณีจะไม่สูงนัก ยกเว้นภิกษุณีที่มาจากฐานะทางครอบครัวดี มีการศึกษาดี ก็จะมีบทบาทในการสอนธรรมะ แต่ส่วนใหญ่หน้าที่หลักคือ การรักษาพระวินัยและพัฒนาจิตเฉพาะตน ปัจจุบันเนื่องจากไต้หวันได้พัฒนาทางเศรษฐกิจและการศึกษามากขึ้น และในรัฐธรรมนูญของไต้หวันเองได้ให้การรับรองเสรีภาพในการถือศาสนา ไว้ในข้อบทที่ 13 ว่า “The people shall have freedom of religious belief” “ประชาชนมีเสรีภาพในศาสนา ความเชื่อ” และในข้อบทที่ 7 ยังรับรองให้ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายโดยไม่คำนึงถึงเพศ ศาสนา เชื้อชาติ ชนชั้น หรือเผ่าพันธุ์

จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ทั้งผู้ชายและผู้หญิงได้มีโอกาสศึกษาทัดเทียมกัน ทำให้ภิกษุณีได้รับการศึกษาและยกระดับฐานะที่ดีขึ้น ภิกษุณีสงฆ์จึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาวัฒนธรรม การศึกษา การสั่งสอนธรรมะ เป็นต้น ไต้หวันมีวิทยาลัยพุทธศาสนาสำหรับผู้หญิงถึง 20 แห่ง จำนวนภิกษุณีกว่าครึ่งจบปริญญาตรีหรืออนุปริญญา บทบาทและสถานะของภิกษุณีในไต้หวันได้รับการยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป ทั้งมีหน้าที่สร้างประโยชน์สุขให้แก่สังคมเผยแผ่ธรรมะ ช่วยงานสังคมสงเคราะห์ ก่อตั้งหน่วยบรรเทาทุกข์หลายแห่งเพื่อบำบัดทุกข์ยามประเทศเกิดทุกข์ภัย ภิกษุณีในไต้หวันรุ่นใหม่เปลี่ยนทิศทางการปฏิบัติที่แต่เดิม เน้นการฝึกปฏิบัติทางจิตเฉพาะตนภายในอารามของตน แต่เนื่องจากเห็นปัญหาสังคมภายนอกมากขึ้น จึงเข้าร่วมกิจกรรมการสั่งสอนธรรมะ การให้ความอนุเคราะห์ ต่างๆ ต่อสังคมมากขึ้น ประเทศไต้หวันจึงเป็นประเทศที่มีภิกษุณีมากที่สุดในโลก บรรดาภิกษุณีเหล่านี้มีความเป็นอยู่ที่ดี มีการศึกษาและได้รับการยอมรับจากประชาชนโดยทั่วไป

⁵⁰ คัดลอกได้จาก The Infinite Worlds of Taiwans Buddhist Nuns,

<http://www.riccibase.com/docfile/rel-bu04.htm>.

3.3.2 ประเทศศรีลังกา

ในประเทศศรีลังกา มีผู้หญิงที่บวชและถือศีล 10 เรียกว่า “ทศศีลมาตา” (Dasa sil Mata) ซึ่งแปลว่า คุณแม่ที่ถือศีล 10 จะแต่งตัวคล้ายพระมากที่สุด คือ ใส่เสื้อแขนยาวและครองจีวรสีเหมือนพระ และจะตบชายจีวรไว้ข้างหน้า นุ่งกรอบยาวสีเหมือนพระ ทศศีลมาตาส่วนใหญ่เป็นชาวชนบทซึ่งพอใจกับฐานะของตนเท่าที่เป็นอยู่ ไม่ต้องการเรียกร้องให้มีการบวชภิกษุณีและไม่ต้องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศชาติ โดยการให้ความช่วยเหลือในด้านสังคมสงเคราะห์ใดๆ เพราะเห็นว่าจะทำให้การบวชของตนผิดเป้าหมาย จึงพอใจที่จะใช้ชีวิตเรียบง่าย ในการสวดมนต์รักษาศีลและทำสมาธิเพื่อการหลุดพ้นเฉพาะตัว ทศศีลมาตาได้รับความเคารพจากประชาชนพอสมควร แม้จะไม่ได้รับการสนับสนุนทางปัจจัยมากเท่าพระภิกษุ แต่ประชาชนก็ให้ความเคารพ เพราะเห็นว่าทศศีลมาตา เป็นผู้ปฏิบัติจริง ใช้ชีวิตเคร่งครัดและมีศีลอันบริสุทธิ์ ประชาชนจึงนิยมขอคำปรึกษาเมื่อเกิดปัญหาครอบครัว ซึ่งแสดงถึงบทบาทที่สำคัญของทศศีลมาตา เมื่อผู้หญิงหันมาสนใจเพศบรรพชิตมากขึ้น รัฐบาลศรีลังกาจึงได้รับรองและให้อยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาลและรัฐบาลยังอนุญาตให้ ทศศีลมาตาลงทะเบียนและออกบัตรประจำตัวแสดงเป็นหลักฐานให้ อีกทั้งรัฐยังตั้ง “สหภาพทศศีลมาตา” (the All Sri Lanka Union of Dasasil Mata) เพื่อดูแลสวัสดิการและสภาพความเป็นอยู่ของทศศีลมาตา โดยมิได้รับการคัดค้านจากคณะสงฆ์แต่อย่างใด จะเห็นได้ว่าสถานการณ์ของทศศีลมาตาไม่ได้ด้อยต่านัก ทั้งยังได้รับการยอมรับจากสังคม รัฐบาลและคณะสงฆ์ในฐานะเป็นผู้ปฏิบัติศาสนกิจในพระพุทธศาสนา เมื่อพิจารณาแล้วสถานะของทศศีลมาตาในศรีลังกายังสูงกว่าอุบาสิกาธรรมดา⁵¹

ส่วนการจัดตั้งภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา ภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา เริ่มมีครั้งแรกประมาณศตวรรษที่ 3 (B.C.) โดยภิกษุณีสังฆิตตาเป็นผู้นำพระพุทธศาสนามาประดิษฐาน ณ ประเทศศรีลังกา ต่อมาเกิดสงครามและปัญหาความไม่มั่นคงทางการเมือง ทำให้ภิกษุและภิกษุณีได้ขาดหายไปจากประเทศศรีลังกา และมีการนิมนต์พระสงฆ์ของพม่าและไทยมาฟื้นฟูการบวชภิกษุณีในประเทศศรีลังกา แต่ไม่ปรากฏว่ามีการบวชภิกษุณีขึ้นอีก ต่อมาเมื่อพระเถระของศรีลังกาหลายรูปเข้าใจถ่องแท้และเห็นความสำคัญว่า การมีภิกษุณีสงฆ์จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาในส่วนรวม บุคคลเหล่านี้จึงเป็นกำลังสำคัญในการทำลายกำแพงแห่งความยึด

⁵¹ปารีชาติ สุวรรณบุบผา, รายงานการวิจัยเรื่อง แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย, เสนอต่อคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2544),น. 15.

มันถือมั่นอันสิ่งสมมานานในการกีดกันมิให้ผู้หญิงได้มีส่วนในการใช้ชีวิตร่วมในคณะสงฆ์ พระเถระจึงได้ให้คำแนะนำที่ถูกต้องแก่รัฐบาลศรีลังกา

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมของศรีลังกา ในสมัยนั้นคือ นายสุรูล⁵² ได้เข้าใจปัญหาว่า ปัจจุบันโลกกำลังเผชิญกับปัญหาและมีการเรียกร้องสิทธิสตรีมากขึ้น และท่านตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมอันประเสริฐของพระพุทธศาสนาและเห็นความจำเป็นในการรื้อฟื้นคณะภิกษุณีสงฆ์ในศรีลังกา จึงให้การสนับสนุนการรื้อฟื้นภิกษุณีในศรีลังกาทุกวิถีทางเท่าที่จะเป็นไปได้ เมื่อนายสุรูล ได้ไปเยือนประเทศจีน (ชาวเดลินิวส์ในศรีลังกา 6 ก.ค. 2528)⁵³ และพบปะนายเจาปูจู่ ประธานพุทธสมาคมของจีน พบว่าสายการบรรพชาอุปสมบทที่คณะภิกษุณีสงฆ์จากลังกาที่ไปบวชให้สตรีชาวจีนตั้งแต่ พ.ศ. 976 ยังคงมีอยู่ถึงปัจจุบันและได้มีการก่อตั้งคณะภิกษุณีจีนขึ้น ท่านจึงเป็นผู้สนับสนุนให้มีการรื้อฟื้นภิกษุณีในศรีลังกา

ภิกษุณีสงฆ์ของศรีลังกาเกิดขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2531 เมื่อทศศีลมาตาชาวศรีลังกา 11 รูป เดินทางไปพิธีอุปสมบทนานาชาติที่จัดขึ้นที่วัดซีไฮล ลองสแวนเจิลิส สหรัฐอเมริกา ผู้ที่จัดการติดต่อและนำทศศีลมาตาไปในครั้งนั้น คือ นางราชปักเส (Mrs. Rajpakse)⁵⁴ ทศศีลมาตาที่ไปในครั้งนั้น ขาดการเตรียมตัวในเรื่องการอุปสมบทเป็นภิกษุณี พูดได้เฉพาะภาษาสิงหล ทำยสุตจึงเข้ารับการอุปสมบทเพียง 5 รูป มีผู้หญิงไทยที่บวชภิกษุณีคราวเดียวกันนี้สองรูป คือ ภิกษุณีพัชรี และภิกษุณีละออ การบวชครั้งนั้นหลวงพ่อชิงหยุน แห่งวัดไฟกวางซาน เป็นเจ้าภาพจัดการอุปสมบทแก่สตรีที่บวชเป็นสามเณรีในนิกายต่างๆ ให้เป็นภิกษุณีกว่า 100 รูป แต่การอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์กลุ่มนี้ ขาดโครงสร้างทางสังคม ศาสนา และเศรษฐกิจที่จะรองรับ ภิกษุณีสงฆ์ที่กลับมาจึงถูกกลืนหายเข้าไปใช้ชีวิตเป็นทศศีลมาตาตามแบบเดิม

ต่อมาในวันที่ 8 ธันวาคม 2538 ได้มีความร่วมมือระหว่างองค์กรศาสนาหลายองค์กร เช่น สมาคมมหาโพธิ มหาสังฆแห่งโลก (The World Sangha Council) และองค์กรศากยธิดาของกลุ่มผู้หญิงนานาชาติชาวพุทธ (Sakyadhita International Organisation of Buddhist Women) ร่วมมือกันจัดการบวชภิกษุณีขึ้นที่วัดสารนารถ ประเทศอินเดีย ซึ่งมีทศศีลมาตา ของประเทศศรีลังกาจำนวน 10 รูป เข้าร่วมการบวชครั้งนี้ โดยมีภิกษุณีเกาหลีและคณะสงฆ์เถรวาทประกาศรับรองการบวชในครั้งนั้น⁵⁵

⁵² ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, *อ้างแล้ว เจริญธรรม*ที่ 15, น.49.

⁵³ *เพ็ญอ้าง*, น. 50-51.

⁵⁴ รัชมณีนทา สามเณรี (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), *อ้างแล้ว เจริญธรรม*ที่ 14, น.10.

⁵⁵ ค้นดูได้จาก <http://www.buddhanet.net/nunorder.htm>.

ในปี 1997 ศรีลังกาได้มีความพยายามจัดตั้งองค์กรเพื่อฟื้นฟูภิกษุณีขึ้นเอง (Sri Lanka Bhikshuni Re-awakening Organization) เพื่อทำหน้าที่ฟื้นฟูภิกษุณีให้สอดคล้องกับพระธรรมวินัยและเพื่อเตรียมการศึกษาและฝึกอบรมทศศีลมาตาให้มีความพร้อมที่จะบวชเป็นภิกษุณีต่อไป ในวันที่ 11 มกราคม ปี 1998 ได้มีการบวชภิกษุณีนานาชาติ (An International Higher Ordination Ceremony) ที่พุทธคยา ประเทศอินเดีย เจ้าภาพในการจัดอุปสมบทครั้งนี้คือ วัดโพทฆวาน ประเทศไต้หวัน มีผู้เข้ารับการอุปสมบท 149 รูป มีทศศีลมาตาจากศรีลังกาอุปสมบท 20 รูป โดยมีพระสงฆ์ชั้นผู้ใหญ่จากประเทศศรีลังการ่วมอยู่ด้วยประมาณ 15 รูป ซึ่งการบวชครั้งนี้เป็นตามขั้นตอนของเถรวาท

ปลายปี 2541 ศรีลังกาได้จัดการอุปสมบทภิกษุณีขึ้นครั้งแรกในศรีลังกาโดยมีพระมหาเถระที่เป็นประธานจัดการอุปสมบทคือ ท่านสุ่มังคละ มหาเถโร เป็นอัสสิริสยามนิกายจัดการอุปสมบทภิกษุณีสงฆ์ขึ้นเองที่ดัมบุลละ ซึ่งเป็นวัดที่มีโบราณสถานสำคัญคือ เป็นวัดถ้ำ มีพระมหาเถระที่เห็นด้วยและสนับสนุนหลายรูป ซึ่งมีพระภิกษุมาร่วมมากกว่าร้อยรูป และในจำนวน 40 รูป ได้ลงนามสนับสนุนการอุปสมบทของภิกษุณีแล้ว 10 รูป ตั้งแต่นั้นมา ท่านสุ่มังคละมหาเถโรได้จัดการบวชให้ภิกษุณีปีละ 2 ครั้งๆ ละ 30 รูป ภิกษุณีศรีลังกาได้รับการลงทะเบียนภายใต้คณะกรรมการภิกษุณีแห่งศรีลังกาและมีใบสุทธิรับรองอย่างเป็นทางการ (formal identity)

บทบาทของภิกษุณีศรีลังกามีสถานภาพเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการจากพระสงฆ์และได้รับการเคารพนับถือรวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากสังคมในการปฏิบัติศาสนกิจและทำงานเพื่อสังคม เช่น การสอนธรรมะแก่นักเรียน ช่วยเหลืองานด้านสุขภาพอนามัยโรงพยาบาลและงานช่วยเหลือฟื้นฟูเด็กที่ถูกทอดทิ้งและด้อยโอกาส เป็นต้น

อีกทั้ง รัฐธรรมนูญของประเทศศรีลังกายังให้ความสำคัญต่อศาสนาพุทธเป็นอย่างมากด้วยการกำหนดไว้ในข้อบทที่ 9 ว่า “สาธารณรัฐศรีลังกาจะให้ความสำคัญกับพุทธศาสนามากที่สุดและกำหนดเป็นภาระหน้าที่ของการรับที่จะปกป้องและสนับสนุนศาสนา ในขณะที่เดียวกันก็จะให้ความเชื่อมั่นกับศาสนาอื่นๆ ในการได้รับอนุญาตในการปฏิบัติต่างๆ ตามที่ระบุไว้ในข้อ 10 และข้อ 14 (1) (e)”⁵⁶ และในข้อบทที่ 10 ยังให้การรับรองว่า “บุคคลทุกคนมีเสรีภาพทางความคิด, มโนธรรมและศาสนา, รวมทั้งเสรีภาพที่จะมีหรือยอมรับศาสนาหรือความ

⁵⁶Article 9. “The Republic of Sri Lanka shall give to Buddhism the foremost place and accordingly it shall be the duty of the State to protect and foster the Buddha sasana, while assuring to all religions the rights granted by Articles 10 and 14(1)(e)”

เชื้อที่ตนเลือก”⁵⁷ และสิทธิที่ให้ดังกล่าวยังต้องได้รับอย่างเสมอภาคด้วย ซึ่งรัฐธรรมนูญศรีลังกาได้รับรองไว้ในข้อบทที่ 12 ว่า “(1) ทุกคนมีความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมายและมีสิทธิได้รับการปกป้องที่เท่าเทียมกันตามกฎหมาย...”⁵⁸

จะเห็นว่า รัฐธรรมนูญศรีลังกาให้ความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมากและขณะเดียวกันยังให้ความสำคัญต่อศาสนาอื่นและให้สิทธิประชาชนที่จะเลือกนับถือศาสนาใดก็ได้ตามที่ตนจะเลือก และด้วยเพราะกระแสสังคมโลกต่อหลักการสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะความเข้าใจและตระหนักถึงคุณค่าของการมีภิกษุณีในประเทศ อีกทั้งเพื่อให้สิทธิแก่สตรีชาวศรีลังกาได้มีโอกาสบวชเป็นภิกษุณี ทำให้ศรีลังกาสนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีขึ้น เพราะได้รับการสนับสนุนจากรัฐและจากมหาเถรสมาคมของศรีลังกา จึงทำให้ปัจจุบันประเทศศรีลังกา มีการจัดการบวชภิกษุณีขึ้นเอง และมีภิกษุณีเพิ่มมากขึ้น

3.3.3 ประเทศเกาหลีใต้

เกาหลีใต้ได้รับการสืบทอดสายการอุปสมบทภิกษุณีมาจากประเทศอินเดีย โดยผ่านประเทศจีน เกาหลีถือปฏิบัติพระวินัยในสายนิกายธรรมยุตต์ซึ่งเป็นนิกายย่อยของเถรวาท⁵⁹ มีศีล 348 ข้อ สำหรับภิกษุณี ภิกษุณีได้รับการอุปสมบทจากสงฆ์ 2 ฝ่ายมาตลอด จนสมัยราชวงศ์ยี่ศาสนาพุทธไม่ได้รับการสนับสนุนมากนัก การอุปสมบทโดยสงฆ์ 2 ฝ่ายจึงถูกยกเลิก แต่ก็มี การอุปสมบทโดยภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียวและคงสืบทอดตลอดมาโดยมิได้ขาดสายจนในปี พ.ศ. 2525 ท่านอาจารย์ อิลตา ซึ่งเป็นอาจารย์ทางวินัยของเกาหลี ได้พิจารณาเรื่องนี้เป็นพิเศษ ช่วงที่ทำการสอนอยู่ในสหรัฐอเมริกา เมื่อกลับมาเกาหลี ท่านจึงจัดให้มีการประชุมคณะสงฆ์และจากการประชุมครั้งนั้น ได้มีการลงมติให้รื้อฟื้นการอุปสมบทภิกษุณี โดยคณะสงฆ์ 2 ฝ่ายเพื่อให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยอีกครั้ง

ในวันที่ 15 พฤศจิกายน 2526 ได้มีการอุปสมบทภิกษุณีครั้งใหญ่ที่วัดโบโมซา ใกล้เมืองปูซานและด้วยความช่วยเหลือจากท่านอาจารย์กุซาน ปางจาง สุนิม แห่งวัดสงกวางจึงมีสตรีเข้าร่วมบวชเป็นภิกษุณี 128 รูปและมีการบรรพชาสามเณรี 220 รูป ผู้เข้าร่วมอุปสมบททุก

⁵⁷ Article 10. “Every person is entitled to freedom of thought, conscience and religion, including the freedom to have or to adopt a religion or belief of his choice”

⁵⁸ Article 12.”(1) All persons are equal before the law and are entitled to the equal protection of the law...”

⁵⁹ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, มาตสตรีนในพุทธศาสนา, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 9, น.184.

รูปจะได้รับสิทธิบรรณสงฆ์ยืนยันการบรรพชาอุปสมบทที่ถูกต้อง เอกสารนี้มีความยาวถึง 8 หน้า ปรากฏชื่อผู้บวชทั้งภาษาอังกฤษและภาษาเกาหลี วันที่ที่ได้รับการอุปสมบท พร้อมรายนามและ ตำแหน่งของอาจารย์ผู้ให้การอุปสมบท 20 รูป นอกจากนั้นยังมีหนังสือซึ่งมีรูปและรายนามของผู้ เข้ารับการอุปสมบทพร้อมกันทั้งหมดด้วย⁶⁰ การรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์โดยคณะสงฆ์ 2 ฝ่ายจึงถือเป็น ก้าวสำคัญในความก้าวหน้าของชีวิตในทางพุทธศาสนาของสตรีชาวพุทธในเกาหลี มีจำนวน ผู้หญิงเกาหลีกลายเป็นภิกษุณีเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเกาหลีเป็นเพียงประเทศเดียวที่มีความชัดเจน ในการบวชภิกษุณีอย่างไม่ขาดสาย⁶¹

ในเรื่องการบวชภิกษุณีรัฐบาลเกาหลีได้วางระเบียบถือปฏิบัติทั่วประเทศ โดยจัดให้ มีการบรรพชาอุปสมบทสามเณร ภิกษุ และภิกษุณี ปีละครั้ง ทำให้เกาหลีมีสถานภิกษุณีที่ เข้มแข็ง โดยมีการก่อตั้งสมาคมภิกษุณีสงฆ์ขึ้น ภิกษุณีเกาหลีมีบทบาทในด้านการศึกษาด้าน ศาสนาแก่เยาวชน ปัจจุบันเกาหลีมีภิกษุณีที่มีชื่อเสียง ชื่อ ภิกษุณีแด แฮง ซุนิม (Dae Haeng Sunim) เป็นเจ้าอาวาสวัดภิกษุณี ฮัมมา ฮีม เซอิน (Han Ma Um Seon Center) นิกายโชเก (Chogge) ซึ่งเป็นนิกายที่ใหญ่ที่สุดของเกาหลี ภิกษุณีรูปนี้มีความแตกฉานในด้านธรรมะอย่าง ลึกซึ้งเป็นธรรมะที่เกิดจากการปฏิบัติและจากประสบการณ์ของตนเอง มีผู้คนหลั่งไหลไปฟังธรรม และชื่นชมบารมีของท่านจำนวนมาก

เมื่อพิจารณาบทบัญญัติกฎหมายในเสรีภาพของการถือศาสนาของเกาหลีได้พบว่า ได้มีการรับรองและคุ้มครองไว้ในรัฐธรรมนูญของเกาหลีในหมวดที่ 2 ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของ ประชาชน ในข้อบทที่ 20 ว่า “ประชาชนทุกคนมีเสรีภาพในการถือศาสนา”⁶² ทั้งยังได้กำหนด หลักความเสมอภาคไว้ในข้อบทที่ 11 ว่า “ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคต่อหน้ากฎหมาย และจะไม่ถูกเลือกปฏิบัติทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ด้วยสาเหตุจากเพศ ศาสนา สถานภาพ ทางสังคม”⁶³

จะเห็นได้ว่ารัฐธรรมนูญของเกาหลีได้ให้การรับรองว่าประชาชนทุกคนมีเสรีภาพใน การถือศาสนาและทุกคนจะได้รับความเสมอภาคเท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมาย เกาหลีได้จึงเป็น ประเทศหนึ่งที่มีการบวชภิกษุณีในพระพุทธศาสนาอย่างแพร่หลายทั่วประเทศ โดยได้รับการ สนับสนุนจากรัฐบาลเป็นอย่างดี

⁶⁰ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, มาดสตรีในพุทธศาสนา, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 9, น.189.

⁶¹ ค้นดูได้จาก <http://www.buddhapia.co.kr/eng/extensive/4-a4.html>.

⁶² Article 20 “(1) All citizen shall enjoy freedom of religion”

⁶³ Article 11 “(1) All citizen shall be equal before the law, and there shall be no discrimination in political, economic, social, account of sex, religion or social status”

3.3.4 ประเทศหมู่เกาะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

อย่างเช่น ประเทศอินโดนีเซีย แม้จะไม่ใช่ประเทศที่มีประชาชนนับถือศาสนาพุทธมากเหมือนเช่นประเทศไทย โดยจะมีประชากรนับถือศาสนาอิสลามเป็นส่วนใหญ่ มีจำนวนชาวพุทธเป็นส่วนน้อย รัฐบาลอินโดนีเซียจึงไม่ให้ความสนใจมากนัก ไม่ว่าจะศาสนาพุทธในประเทศอินโดนีเซียจะมีการบวชพระผู้หญิงหรือพระผู้ชาย ตราบใดที่ไม่สร้างความสะดวกหรือรบกวนให้แก่ประเทศ เขาก็ถือเป็นสิทธิที่สามารถจะทำได้ อินโดนีเซียมีพุทธศาสนาฝ่ายมหายานซึ่งก็มีภิกษุและภิกษุณีฝ่ายมหายาน ส่วนพุทธศาสนาสายเถรวาท ส่วนใหญ่เป็นภิกษุจากประเทศไทย ซึ่งมีประมาณ 40 รูป ในปี พ.ศ. 2543 เพิ่งจะมีภิกษุณีจำนวน 3 รูป⁶⁴ และมีวัดของท่านอยู่ที่เลมบง และมีสำนักงานอยู่ที่จาการ์ตา เมืองหลวงประเทศอินโดนีเซีย และได้รับการสนับสนุนและยอมรับนับถือจากประชาชนชาวอินโดนีเซียที่มีเชื้อสายจีน

ส่วนประเทศมาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ จะมีชนชาติเชื้อสายจีนอยู่เป็นจำนวนหนึ่งที่ไม่ไปประกอบการค้าอยู่ในประเทศดังกล่าว และกลุ่มบุคคลเหล่านี้ก็มีจำนวนหนึ่งที่น่าับถือศาสนาพุทธ ทำให้ประเทศดังกล่าว แม้จะมีได้นับถือศาสนาพุทธมากเหมือนประเทศไทย แต่ก็ยังมีวัด และวัดเหล่านั้นก็มีภิกษุ และภิกษุณีอยู่ในประเทศดังกล่าวด้วย บทบาทของภิกษุณีในประเทศดังกล่าว ภิกษุณีจะสร้างวัดและใช้ชีวิตในทางธรรม มีหน้าที่ประกอบพิธีกรรมให้กับฆราวาส รวมทั้งดูแลรักษาวัดวาอาราม ภิกษุณีในประเทศดังกล่าวจะใช้ชีวิตที่เรียบง่ายและเรียบง่าย มีความเป็นอยู่อย่างสันโดษ ไม่ตระหนักรถึงบทบาทที่สำคัญที่ตนเองทำได้ เพราะมักจะใช้ชีวิตเรียบง่ายและสันโดษมากกว่า มีภิกษุณีเพียงบางส่วนที่มักจะทำคุณประโยชน์ในการให้ความช่วยเหลือด้านสังคมสงเคราะห์

จะเห็นได้ว่า แม้ศาสนาพุทธจะถือเป็นศาสนาหนึ่งในประเทศกลุ่มดังกล่าวเหล่านี้ ที่มีประชาชนนับถือไม่มากเหมือนประเทศไทย แต่ประเทศเหล่านี้ก็ยังเป็นที่ประดิษฐานภิกษุณี และภิกษุณีก็มีคุณประโยชน์ และได้รับความสำคัญอยู่ไม่น้อยในสังคมชาวพุทธ

3.3.5 ประเทศพม่า

ประเทศพม่า มีแม่ชีถือศีล 10 เรียกว่า “ศิลาชิน” “ศิลา” หมายถึง ศีล “ชิน” หมายถึง 10 หมายถึงความถึง ผู้หญิงถือศีล 10 ศิลาชินจะแต่งกายโดยใส่ผ้าถุงคล้ายพระ คือสี

⁶⁴ ภัมมณันทาภิกษุณี, เรื่องของภิกษุณีสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องสยาม จำกัด, 2547), น.106.

น้ำตาล แต่จะมีสไปที่ครองเป็นสีชมพู และมีผ้าสังฆาฏิ สีน้ำตาล ศีลาชินไม่ใช่ภิกษุณี ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ พม่าเป็นประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งเคยมีภิกษุณีตั้งแต่ศตวรรษที่ 13 (Barnes 1996,271) แต่ไม่ปรากฏหลักฐานถึงเหตุผลที่ภิกษุณีสูญสิ้นไปจากพม่าในปัจจุบันพม่าไม่มีภิกษุณี เหลือแต่ศีลาชิน ซึ่งศีลาชินส่วนใหญ่จะบวชตลอดชีวิต⁶⁵ สถานภาพทางกฎหมายของศีลาชินเป็นเพียงอุบาสิกา จึงยังสามารถเป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติได้ แต่ในทางปฏิบัติ ศีลาชิน ไม่ได้รับอนุญาตให้ลงคะแนนเสียงเลือกตั้งได้ เพราะประชาชนทั่วไปมักมองว่าเป็นนักบวช (religious persons) (Barnes 1996,272) ดังนั้น สถานภาพทั่วไปของศีลาชินจึงคล้ายกับแม่ชีในประเทศไทย และทศศีลมาตาในศรีลังกา แต่รัฐบาลพม่าให้การรับรองว่า “ศีลาชิน” เป็นองค์ภรรยาศาสนา โดยมีสิทธิบัตรประจำตัว ทำให้มีสิทธิได้รับการปันข้าวสารตามจำนวนที่กำหนดไว้ในกฎเกณฑ์เข้าพรรษา โดยรัฐบาลพม่าให้การอุปถัมภ์ศีลาชินตามสมควร ศีลาชินได้รับการสนับสนุนและริเริ่มจากบุคคลในราชสำนัก จึงทำให้ได้รับการต้อนรับจากประชาชนพอสมควร มีศูนย์กลางการศึกษาสำหรับศีลาชินอยู่หลายแห่ง นอกจากนี้ยังได้รับการสนับสนุนด้านการศึกษาทั้งในระดับประถมและมหาวิทยาลัยแล้ว ศีลาชินยังทำงานด้านสังคมสงเคราะห์และเผยแผ่พุทธศาสนา ได้รับการเคารพนับถือจากสังคม อีกทั้งยังสามารถบิณฑบาตได้เอง นับว่า “ศีลาชิน” มีสถานภาพความเป็นอยู่ที่ดีมากเมื่อเทียบกับสถานภาพของสตรีที่บวชในพุทธศาสนา ไม่ว่าจะแม่ชีในประเทศไทยหรือทศศีลมาตาในศรีลังกา

ศีลาชิน ได้รับการยอมรับทั้งทางสังคมและในระดับรัฐบาล ทั้งๆ ที่ประเทศพม่ามีความ ล้าหลังทางเศรษฐกิจ และตามหลังประเทศไทยอยู่มาก อีกทั้งยังมีได้เป็นภาคีในอนุสัญญาว่าระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิมนุษยชน แต่พม่าก็ยังให้สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคแก่สตรีในพุทธศาสนา และยอมรับสตรีในพุทธศาสนาได้มากกว่าประเทศไทย ซึ่งถือเป็นการพิสูจน์ได้ว่า หากเปรียบเทียบกับประเทศไทยแล้ว ประเทศพม่าให้การยอมรับความสามารถของผู้หญิงในพุทธศาสนา มากกว่าประเทศไทยที่แม้จะเข้าเป็นภาคีในพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนหลายๆฉบับ อีกทั้งรัฐธรรมนูญยังบัญญัติรับรองสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง แต่ในทางปฏิบัติแล้วก็ยังคงมีการกีดกันผู้หญิงให้ออกจากพื้นที่ทางพุทธศาสนา อยู่เช่นเดิม

จึงเป็นความจำเป็นที่ต้องศึกษาถึงสิทธิ เสรีภาพของสตรีไทยในการนับถือศาสนาพุทธ ในการเลือกที่จะบวชเป็นภิกษุณีหรือสามเณรีในพระพุทธศาสนาในแถบประเทศที่ใกล้เคียงกับประเทศไทยและที่นับถือศาสนาพุทธ หรือแม้แต่ประเทศที่มีได้มีประชากรที่นับถือศาสนาพุทธ

⁶⁵ ปารีชาต สุวรรณบุบผา, รายงานการวิจัยเรื่อง แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย, (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี), 2544, น.18-20.

มากอย่างเช่น อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ แต่ประเทศดังกล่าวก็ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนาแก่ประชาชน แม้จะมีผู้นับถือศาสนาพุทธน้อยแต่ประเทศดังกล่าวก็มีการประดิษฐานของภิกษุณีอยู่บ้างมิได้ถูกกีดกันเหมือนอย่างประเทศไทย

ประเทศไทยแม้จะเข้าเป็นภาคีตามพันธกรณีระหว่างประเทศ ไม่ว่าจะป็นอนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง เป็นต้น รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 มาตรา 37 ให้การรับรองว่าบุคคลมีเสรีภาพในการถือศาสนา นิกายของศาสนา เสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนา หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อของตน และได้รับความคุ้มครองมิให้รัฐกระทำการใดๆ อันเป็นการรอนสิทธิหรือเสียประโยชน์อันควรมีควรได้เพราะเหตุที่ถือศาสนา.... และมาตรา 30 ยังรับรองว่า บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน....แต่ในความเป็นจริงสตรีไทยยังถูกจำกัดในพื้นที่ทางพระพุทธศาสนาอยู่มากซึ่งจะกล่าวในหัวข้อต่อไป

3.4 สถานะและสิทธิของแม่ชีและภิกษุณีในประเทศไทย

3.4.1 สถานะและสิทธิของ “แม่ชี”

จากการศึกษาประวัติความเป็นมาของแม่ชีไทย สถานภาพความเป็นอยู่ ทักษะคติ และความเห็นของแม่ชี และบทบาทโดยทั่วไปของแม่ชี ในผลงานการวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้องต่างๆ พอสรุปความเห็นได้ดังนี้

ประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์ ศึกษาบทบาทแม่ชีไทยในการพัฒนาสังคม พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการเข้าไปพัฒนาสังคมและให้สังคมยอมรับเลื่อมใสในตัวแม่ชี โดยต้องการให้ได้รับความยกย่องระดับฐานะทางสังคมมากขึ้น และต้องการช่วยงานสังคมและการบำเพ็ญประโยชน์ โดยเฉพาะการเป็นครูสอนศีลธรรมและการฝึกสมาธิ ของเด็กตามโรงเรียน เพราะมีความสามารถที่จะสอนศีลธรรมและอธิบายปัญหาธรรมได้⁶⁶

เจริญ ธิชาภรณ์ ศึกษาการทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการในโครงการต่างๆ ของสถาบันแม่ชีไทย พบปัญหาและอุปสรรคในการทำงานของแม่ชีไทยว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีปัญหาด้านสื่อการเรียนการสอน เนื่องจากค่าใช้จ่ายวิทยากรพิเศษจากหน่วยงานอื่นไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ซึ่งมักมีปัญหาของการขาดการสนับสนุนเงินทุนจากรัฐในการ

⁶⁶ประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 10, น.139-142.

เผยแผ่อบรมพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่มีความต้องการทั้งด้านการศึกษา และการเผยแผ่พุทธศาสนา⁶⁷

โสภา อ่อนโอภาสและคณะ ได้ศึกษาและวิจัย ในงานวิจัย เรื่อง “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพุทธศาสนา” ซึ่งศึกษาแม่ชีในวัยผู้ใหญ่ตอนกลางและตอนปลาย พบว่า มีทั้งแม่ชีที่ออกบิณฑบาตและที่วัดไม่ให้ออกบิณฑบาต ซึ่งจะมีความแตกต่างกัน โดยแม่ชีที่ไม่ได้ออกบิณฑบาต จะต้องทำอาหารใส่บาตรและเหลือไว้รับประทาน การดำเนินชีวิตค่อนข้างลำบาก ทั้งจะต้องปฏิบัติธรรมแล้วจะต้องมีเงินทุนไว้ใช้จ่ายในชีวิตประจำวันบ้าง ค่าใช้จ่ายในการดำรงชีวิตด้วยอาศัยปัจจัย 4 คือ อาหารและยารักษาโรค ที่มีผู้ถวายให้ก็เพียงพอสำหรับแม่ชีที่อยู่อย่างสมถะ แต่บางวัดที่แม่ชีอาศัยอยู่แม้จะไม่เสียค่าเช่าอาศัยแต่ก็ต้องจ่ายค่าน้ำค่าไฟ เครื่องนุ่งห่มสีขาวเพียง 2-3 ชุด ซึ่งแม่ชีที่ใช้จ่ายประหยัดสุดจะมีค่าใช้จ่ายเดือนละประมาณ 300-400 บาท หากรายที่ทำบุญใส่บาตรพระภิกษุอาจมีรายจ่ายเกือบเดือนละ 1,000 บาท ค่าใช้จ่ายเหล่านี้แม่ชีจะดูน้อย แต่สำหรับแม่ชีซึ่งไม่มีงานและไม่มีรายได้ อีกทั้งขาดการสนับสนุนปัจจัยสังคัม ย่อมมีความเดือนร้อนแน่นอน แม่ชีมักไม่ได้รับความช่วยเหลือจากสังคัม เนื่องจากสังคัมคิดว่า การทำบุญกับพระสงฆ์ได้บุญมากกว่า แต่ก็มีคนใส่บาตรให้แม่ชี โดยให้เหตุผลว่า “แม่ชีมีกริยาสำรวม นำศรัทธา แต่คนไหนดูไม่ดีก็ไม่ใส่” เป็นต้น⁶⁸

รัญจวน อินทรกำแหง⁶⁹ ให้ความเห็นว่า ปัญหาในสังคัมธรรมะ คือสถานะของผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมไม่ชัดเจน เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปัญหาของผู้หญิงในสังคัมธรรมะ การมีภิกษุณีในสมัยพุทธกาลเป็นการแสดงสถานะของผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมได้ชัดเจน ได้รับการรับรองชัดเจน ปัจจุบันเรามีพุทธบริษัท 3 คือ ภิกษุ อุบาสก อุบาสิกา แม่ชีก็รวมอยู่ในพุทธบริษัทฝ่ายอุบาสิกา คือ ผู้หญิงปฏิบัติธรรม สมาทานศีล 8 ปลงผม แม้จะมีรูปแบบการแต่งกายที่เป็นแบบเฉพาะ แต่ก็ยังไม่มีมีการรับรองสถานะของแม่ชีอย่างเป็นทางการ บทบาทของผู้หญิงในการปฏิบัติธรรมไม่ชัดเจน เมื่อไม่ชัดเจนจะให้ผู้อื่นในสังคัมเขารับรองก็ยากว่าจะให้เขารับรองในลักษณะไหนอย่างไรและเพียงใด

⁶⁷ เจริญ ธิชาภรณ์, “การทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการในโครงการต่างๆ ของสถาบันแม่ชีไทย”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 83-87.

⁶⁸ โสภา อ่อนโอภาสและคณะ, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ 26*, น.32-36.

⁶⁹ รัญจวน อินทรกำแหง, *สิทธิสตรี วิถีพุทธ ชุดผู้หญิงกับศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส : 2537), น.17-20.

จากการศึกษาการวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับแม่ชี พบว่า แม่ชีส่วนใหญ่มีความเชื่อว่า การบวชเป็นการสร้างบุญกุศล มีโอกาสได้รับการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้ ทั้งยังต้องการความเงิบสงบของชีวิตโดยไม่เบียดเบียนใคร และไม่ต้องการบวชเป็นภิกษุณี เพราะเชื่อว่าภิกษุณีขาดสายไปนานแล้ว และถือศีลยากแก่การปฏิบัติ ส่วนบทบาทแม่ชีในทางสังคม ส่วนใหญ่เห็นว่า มีส่วนช่วยเหลือสังคมน้อยเพราะมีการศึกษาทั้งทางโลกและทางธรรมน้อย และไม่สามารถช่วยเหลือผู้อื่นได้เนื่องจากมีเงินทุนไม่เพียงพอ แต่ก็มีส่วนช่วยค้ำชูด้านศาสนาด้วยการทำบุญตักบาตร พระสงฆ์ ช่วยกิจการงานของพระสงฆ์ตามความถนัด เช่น ทำงานในครัว ทำความสะอาดวัด และปฏิบัติตนอยู่ในความเงิบสงบเท่านั้น แม่ชีส่วนใหญ่มีการศึกษาน้อยและขาดแคลนสถานศึกษาสำหรับแม่ชี แม่ชีที่อาศัยอยู่ในบางสำนัก ไม่ได้รับการสนับสนุนในการศึกษาปริยัติธรรมและการปฏิบัติธรรม โดยให้ทำแต่งงานรับใช้พระสงฆ์เท่านั้น และแม่ชีส่วนใหญ่มักเป็นผู้สูงอายุ มีสุขภาพไม่ค่อยแข็งแรง บวชเพื่อต้องการศึกษาธรรม แสวงหาความสงบสุขภายในจิตใจ ทั้งยังมีแม่ชีที่ไม่ขึ้นตรงเป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทยเป็นจำนวนมากกว่าแม่ชีที่เป็นสมาชิก และเพราะแม่ชีมีสถานภาพไม่ชัดเจนว่าเป็นนักบวชหรือไม่ ทำให้แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการให้มีกฎหมายรองรับสถานภาพ มีระเบียบปฏิบัติตรงกันทั่วประเทศ

แม้จะมีแม่ชีไทยเป็นจำนวนมากที่มีความรู้ความสามารถ และมีบทบาทโดดเด่น ไม่ว่าจะเป็นด้านการศึกษาปฏิบัติธรรม ด้านวิชาการ ด้านการเผยแผ่พุทธศาสนา และการสังคมสงเคราะห์ อย่างเช่น แม่ชีคันสนีย์ เสถียรสุด, แม่ชีรัญจวน อินทรกำแหง, แม่ชีคุณหญิงชนิษฐาน วิเชียรเจริญ, แม่ชีจันทร์ ชนนุกยุง เป็นต้น แต่ความสามารถและบทบาทของแม่ชีดังกล่าวล้วนแต่เป็นบทบาทเฉพาะตัว ในขณะที่บทบาทในเชิงสถาบันและสถานภาพแม่ชีไทยส่วนใหญ่ยังไม่ดีขึ้น เนื่องจากสถานภาพการเป็นนักบวชของแม่ชี ยังไม่ได้รับการยอมรับทั้งจากสังคม คณะสงฆ์ และการยอมรับในเชิงกฎหมายของภาครัฐ

หากพิจารณาแล้วจะพบปัญหาของแม่ชีส่วนใหญ่ ซึ่งได้แก่

(1) แม่ชีไม่มีฐานะทางศาสนา เนื่องจาก แม่ชีไม่มีประวัติความเป็นมาที่แน่นอนชัดเจน และไม่มีฐานะทางศาสนาทำให้ไม่เป็นที่ยอมรับทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายฆราวาส จึงไม่สามารถจัดฐานะทางสังคมให้แม่ชีว่าควรอยู่ในฐานะใดในสังคมพุทธศาสนาของประเทศไทย

(2) แม่ชีด้อยฐานะทางสังคม ซึ่งแม่ชีส่วนใหญ่มาจากครอบครัวชาวนา ฐานะยากจน และมีการศึกษาน้อยหรือแทบจะไม่มีเลย ทำให้สังคมของแม่ชีเป็นสังคมปิด และอยู่ในพื้นที่จำกัด ไม่สามารถเรียกร้องความเป็นธรรมของสถานะของตนเองได้ และไม่ต้องการความช่วยเหลือจากผู้อื่น

(3) แม่ชีส่วนใหญ่มักมองโลกที่แคบและมีลักษณะอนุรักษนิยมแม่ชีส่วนใหญ่มีความเข้าใจว่า การเข้ามาศึกษาธรรมะเป็นความหลุดพ้นเฉพาะตัวจึงพยายามจะตัดโลกภายนอกและกิจการงานทั้งปวงที่เกี่ยวข้องกับทางโลก โดยเฉพาะชีวิตความเป็นอยู่ที่ยึดติดเฉพาะการมุ่งมั่นที่จะหลุดพ้นหรือบรรลุดุธรรมเฉพาะตน ทำให้ไม่สนใจสถานะและชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริงในสังคมชาวพุทธ และไม่ประสงค์จะเรียกร้องความเป็นธรรมทางสถานะของตนในพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาสถานะของแม่ชี ก็พบความแตกต่างระหว่างแม่ชีกับอุบาสิกา เพราะแม่ชีปลงผมแต่งชุดขาว แต่อุบาสิกาไม่ปลงผม แม่ชีจึงไม่น่าจะอยู่ในสถานะอุบาสิกา แต่ในสังคมไทยก็ไม่สามารถให้คำตอบได้ว่าแม่ชีควรอยู่ในสถานะใดในสังคมพุทธศาสนา สถานะความเป็นอยู่ของแม่ชีในปัจจุบันมีปัญหาและไม่เป็นที่รับรองทางสังคม บางวัดก็กีดกันแม่ชี เพราะจะมาสร้างปัญหาและความวุ่นวาย และกรมศาสนาไม่สนใจปัญหาแม่ชี แม่ชีจึงไม่มีฐานะของตัวเองในระบบโครงสร้างของศาสนาเพราะด้อยการศึกษาและไม่เข้าใจสถานภาพของตนและไม่อาจเรียกร้องความเป็นธรรมต่อสถานภาพของตนที่ได้รับ เมื่อ “แม่ชี” อยู่ในกระบวนโครงสร้างทางศาสนา แม่ชีจึงไม่ใช่ “นักบวช” เหมือนอย่างเช่น ภิกษุณีสงฆ์ และแม่ชีก็ไม่ได้อยู่ในฐานะที่เป็นผู้มีหน้าที่เผยแผ่พุทธศาสนา อย่างดีก็เป็น “ผู้อาศัย” ของวัด จึงไม่มีสิทธิใดๆ ที่ควรได้รับเหมือนเช่นภิกษุสงฆ์

แม่จะมีสถาบันแม่ชีไทย เพื่อสร้างความเป็นเอกภาพของแม่ชีและเป็นสถาบันที่สนับสนุนให้แม่ชีได้รับการศึกษาเล่าเรียนสูงมากขึ้น โดยเฉพาะศึกษาพระธรรมวินัย ซึ่งดูเหมือนจะมีการพัฒนาศักยภาพแม่ชีมากขึ้นแต่ในด้านอื่นๆ แล้ว แม่ชีก็ยังมิได้รับการพัฒนาเท่าที่ควร ทั้งความเป็นอยู่ และความชัดเจนของสถานะในสังคมพุทธศาสนา และก็ยังมิมีแม่ชีอีกเป็นจำนวนมากที่ยังไม่ได้เข้าเป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย ทำให้มีแม่ชีอยู่สองประเภท คือ แม่ชีที่เป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทย จากการสำรวจปรากฏว่า มีแม่ชีที่เป็นสมาชิกจำนวน 4,000 คน และแม่ชีที่ไม่เป็นสมาชิกของสถาบันแม่ชีไทยมีจำนวน 41,000 คน⁷⁰ อีกทั้งเมื่อพิจารณาแล้ว แม่ชีก็ยังมีสถานะตกต่ำยิ่งกว่าฐานะของผู้หญิงชนชั้นกลางในสังคมอีกด้วย การบวชชีจึงมักถูกมองในแง่ลบ และถูกมองว่าเป็นผู้หญิงที่ประสบความล้มเหลวในชีวิต และมักถูกเหยียดหยามจากสังคมเพราะการที่มีแม่ชีสูงอายุซึ่งไม่มีบุตรหลานดูแล อีกทั้งแม่ชีไม่ได้รับการสนับสนุนทางเศรษฐกิจทั้งจากรัฐบาลหรือจากสังคมเท่าที่ควร ทำให้แม่ชีที่สูงอายุต้องออกมาขอทาน จึงไม่ได้รับการเคารพศรัทธาจากสังคมเท่าที่ควร

ปัญหาต่างๆ ของแม่ชี เป็นปัญหาที่กรมศาสนาและมหาเถรสมาคมไม่ได้ให้ความสนใจและไม่พยายามที่จะแก้ไขปัญหา ทำให้แม่ชียังไม่มีสถานภาพที่ชัดเจนในสังคมว่าเป็น

⁷⁰ มานพ นักการเรือน, อ่างแล้ว เริงอรรถที่ 24.

นักบวช หรือเป็นอุบาสิกา ทำให้การได้รับความช่วยเหลือตลอดจนการได้รับการบริการทางสังคม จึงมีความแตกต่างกันตามแต่ละหน่วยงานของรัฐ หรือหน่วยงานที่ให้บริการต่างๆ ต่างก็ตีความแตกต่างกันว่า “แม่ชี” จะมีสถานะใดในทางสังคมไทย เพราะภาครัฐยังไม่มีการกำหนดสถานะที่ชัดเจน อีกทั้งยังไม่มีกฎหมายรับรองสถานะของการเป็นนักบวชของแม่ชี ทำให้มีการตีความและให้ความหมายของแม่ชี ในสถานะที่แตกต่างกัน เช่น กระทรวงมหาดไทย ถือว่าแม่ชีเป็นนักบวช จึงไม่มีสิทธิเลือกตั้ง ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งในระดับใดๆ กระทรวงคมนาคมถือว่าแม่ชีเป็นอุบาสิกา เทียบเท่ากับประชาชนโดยทั่วไปจึงต้องเสียค่าโดยสารเต็มราคา และไม่มีการสำรองที่นั่งให้แม่ชีเหมือนเช่นพระภิกษุสงฆ์ ส่วนกระทรวงสาธารณสุข เห็นว่า แม่ชีเป็นอุบาสิกาหรือประชาชนทั่วไป จึงไม่ได้รับสิทธิในการรักษาพยาบาลฟรีเหมือนภิกษุสงฆ์ที่มีสิทธิได้รับการรักษาฟรีในโรงพยาบาลสงฆ์ การที่แม่ชีไม่ได้รับการรับรองสถานะทางสังคมและไม่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน ทำให้มีแม่ชีหลายท่านที่ต้องสีกออกไป เพราะไม่มีปัจจัยในการดำรงชีพได้ จึงต้องสีกออกไปทำงานเพื่อเก็บเงินไว้เป็นทุนในการกลับมาบวชอีกครั้ง⁷¹ การที่แม่ชีจะได้รับการช่วยเหลือตลอดถึงการได้รับการบริการจากรัฐ จากสังคม หรือจากองค์กรเอกชนหรือไม่นั้น อยู่ที่ว่าแต่ละหน่วยงานจะตีความหมายของแม่ชีว่าเป็นนักบวชหรือเป็นประชาชนทั่วไปคนหนึ่งในสังคม การที่รัฐไม่ได้กำหนดสถานภาพของแม่ชีให้ชัดเจน ทำให้แม่ชีขาดสิทธิบางอย่างที่ควรจะมีพึงได้เหมือนดังเช่นพระภิกษุที่ได้รับการสนับสนุนในด้านต่างๆ จากรัฐ

จะเห็นได้ว่าสถานะของแม่ชีไทยมีสถานภาพที่ไม่ชัดเจน และไม่ได้รับการรับรองทางกฎหมาย สตรีไทยที่ประสงค์จะเข้ามาใช้ชีวิตในทางพระพุทธศาสนาและเพื่อจะพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณของตนได้อย่างเต็มที่ จึงต้องแสวงหาหนทางที่ถูกต้องในการใช้ชีวิตทางพระพุทธศาสนาด้วยการบวชเป็นภิกษุณีซึ่งเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่สตรี จึงได้มีการพยายามที่จะรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นในประเทศไทย เพื่อให้สตรีไทยได้มีโอกาสพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณ และมีโอกาสได้เผยแผ่พุทธศาสนาได้เช่นเดียวกับภิกษุสงฆ์ แต่การรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทยล้วนแล้วแต่มีอุปสรรคและไม่ใช่ว่าเรื่องง่ายดังที่หลายๆ คนพยายามผลักดันให้เกิดการรื้อฟื้นภิกษุณีขึ้น ซึ่งเราจะศึกษาถึงสภาพปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย สถานะและสิทธิของภิกษุณีไทยในปัจจุบันต่อไป

⁷¹ โสภา อ่อนโอภาสและคณะ, อ้างแล้ว เชนงอรรถที่ 184, น.33.

3.4.2 สถานะและสิทธิของภิกษุณี

การรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทยที่เป็นที่รู้จักในสังคมไทย มี 3 กรณี คือ กรณีแรกเกิดขึ้น เมื่อปี พ.ศ. 2471 โดยการริเริ่มของนายนิรันทร ภาษิต ที่สนับสนุนให้บุตรสาว 2 คน คือ สาระและจงดี้ ได้บวชเป็นสามเณรี และตั้ง “วัตรนารีวงศ์” สำหรับเป็นที่อยู่ของเหล่าสามเณรี ซึ่งการบวชครั้งนั้น นอกจากมีสาระสามเณรีและจงดี้สามเณรีแล้ว ยังมีสตรีอีกจำนวนหนึ่งได้เข้าบวชเป็นสามเณรีด้วย แต่การบวชสามเณรีกรณีวัตรนารีวงศ์ ก็ได้รับการต่อต้านทั้งจากคณะสงฆ์และผู้บริหารฝ่ายบ้านเมือง จนในที่สุด สามเณรีวัตรนารีวงศ์ จึงถูกจับและบังคับให้ลาสิกขาในที่สุด เมื่อ พ.ศ. 2472

กรณีที่สอง คือ กรณีนางวรมัย กบิลสิงห์ แม้ไม่ได้บวชเป็นสามเณรี แต่ก็ได้บวชชีเถือศีล 8 นุ่งห่มผ้าสีเหลืองอ่อน เรียกว่า “แม่สังฆนิ” ซึ่งถือเป็นการบวชสตรีรูปแบบใหม่ในสังคมไทย และได้ตั้ง “วัตรทรงธรรมกัลยาณี” สำหรับเป็นที่อยู่อาศัยขึ้น ต่อมา แม่สังฆนิวรมัย กบิลสิงห์ ได้เดินทางไปบวชเป็นภิกษุณี ฝ่ายมหายานที่ประเทศไต้หวัน ถือเป็นสตรีไทยรายแรกที่บวชและครองเพศบรรพชิตเป็นภิกษุณีเรื่อยมา มีชื่อว่า “พระมหาโพธิธรรมอาจารย์มหาเถรี” แต่กรณีนี้ไม่ค่อยได้รับการต่อต้านจากคณะสงฆ์และสังคมไทยมากนัก เนื่องจาก การบวชเป็นแม่สังฆนีก็นับเป็นการบวชจากพระมหาเถระฝ่ายธรรมยุติกนิกาย ส่วนการบวชเป็นภิกษุณีฝ่ายคณะสงฆ์เห็นว่าเป็นภิกษุณีจินนิกาย จึงไม่เข้ามายุ่งเกี่ยว

กรณีที่สาม คือ กรณีของ รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ นักวิชาการด้านศาสนา และเป็นบุตรสาวของภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ ได้บวชเป็นสามเณรีและบวชเป็นภิกษุณีในเวลาต่อมา โดยได้บวชจากภิกษุณีที่ศรีลังกา ซึ่งเป็นภิกษุณีฝ่ายเถรวาทที่เพิ่งจะรื้อฟื้นขึ้น โดยการสืบต่อการบวชมาจากภิกษุณีมหายานในไต้หวัน ซึ่งเป็นกรณีที่สร้างปรากฏการณ์ของการตื่นตัวและการวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมไทยอย่างมาก ทำให้มีการต่อต้านและคัดค้านเป็นอย่างมาก

จากสภาพปัญหาที่ยังมีข้อโต้แย้งต่อการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย เมื่อพิจารณาจากพระธรรมวินัย และจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรม พอสรุปสภาพปัญหาต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ได้ดังนี้ คือ

(1) การบวชภิกษุณี ต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย หรืออุกโตสงฆ์ คือ บวชจากภิกษุณีสงฆ์ก่อน จึงบวชจากภิกษุสงฆ์อีกครั้ง และเป็นวิธีสุดท้ายที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ ซึ่งคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด การบวชจากสงฆ์ฝ่ายเดียว หรือเอกโตสงฆ์ คือ การบวชจากภิกษุณีฝ่ายเดียว หรือจากสงฆ์ฝ่ายเดียว ถือว่าเป็นการบวชที่ไม่สมบูรณ์ ผู้ที่บวชเพียงขั้นตอนเดียวอาจเป็นเพียงสามเณรี หรือชี เท่านั้น ในความเห็นนี้ เห็นว่าการบวชภิกษุณีที่

ถูกต้องจะต้องเป็นการบวชจากสงฆ์สองฝ่าย เมื่อพิจารณาถึงการมีอยู่ของภิกษุณีในปัจจุบัน โดยเฉพาะภิกษุณีเถรวาท พบว่า ได้ขาดสูญไปนานแล้ว เมื่อไม่มีภิกษุณีสงฆ์ และภิกษุณีผู้ที่จะเป็นวัตตินีในการบวชไม่มี การบวชภิกษุณีฝ่ายเถรวาท จึงไม่สามารถทำได้

จะเห็นว่าวิธีการบวชภิกษุณีนั้นมีหลายวิธี ทั้งจากการที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้ (การรับครุธรรม 8 ประการ) การบวชโดยสงฆ์ฝ่ายเดียว การบวชจากสงฆ์สองฝ่าย การบวชโดยทูต แต่ก็มีความเห็นว่าการบวชที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ใช้จริงๆ คือ การบวชด้วย ญัตติจตุตถกรรมจากสงฆ์ 2 ฝ่าย⁷² ฝ่ายเถรวาทเห็นว่า การบวชภิกษุณี แม้พระพุทธเจ้าจะไม่ได้ยกเลิกการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมจากสงฆ์ฝ่ายเดียว แต่เมื่อเทียบกับกรณีที่ทรงยกเลิก การบวชภิกษุณีวิธีก่อน และอนุญาตให้บวชด้วยญัตติจตุตถกรรม ซึ่งเป็นวิธีสุดท้ายที่ทรงอนุญาต ให้บวชภิกษุณี คณะสงฆ์เถรวาทจึงถือว่า “การบวชภิกษุณีด้วยญัตติจตุตถกรรมจากสงฆ์สอง ฝ่าย” จึงเป็นวิธีสุดท้ายที่ทรงอนุญาตให้บวชภิกษุณี ส่วนการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมจากสงฆ์ ฝ่ายเดียวจึงเหมือนกับถูกยกเลิกไปโดยปริยาย⁷³

หากพิจารณาแล้ว แม้จะมองว่าพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้บวชภิกษุณีจากสงฆ์สอง ฝ่ายเป็นหลัก แต่ก็มิได้ทรงเพิกถอนการอนุญาตให้บวชภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียว จึงเท่ากับว่า ภิกษุสงฆ์ยังมีสิทธิบวชภิกษุณีอยู่เช่นเดิมตามสิทธิพุทธบัญญัติโดยไม่ผิดพระธรรมวินัยและเป็น การถือตามพุทธานุญาตที่มีอยู่เดิมไม่มีการเปลี่ยนแปลง การที่คณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทใช้การบวช ภิกษุณีจากสงฆ์สองฝ่ายเป็นข้อพิจารณาถึงการบวชภิกษุณีในสมัยต่อมา โดยเห็นว่า การบวช ภิกษุณีมีพัฒนาการเรื่อยมา โดยการบวชด้วยการรับครุธรรม 8 ประการ จากพระพุทธเจ้า การ บวชด้วยญัตติจตุตถกรรมมาจากภิกษุสงฆ์ฝ่ายเดียว และการบวชด้วยญัตติจตุตถกรรมมาจากจาก สงฆ์สองฝ่าย หรือแม้จะทรงอนุญาตให้ใช้ทูตแต่ขั้นตอนการบวชก็เป็นการบวชจากสงฆ์สองฝ่าย ก็ตาม ซึ่งคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในปัจจุบัน ถือเอาการบวชภิกษุณีด้วยการบวชจากสงฆ์สองฝ่าย เป็นหลัก⁷⁴

จะเห็นว่า การที่ฝ่ายเถรวาทกล่าวอ้างว่าจะรักษาพระธรรมวินัยไม่เปลี่ยนแปลง ไม่ ยอมเพิกถอนสิกขาบทเล็กๆน้อยๆ แต่กลับเพิกถอนพุทธานุญาตที่ให้ภิกษุสงฆ์บวชภิกษุณีได้เสียเอง เพราะหากศึกษาพระธรรมวินัยอย่างแท้จริงแล้วไม่มีบทบัญญัติใดในพระธรรมวินัยที่ให้ ยกเลิกการบวชภิกษุณีโดยสงฆ์ฝ่ายเดียว แม้จะถือธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันมาว่าการบวชภิกษุณี

⁷² สมชาย ไมตรีและคณะ, *อ้างแล้ว* *เชิงอรรถที่ 11*, น.71.

⁷³ *เพ็ญอ้าง*, น.73.

⁷⁴ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, *ชนกลุ่มน้อยในดงขมิ้น*, (นครปฐม : วัตรทรงธรรมกัลยานี, 2547), น.14.

ต้องบวชจากสงฆ์สองฝ่ายก็ตาม แต่เมื่อบทบัญญัติในพระธรรมวินัยที่อนุญาตให้บวชภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวมิได้ถูกยกเลิกโดยพระธรรมวินัยแล้ว จึงเท่ากับว่าบทบัญญัตินี้ยังคงมีผลใช้บังคับอยู่ การกล่าวอ้างธรรมเนียมปฏิบัติต่อกันมา จึงไม่อาจนำมาใช้กีดกันความชอบธรรมถึงพุทธาณุญาตให้บวชภิกษุณีจากสงฆ์ฝ่ายเดียวได้ตามพระธรรมวินัย การยกเอาธรรมเนียมปฏิบัติที่สืบทอดต่อกันมาเป็นข้อกีดกันต่อความชอบธรรมของสตรีที่จะมีสิทธิบวชเป็นภิกษุณีตามพุทธาณุญาตที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตแล้วนั้น ย่อมถือเป็นการขัดกับพระธรรมวินัยอย่างชัดเจน

(2) ปัญหาความแตกต่างระหว่างนิกาย และความเป็นนานาชาติสังฆวาส คือ การแยกกลุ่มหลังการสังคายนาครั้งที่ 2 เมื่อ พ.ศ. 100 เป็น 2 นิกายใหญ่ คือ เถรวาท และมหายาน สาเหตุที่แยกเพราะความเห็นในการตีความพระธรรมวินัยแตกต่างกัน คือ ฝ่ายเถรวาทจะยึดถือพระธรรมวินัยที่มีมาแต่เดิมโดยไม่แก้ไขเป็นหลัก แต่ฝ่ายมหายาน ถือตามพุทธาณุญาตที่ให้ถอนสิกขาบทเล็กน้อยได้ การแบ่งแยกนิกาย ก็เป็นไปตามความเชื่อและหลักปฏิบัติที่แตกต่างกันไป ตามสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น แม้แต่ประเทศไทยเองก็ยังแบ่งเป็น 2 นิกาย คือ มหานิกาย และธรรมยุติกนิกาย ซึ่งทั้งสองนิกายจะไม่ทำอุโบสถสังฆกรรมร่วมกัน ไม่มีการบวชข้ามนิกาย และจะไม่คลุกคลีกับพระสงฆ์ต่างนิกาย หากพระสงฆ์นิกายหนึ่งเข้าไปอยู่วัดต่างนิกาย ก็จะต้องบวชใหม่ในนิกายที่เข้าไปอยู่ เรียกว่า “ทัฬหีกรรม” จึงมีปัญหาว่า การบวชข้ามนิกาย หรือผสมผสานกันระหว่างเถรวาทและมหายานจะทำให้ “กรรมวิบัติ” หรือไม่นั้น

จะเห็นว่า การแบ่งแยกนิกายในพุทธศาสนาระหว่างนิกายเถรวาทและมหายาน เกิดจากการตีความในพระไตรปิฎกที่มีความเห็นแตกต่างกัน ทำให้เกิดการแบ่งแยกนิกาย ซึ่งเป็นการแปลหรืออธิบายพระไตรปิฎกที่มีความเห็นแตกต่างกัน การแบ่งแยกนิกายทั้งสองเกิดขึ้นภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วและมีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น การที่คณะสงฆ์เถรวาทกล่าวอ้างว่าการบวชภิกษุณีจะต้องบวชจากภิกษุณีฝ่ายเถรวาท เมื่อภิกษุณีฝ่ายเถรวาทไม่มีจึงบวชสตรีเป็นภิกษุณีไม่ได้ กรณีนี้ อาจารย์เสฐียรพงษ์ วรรณปก ชี้ให้เห็นว่า การที่คณะสงฆ์เถรวาทมายืนยันว่าจะต้องเป็นเถรวาทนั้นไม่จำเป็น เพราะเมื่อพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้บวชโดยสงฆ์สองฝ่าย คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ไม่เคยระบุว่าจะต้องเป็นเถรวาท การบวชภิกษุณีสงฆ์หากบวชจากภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ก็เป็นอันยุติว่าถูกต้อง⁷⁵

ท่านภิกษุณีธัมมันทา ให้ความเห็นว่าคุณภาพความแตกต่างระหว่างนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน ต่างกันที่การตีความในพระไตรปิฎก และในพระไตรปิฎกได้แยกหมวดหมู่ไว้ 3 หมวด คือ พระธรรมวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมวินัย ซึ่งวิธีการบวชภิกษุณีบัญญัติไว้ใน

⁷⁵ “ฉัตรสุมาลย์”, “การตีความพระไตรปิฎก”, มติชนสุดสัปดาห์ ปีที่ 26 ฉบับที่ 1362 วันที่ 22-28 กันยายน 2549, น.46.

หมวดพระธรรมวินัย ส่วนความแตกต่างระหว่างนิกายบัญญัติไว้ในหมวดพระสูตร มิได้อยู่ในหมวดเดียวกัน⁷⁶ และเหตุผลที่ฝ่ายเถรวาทไม่ยอมรับภิกษุณีสงฆ์ โดยอ้างว่าเป็นสายมหายานก็ ยังเป็นการกล่าวอ้างที่ยังไม่ได้ศึกษาให้รอบคอบ โดยสายการบวชนั้นเป็นการสืบสายทางด้านพระวินัย ภิกษุณีสงฆ์ที่มีอยู่ในปัจจุบันล้วนมาจากสายเถรวาททั้งสิ้น⁷⁷

จะเห็นว่า ในพระธรรมวินัยบัญญัติวิธีการบวชภิกษุณี แต่ไม่มีบทบัญญัติตอนใด บัญญัติว่าการบวชภิกษุณีโดยสงฆ์สองฝ่ายจะต้องบวชจากฝ่ายนิกายเถรวาท การนำเรื่องความแตกต่างระหว่างนิกายมาเป็นเรื่องกีดกันมิให้มีการบวชสตรีเป็นภิกษุณีด้วยการอ้างถึงความแตกต่างระหว่างนิกายย่อมถือเป็นการขัดกับพระธรรมวินัย เพราะในพระธรรมวินัยมิได้บัญญัติว่าการบวชภิกษุณีจะต้องกระทำโดยสงฆ์สองฝ่ายที่เป็นนิกายเถรวาทหรือมหายาน การกล่าวอ้างดังกล่าวจึงไม่มีเหตุผลอันชอบธรรมที่จะนำมาใช้กีดกันมิให้สตรีไทยบวชเป็นภิกษุณีอันเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่สตรี อีกทั้งยังเป็นการตีความที่ขัดกับพระธรรมวินัย

(3) การบวชภิกษุณีที่พระพุทธเจ้าบัญญัติให้มีการบวชปีเว้นปี แต่ปัจจุบันมีการบวชภิกษุณีทุกปี หรือบวชภิกษุณีคราวละหลายรูป และบวชเป็นหมู่คณะ ต้องอาบัติปาจิตย์หรือไม่สามารถกระทำได้อหรือไม่

ในกรณีดังกล่าว ภิกษุณีธัมมันทา ได้ให้เหตุผลว่า การที่พระพุทธเจ้าบัญญัติให้บวชปีเว้นปี เนื่องจากในสมัยพุทธกาล ผู้หญิงเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีจำนวนมาก จึงมีข้อจำกัดเรื่องที่พักอาศัยและการดูแลปกครอง จึงทำให้ทรงจำกัดการเกิดภิกษุณี เพราะฉะนั้น การทำความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวจึงจำเป็นต้องเข้าใจในบริบทว่าทำไมจึงจำกัดข้อห้ามเช่นนั้นขึ้น มิฉะนั้นก็จะผิดเจตนารมณ์ของพระธรรมวินัย ซึ่งหากเปรียบเทียบกับกฎหมายแล้ว กฎหมายถือตามเจตนารมณ์ยิ่งกว่าถ้อยคำตัวอักษร พระธรรมวินัยก็เช่นกัน การจำกัดหากตีความตามอักษรจะอักษรก็หมายถึง “การคุมกำเนิด” ภิกษุณี แต่ถ้าตีความตามวัตถุประสงค์เพื่อต้องการให้ได้ภิกษุณีที่มีคุณภาพ และด้วยมีข้อจำกัดด้านที่พักอาศัยและการดูแลปกครอง⁷⁸

⁷⁶ สัมภาษณ์ภิกษุณีธัมมันทา วันที่ 2 มกราคม 2550 ณ วัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐม.

⁷⁷ ธัมมันทา สามเณรี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน), ตอบคำถามเรื่องสตรีในพระพุทธศาสนา พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ส่องศยาม จำกัด, 2544), น.30.

⁷⁸ สัมภาษณ์ภิกษุณีธัมมันทา วันที่ 2 มกราคม 2550 ณ วัดทรงธรรมกัลยาณี จังหวัดนครปฐม.

และฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยยังให้เหตุผลว่า การเพิกถอนสิกขาบทหรือละเลยพระวินัย โดยยึดเอาประโยชน์เป็นที่ตั้ง ละเลยพระธรรมวินัยบางข้อของการบวชภิกษุณี และสลายจารีตความเป็นนิกาย เพื่อรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นใหม่ จะทำเถรวาทไม่ให้เป็นเถรวาท หรือถือเป็นเถรวาทใหม่ หรือไม่ โดยฝ่ายนี้เห็นว่า หากให้เพิกถอนพระวินัยครั้งนี้ อาจเพิกถอนได้เรื่อยๆ ด้วยเหตุผลคำนึงถึงประโยชน์และความจำเป็น พุทธศาสนาในประเทศไทยจะไม่มีหลักประเพณีปฏิบัติ และอาจก่อให้เกิดความวุ่นวายในคณะสงฆ์ได้ แม้เห็นว่าการบวชภิกษุณี จะเป็นสิ่งที่ควร แต่เมื่อพิจารณาการบวชภิกษุณีที่ต้องบวชจากสงฆ์ 2 ฝ่าย และคำสั่งห้ามของสมเด็จพระสังฆราชไม่ให้พระเถรทุกนิกายบวชสตรีมาก่อน อาจถือว่า การบวชภิกษุณีในประเทศไทยเป็นสิ่งที่ไม่ควร และเมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคม และวัฒนธรรมไทย ต่างมีความเห็นที่แตกต่างกันว่า แม้พุทธศาสนาในประเทศไทยจะเป็นเถรวาทเช่นเดียวกับพม่าหรือศรีลังกา แต่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน เอกลักษณ์ของเถรวาทไทยก็แตกต่างจากประเทศอื่นๆ การนำเอาเถรวาทศรีลังกามาผนวกกับเถรวาทไทย จึงไม่น่าเข้ากันได้ และเห็นว่าแม้ประเทศไทยจะไม่เคยมีภิกษุณีมาก่อน แต่ก็ทำให้การเผยแผ่พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาเป็นระยะเวลายาวนานได้ และประเทศไทยก็มีการ “บวชชี” สตรีที่ประสงค์จะบวชและพัฒนาตนเองทางศาสนารวมทั้งทางสังคม ก็สามารถทำได้แทนภิกษุณี ประกอบกับประเทศไทยมีความเชื่อและค่านิยมทางวัฒนธรรมมายาวนาน เป็นลักษณะของความ “ศักดิ์สิทธิ์” และเป็นข้อห้ามสำหรับผู้หญิง เช่น ห้ามมิให้ผู้หญิงจับฉัตรที่พระใส่ ห้ามเข้าไปในเขตสังฆาวาส หรือห้ามขึ้นบนเจดีย์ เป็นต้น ความเชื่อลักษณะนี้ เป็นความเชื่อที่แพร่หลายแทบทุกท้องถิ่นของไทย โดยเห็นว่าความเชื่อดังกล่าวไม่ใช่เป็นไปในลักษณะกดขี่ผู้หญิง แต่เป็นอุบายอย่างหนึ่งในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุ และผู้หญิง ให้อยู่ในระดับที่เหมาะสม อีกทั้ง คำสั่งห้ามของสมเด็จพระสังฆราช พ.ศ. 2471 ที่ห้ามพระเถรบวชหญิงเป็นบรรพชิต คำสั่งห้ามนี้ ไม่เพียงภิกษุสงฆ์ที่สังกัดคณะสงฆ์ไทยจะต้องถือปฏิบัติโดยเคร่งครัดแล้ว แม้แต่คณะสงฆ์มหายานที่มีการยอมรับนับถือในประเทศไทย คือ จินนิกาย และอนันนิกาย ก็ต้องถือเป็นแนวปฏิบัติด้วย รวมถึงการไม่ยอมรับภิกษุณีในศรีลังกา แม้จะเป็นพุทธเถรวาทเช่นเดียวกับประเทศไทย ปัจจุบันแม้จะมีสตรีชาวศรีลังกาบวชจำนวนมาก แต่สถานภาพก็ไม่ชัดเจนว่าเป็นเถรวาทหรือมหายาน มีบางกลุ่มที่คัดค้านต่อการมีภิกษุณีในศรีลังกาเห็นว่า ภิกษุณีศรีลังกามีสถานะเป็นเพียงแม่ชี หรือทศศีลมาตา เท่านั้น ดังนั้นการนำรูปแบบการบวชภิกษุณีในศรีลังกาซึ่งยังไม่มีการยอมรับที่ชัดเจน รวมทั้งมีข้อสงสัยในทางพระธรรมวินัยและจารีตประเพณี ที่จะจัดให้มีการบวชในประเทศไทยจึงไม่น่าเป็นไปได้⁷⁹ และยังมีกรณีแสดงทัศนคติต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย เช่น

⁷⁹ สมชาย ไมตรี และคณะ, อ้างแล้ว เจริญธรรมที่ 11, น.262-265.

พระศรีปริยัติโมลี⁸⁰ ได้แสดงทัศนะว่า การบวชภิกษุณีในประเทศไทยมีความเป็นไปได้ยาก แต่ก็พอมีทางออก คือ จะต้องพิสูจน์ให้ได้ว่า การบวชภิกษุณีในไต้หวันและเกาหลีมีความใกล้เคียงกับครั้งพุทธกาลและสืบต่อจนถึงปัจจุบัน แล้วนำแบบการบวชมาใช้ในประเทศไทย หรือหากเป็นไปได้ก็นำรูปแบบทศศีลมาตา ซึ่งเป็นแม่ชีห่มเหลือง รักษาศีล 10 มาใช้ก็น่าจะมีการต่อต้านมากนัก

พระไพศาล วิสาโล⁸¹ ได้แสดงทัศนะในบทความเรื่อง “ภิกษุณี : ทางเลือกที่เลี้ยงไม่ได้” ว่า ชุมชนและวิถีชีวิตของพระ โดยมีระบบชุมชนและระเบียบชีวิตที่เรียกว่า “วินัย” ซึ่งเอื้อต่อการฝึกฝนพัฒนาตนเป็นสิ่งที่เพิ่มพูนศักยภาพของผู้หญิงในการศึกษาและการเผยแผ่ธรรมะให้มากขึ้น การเปิดโอกาสหรือส่งเสริมให้ภิกษุณีเกิดขึ้นในเมืองไทย ความสำคัญไม่ได้อยู่ที่ความเสมอภาคด้านสิทธิระหว่างเพศหรือการยกสถานะของผู้หญิงให้เท่าเทียมชาย หากอยู่ที่การส่งเสริมให้ผู้หญิงมีโอกาสได้รับการฝึกฝนพัฒนาตนอย่างเต็มที่ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งธรรม

พระธรรมปิฎก⁸² ได้แสดงทัศนะในหนังสือ เรื่อง “ทัศนะของพระพุทธานุสตรียและการบวชเป็นภิกษุณี” ไว้ว่า ปัญหาของการบวชเป็นภิกษุณีเกิดจากเรื่อง พระธรรมวินัย แม้จะมีความปรารถนาดีและต้องการที่จะส่งเสริมให้ผู้หญิงมีโอกาสที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุธรรมตามศักยภาพของตน แต่ต้องขึ้นกับหลักการว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธบัญญัติไว้อย่างไรในเรื่องการบวชเป็นภิกษุณี เมื่อหลักการเรื่องการบวชต่างสำเร็จด้วยสงฆ์ 2 ฝ่าย แต่ภิกษุณีเถรวาทไม่มีแล้ว ไม่เฉพาะประเทศไทยเท่านั้น จึงทำให้ไม่มีภิกษุณี แต่ในด้านเจตนารมณ์ของพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้สตรีบวชได้ก็ด้วยเหตุผลในการบรรลุธรรมเช่นเดียวกับผู้ชาย ภิกษุณีผู้บวชก็เพื่อมุ่งที่จะบรรลุธรรมตามศักยภาพที่มีอยู่โดยธรรมชาติ ไม่ได้ขึ้นอยู่กับการยึดถือของสังคม การเกิดขึ้นของภิกษุและภิกษุณีจึงเป็นการบัญญัติใหม่ของการขยายโอกาสทางการศึกษาในสังคมชมพูทวีป

⁸⁰พระศรีปริยัติโมลี และคณะ, *อ่างแล้ว เจริญรอดที่ 4*, น.85.

⁸¹พระไพศาล วิสาโล, “ภิกษุณีสงฆ์ : ทางเลือกที่เลี้ยงไม่ได้”, *จดหมายข่าวเสขิยธรรม* ฉบับที่ 49 เครือข่ายชาวพุทธเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมไทย.

<<http://dhnr.hypermart.net/article/article12.html>>, กรกฎาคม 2545.

⁸²ธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), *พระ, ทัศนะของพระพุทธานุสตรียและการบวชเป็นภิกษุณี*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2544), น.45.

ระเบียบริตัน พงษ์พานิช⁸³ ให้ความเห็นว่า ผู้หญิงไทยสามารถบวชเป็นภิกษุณีได้ตามพระธรรมวินัยและไม่ขัดต่อรัฐธรรมนูญ เพราะประเด็นเรื่องการบวชภิกษุณี มิใช่เป็นการเรียกร้องสิทธิเสรีภาพในการเข้าสู่พื้นที่ทางพุทธศาสนาของสตรีแต่เป็นการเอื้อให้เกิดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณให้แก่สตรี การเปิดพื้นที่ให้แก่สตรีในการเข้าสู่วิถีทางแห่งการบวช จึงเป็นแนวทางที่เป็นประโยชน์ต่อการจรรโลงพุทธศาสนา ซึ่งเป็นสถาบันทางสังคมที่สำคัญและส่งผลให้สังคมไทยโดยรวมเป็นสังคมที่มีคุณภาพ

ปัจจุบันประเทศไทยมีภิกษุณีที่บวชจากคณะสงฆ์ฝ่ายเถรวาทในศรีลังกาประมาณ 8 รูปและมีสามเณรอยู่ประมาณไม่เกิน 30 รูป ถือว่ามีน้อยมากๆ ถ้าเทียบกับสัดส่วนของจำนวนพระภิกษุที่มีอยู่ในประเทศไทยประมาณ 120,000 รูป และสามเณร ประมาณ 80,000 รูป⁸⁴

ในความเห็นของท่านภิกษุณีธัมมนนทา⁸⁵ ได้กล่าวว่า ภิกษุณีเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าประทานให้เป็นมรดกทางธรรมของสตรี โดยพระพุทธเจ้าทรงฝากพระศาสนาไว้กับพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ความเชื่อทั่วไปของคนไทยที่บอกว่า การบวชภิกษุณีไม่ได้ เพราะขาดคณะสงฆ์ 2 ฝ่าย คือ ภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งเป็นข้ออ้างที่จะปฏิเสธไม่ให้มีการบวชภิกษุณี ซึ่งในพระไตรปิฎก หน้า 321 เล่มที่ 7 จุลวรรค ที่พระพุทธองค์อนุญาตให้ภิกษุบวชภิกษุณีได้ แต่ได้มีคำสั่งของกรมหลวงชินวราดิวิวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราช ได้มีพระบัญชา “ห้ามมิให้พระภิกษุไทยบวชสตรีเป็นภิกษุณี ลิกขมานา หรือสามเณรี” ลงนามวันที่ 18 มิถุนายน 2471 เมื่อพิจารณาจากคำสั่งนี้กับพระธรรมวินัย จะเห็นว่า คำสั่งนี้เป็นคำสั่งที่สวนทางกับพุทธานุญาตที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต และถ้าจะพิสูจน์สายการบวชของฝ่ายเถรวาทนั้น จะพบว่า ภิกษุณีสงฆ์ได้รักษาสายการบวชโดยสืบสายจากอินเดีย ไปศรีลังกาและจากศรีลังกาไปจีน และกลับมาศรีลังกาใหม่ การบวชของผู้หญิงเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าประทานไว้ หากเข้าใจหลักการของพระพุทธศาสนา เราก็อยากจะรับใช้พระพุทธศาสนาให้มากขึ้นกว่าการเป็นฆราวาส การบวชเป็นการเดินทางลัด เป็นเส้นทางที่เดินไปสู่ความสุขอย่างแท้จริง เมื่อผู้ชายสามารถเดินทางลัดโดยการบวชเป็นพระภิกษุสงฆ์ได้ ทำไมผู้หญิงจะเดินทางลัดโดยการบวชเป็นภิกษุณี

⁸³ระเบียบริตัน พงษ์พานิช, “ระเบียบริตัน” ลุยก 2 ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีได้, ผู้จัดการรายสัปดาห์, 26 กันยายน 2546.

<http://www.manager.co.th/mgrWeekly/ViewNews.aspx?NewsID=2000000032637>.

⁸⁴ภิกษุณีธัมมนนทา ให้ข้อมูลเพิ่มเติมในวันสอบวิทยานิพนธ์ เมื่อวันที่ 24 เมษายน 2551 ณ คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

⁸⁵ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, *อ้างแล้ว เจริญธรรม* 74, น.3-4.

ไม่ได้⁸⁶ และท่านยังเห็นว่า การบวชเป็นเรื่องที่ดี ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์ผู้หญิงหรือผู้ชาย ต่างก็พยายามที่จะลด ละ เลิกในกิเลส จึงหันมาใช้ชีวิตของนักบวช โดยปฏิบัติตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า หากประเทศไทยมีความเข้าใจในสิทธิขั้นพื้นฐานของประชาชน ก็จะได้เห็นว่า ผู้หญิงสามารถที่จะเลือกวิถีชีวิตในทางศาสนาได้ โดยเลือกที่บวชเป็นสามเณรี หรืออุปสมบทเป็นภิกษุณี ท่านอธิบายเหตุผลว่า ทำไมควรมีภิกษุณีสงฆ์ เพราะว่า เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมมาพุทธเจ้าประดิษฐานพุทธศาสนานั้น ทรงมอบหมายว่า พระพุทธศาสนาจะเจริญหรือเสื่อม ขึ้นอยู่กับพุทธบริษัท 4 ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เพื่อให้พุทธบริษัท 4 นี้ได้รักษาและปกป้องพระพุทธศาสนา แต่ก็มีบางเรื่องว่า การมีภิกษุณีจะทำให้พุทธศาสนาเสื่อม ซึ่งหากศึกษาในพระศาสนาจะพบว่า พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ศาสนาจะเสื่อมเพราะ พุทธบริษัทไม่เคารพยำเกรงในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ไม่เคารพยำเกรงในสิกขาบท สมาธิ และบรรดาพุทธบริษัทไม่เคารพยำเกรงซึ่งกันและกัน⁸⁷ พระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาหรือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าได้ยกสถานะของผู้หญิงเท่าเทียมกับผู้ชาย ในทฤษฎี “ธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะ” โดยพระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า มนุษย์ทุกคนไม่ว่าผู้หญิงหรือผู้ชายต่างมีธรรมชาติแห่งความเป็นพุทธะเช่นเดียวกัน เป็นธรรมชาติแห่งความสะอาด สว่าง สงบ และเป็นศักยภาพที่จะบรรลุการตรัสรู้ ดังนั้นทั้งผู้หญิงและผู้ชายจึงมีโอกาสเสมอภาคกันในการเข้าถึงนิพพานอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ในคัมภีร์พุทธศาสนาได้กล่าวถึงความสำเร็จในทางธรรมของผู้หญิงไว้มากมาย การสถาปนาสถาบันภิกษุณี ซึ่งเป็นสถาบันนักบวชหญิงแห่งแรกในประวัติศาสตร์ศาสนาของโลก จึงเป็นประจักษ์พยานได้ว่า พุทธศาสนาให้สิทธิทางศาสนาสำหรับผู้หญิงและผู้ชายเสมอ

ภิกษุณี กรรมะ เล็กเซโสม⁸⁸ ให้ความเห็นว่า “ในคำสอนของพระพุทธเจ้า มิได้กีดกันชายหญิง ในการเข้าถึงพระธรรม แต่สถาบันพุทธศาสนาที่วิวัฒนาการตามประเพณีและวัฒนธรรมในเอเชียตะวันออกเฉียงอย่างชัดเจน ข้อเสียเปรียบที่ผู้หญิงมีในสังคมที่มีวัฒนธรรมดังกล่าว สามารถสืบไปสู่ต้นเค้า คือ ทศนคติปีศาจปีศาจ โดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ได้ให้ภาพ

⁸⁶ รัชมัทธา สามเณรี, พระพุทธเจ้าไม่ได้ห้ามผู้หญิงบวช, จดหมายข่าวเสขิธรรม ฉบับที่ 49, <http://skyd.org/html/sekhi/49/sekhi49-6-1.html>.

⁸⁷ รัชมัทธาภิกษุณี, อ้างแล้ว เจริญธรรม ที่ 64, น. 79-80.

⁸⁸ ภิกษุณี กรรมะ เล็กเซโสม, “ปัจจัยทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่ออนาคตของสตรีชาวพุทธ”, ใน รวมนบทความทางวิชาการ การประชุมนานาชาติ เรื่อง สตรีชาวพุทธ, เมื่อวันที่ 25-29 ตุลาคม 2534 ณ ศูนย์ญี่ปุ่นศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ศูนย์รังสิต จังหวัดปทุมธานี, น. 1-2.

ผู้หญิงอินเดียอยู่ในฐานะที่ตกต่ำก่อนที่พุทธศาสนาจะอุบัติขึ้น การที่พระพุทธเจ้าทรงยอมรับว่า ผู้หญิงมีศักยภาพในการบรรลุธรรมเช่นเดียวกับผู้ชาย เป็นจุดหักเหสำคัญที่แตกต่างไปจาก ค่านิยมและความเชื่อของอินเดียในสมัยนั้น” และท่านยังเห็นว่า “ผู้หญิงจะต้องยอมรับความคิดที่ว่า การปฏิบัติธรรมของผู้หญิงมีค่าเท่ากับผู้ชาย หากสามารถปรับค่านิยมในเรื่องคุณค่าทางจิตวิญญาณของผู้หญิงได้ ผู้หญิงสามารถมีบทบาทในการสร้างสรรค์โลก ที่มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี ในการยืนยันถึงความต้องการและศักยภาพของผู้หญิงแท้จริงนั้น คือ ความยุติธรรมในสังคม การที่เราเป็นมนุษย์ เรามีหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบดูแลเพื่อนบ้านของเราว่ามีปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญต่อชีวิตหรือไม่ ชาวพุทธมีหน้าที่ที่จะต้องพิจารณาว่าสหายธรรมของชาวพุทธมีโอกาสในการแสวงหาการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธศาสนาหรือไม่ ประเด็นเรื่องผู้หญิงในพุทธศาสนา เป็นเรื่องของความยุติธรรมในสังคมที่แสดงถึงความไม่เสมอภาคระหว่างสิทธิและโอกาสของชายและหญิงชาวพุทธ ทั้งๆที่คำสอนของพระพุทธองค์เป็นสากลและมีความเสมอภาคแก่มนุษย์โดยสิ้นเชิง แต่สภาพความเป็นจริงชายและหญิง ในพุทธศาสนายังแตกต่างกันอยู่ เป็นความแตกต่างที่ไม่เท่าเทียม”

จากการศึกษาพบว่า ศาสนาพุทธในประเทศไทยถือเป็นสถาบันศาสนาสถาบันหนึ่ง แต่กลับได้ละเมิดสิทธิทางศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้มอบให้กับผู้หญิงมาโดยตลอด โดยลิดรอนสิทธิการอุปสมบทของผู้หญิง ข้ออ้างที่ใช้ปฏิเสธบ่อยที่สุด ในการที่จะไม่ให้มีการฟื้นฟูสถาบันภิกษุณีในประเทศไทย คือ การกล่าวอ้างว่าภิกษุณีสงฆ์ขาดหายหรือสิ้นสูญไปนานแล้วและไม่อาจมีได้อีกต่อไป ประเด็นที่ว่า ประเทศไทยไม่เคยมีภิกษุณีสงฆ์มาก่อนภิกษุณีสงฆ์สูญหายไปหมด โดยหลักการแล้วถ้าพิจารณาว่า การมีภิกษุณีเป็นสิ่งที่ดี ผู้หญิงมาบวชเป็นสิ่งที่ดี วิธีการก็เป็นสิ่งที่จะแก้ไขและพัฒนาฟื้นฟูได้ การสืบสายภิกษุณีจากต่างประเทศจึงน่าจะพิจารณาได้ว่า การสืบสายภิกษุณีจากประเทศที่มีภิกษุณีสงฆ์ น่าจะเป็นประเทศที่มีความใกล้ชิดทางวัฒนธรรมทางศาสนากับประเทศไทยมากที่สุด ซึ่งได้แก่ ประเทศศรีลังกา การบวชภิกษุณีในศรีลังกากระทำโดยพระในสยามวงศ์ เพราะฉะนั้นการสืบทอดสายกำเนิดที่ท่านภิกษุณีธัมมันทา รับมาจากศรีลังกาเป็นการสืบทอดจากนิกายสยามวงศ์ เรื่องราวการประดิษฐานพระศาสนาทั้งในประเทศศรีลังกา หรือประเทศจีน มีหลักฐานปรากฏทั้งสองประเทศชัดเจน เมื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนาเป็นอย่างถูกต้อง การสืบทอดการบวชภิกษุณีจากศรีลังกาไปยังประเทศจีน และกลับมาประเทศศรีลังกาอีกครั้ง จึงเป็นไปอย่างถูกต้อง

และเนื่องจากการไม่มีบทบัญญัติใดๆ รับรองสถานะของภิกษุณีเหมือนเช่นพระภิกษุสงฆ์ ที่ได้รับการรับรองสถานะว่าเป็นพระภิกษุสงฆ์ ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 เมื่อไม่มีการรับรองสถานะทางกฎหมายทำให้ประชาชนหรือหน่วยงานของรัฐไม่สามารถจะ

ปฏิบัติตัวได้อย่างถูกต้องได้ว่า ควรจะปฏิบัติต่อภิกษุณีอย่างฆราวาสหรือประชาชนทั่วไป หรือจะปฏิบัติต่อในฐานะที่เป็นนักบวชหญิงรูปหนึ่ง ที่ควรจะได้รับการปฏิบัติในฐานะผู้เผยแผ่พุทธศาสนาเช่นเดียวกับพระภิกษุ ความไม่ชัดเจนของสถานภาพ ซึ่งแม้จะมีความเห็นต่างๆ ว่าภิกษุณีมีไม่ได้เพราะภิกษุณีได้ขาดหายไปนานแล้ว ไม่สามารถที่ทำการบวชภิกษุณีในประเทศไทยได้ แต่ภิกษุณีปัจจุบันนี้ คือ ประเทศไทยได้มีภิกษุณีซึ่งบวชอย่างถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยในพุทธศาสนาแล้ว เพียงแต่ว่าการอุปสมบทนั้นมีได้กระทำในประเทศไทย ทำให้เกิดความลำบากต่อการวางตัวของภิกษุณีซึ่งมาพำนักอยู่ในประเทศไทย เพราะเมื่อท่านมีสัญชาติไทยย่อมมีสิทธิที่จะมาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทยได้ เมื่อภิกษุณีนั้นได้มาพำนักอาศัยอยู่ในประเทศไทย ในสถานะของการเป็นภิกษุณีมิใช่อยู่ในสถานะของการเป็นอุบาสิกาทั่วไป อีกทั้งยังอยู่ในสถานะของนักบวชผู้เผยแผ่พระพุทธศาสนาเหมือนเช่นภิกษุสงฆ์ แต่กลับมีหลายฝ่ายไม่เห็นด้วยและให้การคัดค้าน แม้แต่พระภิกษุบางรูปซึ่งมีสถานะเป็นนักบวชในพุทธศาสนากลับแสดงกริยาและคำพูดค่อนข้างที่ไม่สมกับเป็นพระภิกษุ ในการคัดค้านมิให้มีภิกษุณีและมองว่าเป็นความอยากของผู้หญิงคนหนึ่ง ซึ่งถ้าอยากศึกษาธรรมะก็ไม่จำเป็นที่จะต้องบวชเป็นภิกษุณีก็ได้ แม้จะอยู่ในเพศฆราวาสก็ย่อมปฏิบัติธรรมได้เช่นกัน ซึ่งในความเห็นนี้ของพระภิกษุรูปนั้นดูจะมีอคติต่อผู้หญิงที่จะให้โอกาสผู้หญิงได้พัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณของตนเองได้อย่างเต็มที่

หากเราเห็นความสำคัญในพุทธานุญาตของพระพุทธเจ้าที่ทรงประทานให้กับสตรีที่จะพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณของตนเองได้เช่นเดียวกับบุรุษด้วยการอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีในพุทธศาสนาด้วยไม่สนใจต่อสภาวะการณ์ของสังคมอินเดียในสมัยนั้นที่สตรีต่ำต้อยไร้ค่าและไม่ได้รับสิทธิในทางศาสนา การนำจุดมุ่งหมายสูงสุดที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้แก่สตรีมาถือเป็นเจตนารมณ์ที่สำคัญที่สุดแล้ว การกีดกันไม่ว่าจะอ้างด้วยเหตุผลใดๆ ดังที่กล่าวมาแต่ต้นนั้นก็จะมีเลย อีกทั้งปัจจุบันกระแสสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิสตรีเริ่มมีการตื่นตัวมากขึ้น สตรีเป็นประชากรที่มีมากกว่าครึ่งหนึ่งของประชากรทั้งหมดในโลก จึงเป็นเรื่องที่ต้องศึกษาว่าการนำแนวคิดสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสตรีไทยมีสิทธิที่จะบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาได้หรือไม่ ซึ่งถือเป็นเสรีภาพของการนับถือศาสนา ตามที่กฎหมายให้การรับรองและคุ้มครองไม่ว่าจะตามพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน และตามบทบัญญัติรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย การที่สตรีไทยควรที่จะมีเสรีภาพในการนับถือศาสนาและมีสิทธิในการเลือกบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ถือเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่กฎหมายให้การรับรองและคุ้มครอง แต่จากสภาพปัญหาต่างๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วนั้นก็ยังคงมีการกีดกันสตรีเข้าสู่พื้นที่ทางพุทธศาสนาอยู่ ไม่ว่าจะเป็นบทบัญญัติทางกฎหมายหรือจากการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่รัฐ ซึ่งจะศึกษาในประเด็นทางกฎหมายในบทต่อไป